

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Emrah SALKIM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Emrah SALKIM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
TABLolar DİZİNİ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE SİİRT'TE SİYASAL PARTİLERİN

TEŞKİLATLANMALARI

1.1. DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞ SÜRECİ VE GELİŞMELER	7
1.2. DÖRTLÜ TAKRİR 'İN VERİLMESİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU.....	9
1.3. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN SİİRT'TE TEŞKİLATLANMASI....	14
1.4. DEMOKRAT PARTİ'NİN SİİRT'TE TEŞKİLATLANMASI.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

SİİRT'TE SİYASAL HAYAT

2.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELMESİ.....	26
2.3. 1950 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	36
2.4. 1954 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	40
2.5. 1957 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİİRT'TE SOSYAL-KÜLTÜREL HAYAT VE BAYINDIRLIK

3.1. SİİRT'TE NÜFUS VE DEMOGRAFİK YAPI.....	51
3.1.1. 1950 Nüfus Sayımı	55
3.1.2. 1955 Nüfus Sayımı.....	58
3.1.3. 1960 Nüfus Sayımı.....	60
3.2. SİİRT'TE GÖÇ HAREKETLERİ	61
3.3. SİİRT'TE EĞİTİM	64
3.4. SİİRT HALKEVİ VE FAALİYETLERİ	66
3.5. SİİRT'TE BAYINDIRLIK VE İMAR	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞİRT'TE İKTİSADİ HAYAT

4.1. TARIM	77
4.2. HAYVANCILIK	79
4.3. DOKUMACILIK	82
4.4. ŞİRT FISTIĞI	84
4.5. SANAYİ VE MADENCİLİK	87
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
EKLER	107

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SİİRT

Emrah SALKIM

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN

2023, 124 sayfa

Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Siirt, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla öne çıkan bir şehirdir. Tarihsel süreçte farklı milletlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Siirt, farklı etnik ve dini grupların yaşadığı bir merkez idi. İmparatorluk bakiyesi üzerine kurulan Kemalist Cumhuriyet, tüm Türkiye'de olduğu gibi Siirt'te de yeni ulusun ve ulus-devletin inşası için seküler ve milliyetçi politikalar icra etti. Tek parti döneminde yoğun bir biçimde uygulanan bahse konu politikalarla Siirt, imparatorluk zamanındaki heterojen ve kozmopolit yapısından uzaklaşarak homojen bir şehre dönüşmeye başladı.

Çeyrek asırlık tek parti iktidarından sonra yapılan genel seçimlerde Siirt, politik tercihini Demokrat Parti'den yana kullanmıştır. Bu sınırlı çalışmada Siirt'in Demokrat Parti dönemindeki on yıllık genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır. Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Siirt'te CHP ve DP'nin teşkilatlanması, her iki partinin Siirt'teki faaliyetleri ve her iki parti teşkilatında görev alanların ayrıntılı listelerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Siirt'teki siyasal hayat ele alınmıştır. Bu minvalde çok partili hayata geçiş, bu sürecin Siirt'teki yansımaları ve 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerinde Siirt'in politik tutumu ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuştur. Tezin üçüncü bölümünde Siirt'teki sosyal ve kültürel hayata odaklanılmıştır. Bu bağlamda Siirt'te nüfus, nüfus/göç hareketleri ve Siirt'in demografik yapısı; Siirt'te eğitim; Siirt Halkevi ve faaliyetleri ile Siirt'teki bayındırlık ve imar çalışmalarına yer verilmiştir. Tezin dördüncü ve son bölümünde ise DP iktidarında Siirt'teki iktisadi hayat ele alınmıştır. Daha ayrıntılı ifade edecek olursak, bu bölümde, Siirt'te tarım, hayvancılık, dokumacılık, madencilik, Siirt Fıstığı, sanayileşme ve ticaret alanlarındaki yatırımlar ve gelişmeler hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Toparlayacak olursak, bu tez çalışmasında Siirt'in Demokrat Parti'nin iktidar yıllarındaki siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve bayındırlık alanlarındaki durumu birincil kaynaklara referansla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Siirt'te Siyasal, Kültürel ve İktisadi Hayat.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
SIIRT DURING THE DEMOCRATIC PARTY ERA

Emrah SALKIM

Advisor: Assistant Prof. Ercan ÇAĞLAYAN

2023, Page: 124

The city of Siirt that is located at the southeast of Turkey, is prominent With its'rich history and cultural heritaga. During the history Siirt was home for many Nations and civilisations hence it was a centre Where different ethnik and religious groups lived together. Kemalist republic founded on the remants of the empire, pursued secular and nationalist policies in Siirt, just as in the entire country of Turkey, to build a new nation and nation –state. With the aforementioned policies, which are heavily enforced during the One- party era, Siirt started turning into a homogeneous city, moving away from its previous heterogeneous and cosmopolite structure that was present during the Empire period.

During the elektions that took place once the One-party era (that lasted quarter of a century) was over, Siirt's political preference was the Democracy Party. Within this limited work, the intention is to capture a general photograph to reflect the ten years of Siirt from the Democrat Party period. From total of four sections,the first section of this work will cover.CHP and DP party's organization in Siirt, both party's activity within Siirt and a detailed list of all the individuals that had a role in either party's orginazations. Within the second section of this Work the political life of Siirt is discussed. The transition to multi – party life in this way, the reflections of this process in Siirt and the political attitude of Siirt during the general elections of 1950-1954 and 1957 is laid out in detail. The third section of this thesis concentrates on the social and cultural life in Siirt. In this contexts: Siirt's population & population/ migration movements, Siirt's demographic structure, education in Siirt, the community home of Siirt and its activity with puplic Works and zoning is present. On the fourth and final section of the thesis, the economic life of Siirt during the DP ruling is discussed. In a

nutshell, this section transfers,information,onagricultere,farming,weaving,mining, Siirtnut,investments&improvements in industrialization and trade

In summary, this thesis work concentrates on Siirt's years during the Demokrat Party and the political, social, economical and public Works have been written with reference to pirmary sources.

Key Words: Siirt, Demokrat Party (DP), Republican People's Party (CHP), Political, Cultural and Economical Life in Siirt.

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte Siirt, el-Cezire bölgesi sınırları içerisinde yer alan zengin bir tarih ve kültürel miras üzerine kurulmuş kadim bir şehirdir. Bir imparatorluk şehri olan Siirt, tek parti döneminde, yeni ulus-devletin ve ulusun inşa sürecindeki homojenleştirici politika ve pratiklere maruz kalmıştır. Bundan olsa gerek Siirt, tek parti döneminde, imparatorluk zamanındaki çok-dilli, çok-dinli, çok-dilli ve çok-etnik yapısını büyük ölçüde kaybetmiştir. Tek parti dönemi boyunca merkezden atanan milletvekilleriyle idare edilen Siirt'in 1950 yılına kadar, gerçek manada, neredeyse temsil imkânı bulamadığı söylenebilir. 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti oyların çoğunluğunu alarak yirmi yedi yıldır iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarına son vermiştir. Bu seçim aynı zamanda, Türkiye Cumhuriyeti'nde bir devrin son bulması ve yeni bir devrin başlangıcı olmuştur.

Demokrat Parti Döneminde Siirt (1950-1960) başlıklı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde “Çok Partili Hayata Geçiş ve DP'nin Siirt'te Teşkilatlanması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Dörtlü Takrir' in verilmesi, DP'nin kuruluş süreci, CHP'nin ve DP'nin Siirt'te teşkilatlanması konuları ele alınmıştır. “Siirt'te Siyasal Hayat” başlıklı ikinci bölümde 1946 milletvekili seçimleri ve DP'nin muhalefet dönemi, 1950 seçimleriyle DP'nin iktidara gelişi, Siirt'e 1950, 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimlerine mercek tutulmuştur. “Siirt'te Sosyal-Kültürel Hayat ve Bayındırlık” başlığını taşıyan üçüncü bölümde 1950, 1955 ve 1960 nüfus sayımlarından hareketle Siirt'tin nüfus, göç ve demografik fotoğrafı çekilmiştir. Aynı bölümde Siirt'teki eğitim kuruluşları ve eğitimdeki gelişmeler, Siirt Halkevinin faaliyetleri ve kapatılması ile Siirt'te bayındırlık ve imar çalışmaları odağa alınmıştır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümü ise “Siirt'te İktisadi Hayat” konusuna odaklanarak Siirt'te tarım, hayvancılık, dokumacılık, madencilik, sanayi ve Siirt Fıstığı gibi mevzular üzerinden Siirt'in Demokrat Parti dönemindeki iktisadi durumunu gözler önüne sermiştir. Bu çalışmada dönemin birincil kaynakları olan arşiv belgelerinden, istatistikî verilerden, TBMM Tutanaklarından, ulusal ve yerel gazetelerden istifade edilmiştir. İlave olarak dönemle ilgili yapılan telif çalışmalarından da yararlanılarak Siirt'in Demokrat Parti'nin iktidar yılları olan 1950-1960 yılları arasındaki tarihine, bir nebze de olsa, ışık tutulmak istenmiştir.

Tez çalışmam boyunca bilgi, tecrübe ve önerileriyle beni destekleyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN'a; tez jürisinde yer alan ve tezle ilgili çok değerli katkılar sunan Doç. Dr. Ahmet İŞLER'e ve Dr. Öğretim Üyesi Gülbin FIRAT ONAT'a; tezin yazım aşamasında teknik destek sunan abim Dr. Öğretim Üyesi Enver SALKIM'a ve tez yazım sürecinde yeterince zaman ayıramadığım değerli aileme çok teşekkür ederim.

Muş-2023

Emrah SALKIM

KISALTMALAR DİZİNİ

a. g. e	:	Adı Geçen Eser
a. g. m	:	Adı Geçen Makale
a.g. t.	:	Adı Geçen Tez
v.s	:	Ve saire
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ARMHC	:	Anadolu Rumeli-i Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	:	Birleşmiş Milletler
CBA	:	Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
CBÜ	:	Celal Bayar Üniversitesi
DP	:	Demokrat Parti
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
HP	:	Hürriyet Partisi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
NATO	:	Kuzey Atlantik Teşkilatı
MTA	:	Maden Teknik Arama
S	:	Sayfa
SS	:	Sayfa Sayısı
SBF	:	Sosyal Bilimler Fakültesi
SCF	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TAD : Tarım Arazileri Değerlendirme Birimi
TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 1945 yılı Siirt İl idare kurulu başkan ve üyeleri	16
Tablo 1.2. 1945 yılı kongresinde idare kuruluna seçilen asi üyeler listesi	16
Tablo 1.3. 1945 yılı kongresinde idare kuruluna seçilen yedek üyeler listesi	16
Tablo 2.1. 1950 Genel Milletvekili Secimi Adayları	37
Tablo 2.2 1950 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları	37
Tablo 2.3. 1954 Genel Milletvekili Seçimi Adayları	43
Tablo 2.4. 1954 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları	43
Tablo 2.5. 1957 Genel Milletvekili Seçimi Adayları	49
Tablo 2.6. 1957 Genel Milletvekili Seçimi Sonuçları	49
Tablo 3.1. 1927 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt'in Kent ve Kır Nüfusu.	52
Tablo 3.2. 1950 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt İlinin Nüfusu.	56
Tablo 3.3. 1950 Nüfus Sayımına Göre Siirt'te Nüfusun Anadili özellikleri	56
Tablo 3.4. Yıllara Göre Türkiye ve Siirt Nüfus Artış oranları.....	57
Tablo 3.5. 1935-1960 yılları arasında Siirt Nüfusu ve Türkiye Nüfusundaki artış	59
Tablo 3.6. 1927-1960 yılları arasında Siirt Nüfusunun Kadın ve Erkek oranının Karşılaştırılması.....	59
Tablo 3.7. 1927-1960 yılları arasında Siirt Nüfusunun Yıllara Göre Artış Hızı.....	60
Tablo 3.8. İller ve İlçeler İtibarıyla Şehir ve Köy Nüfusları Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu (Siirt).	61
Tablo 3.9. Siirt ili Cinsiyet itibarı ile Şehir ve Köy Nüfusları, Yüz Ölçümü ve Nüfus Yoğunluğu	61

GİRİŞ

Ortaçağda el Cezire bölgesi sınırları dâhilinde konumlanan Siirt,¹ coğrafi konumu itibarı ile tarihsel süreç içerisinde farklı kavim ve kültürlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Şehrin birbirinden farklı devlet, hanedan ve uygarlığın hâkimiyetinde kalması bölgenin etnik ve kültürel bakımdan çeşitlilik göstermesine yol açmıştır. Kürt ve Arap nüfusun yoğunluklu olduğu vilayette ekseriyetle Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Parti Müfettişlerinin raporlarına da yansıyan bu durum,² günümüz itibarıyla vilayette Türkçenin de yaygınlaşmasıyla şehir, çok dilli bir görünüm arz etmektedir. Biraz daha etraflıca söylemek gerekirse Siirt vilayet merkezinde Arapça, Kürtçe ve Türkçe ağırlıklı olarak konuşulurken, ilçeler ve köylerde ekseriyetle Kürtçe konuşulmaktadır.

Günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde yer alan şehir, kurulmuş olduğu plato nedeniyle hem doğu hem de batı tarafından yayılması oldukça sınırlıdır. Dicle havzasının bir diğer önemli kolu olan Botan Nehri ile Kezer Nehri arasında sıkıştırılıp aşınan bu plato üzerinde yer alan Siirt, görünüş itibarı ile engebeli bir görünüm alarak böylece şehirlerin tipik bir örneğini teşkil etmiştir.³ Siirt vilayetinin kurulmuş olduğu bölge tarih boyunca Mezopotamya bölgesinin geniş düzlükleri ile Doğu Anadolu'nun platolarına ve hakeza civardaki yörelerinin vasıtası ile Azerbaycan'a bağlayan önemli yol güzergâhlarında yer almış olması şehrin gelişimine ciddi manada katkı sunmuştur.⁴ Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Siirt, 41-51 doğu meridyenleri ve 37-55 kuzey parselleri içinde yer alan ve 6.186 kilometrekarelik bir yüz ölçüme sahip olan bir yerleşim yeridir.⁵ Siirt'in doğusunda Şırnak, kuzeyinde Bitlis ve Batman bulunurken; güneyinde ise Mardin yer almaktadır.⁶ Bugün itibarıyla Siirt, merkez ilçe, Kurtalan, Pervari, Şirvan, Baykan, Tillo ve Eruh olmak üzere yedi ilçeden oluşmakta ve 2021 itibarıyla 331.000 nüfus barındırmaktadır.

---

¹ Adnan Çevik, "Ortaçağ İslam Coğrafyacılarına Göre el Cezire ve İdari Taksimatı", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt 33, 2009, s. 35-41.

² **BCA**, 490. 01/512.2058.2.

³ Nurettin Özgen, Sabri Kara doğan, "Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2009, s. 61.

⁴ Metin Tuncel, "Siirt: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Şehir ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl", **Türkiye Diyanet Ansiklopedisi**, Cilt 37, s. 175.

⁵ İbrahim Taş Pınar, "Siirt İli ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları," (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Fırat Üniversitesi SBE., 2006, s. 65-66.

⁶ Siirt İlinde Doğa Turizmi, "**Master Planı (2013-2023)**," s.27.

Köken olarak Siirt isminin nerden veyahut kimin verdiğine dair farklı fikirler mevcuttur.⁷ Bu husus üzerine yapılmış olan araştırmalar neticesinde Siirt isminin Sami dillerinden geldiğine dair rivayetler ile Asurların Katolik kolunu meydana getiren Keldani dilinde şehir anlamına gelen Keert (Kaa'rat) ifadesinden türediği görüşü öne çıkmaktadır. Bu isim kaynaklarda, *Esart, Sairt, Siird, Siirt* gibi farklı biçimlerde yer almaktadır. Süryani lisanında ise Siirt'e *Se'erd* (yani bölgenin telaffuz etme biçimi ile sert) denilmektedir. Siirt isminin Farsçada ise *Sır-hat* yani "soğuk yel geldi" anlamına karşılık geldiği ifade edilmektedir.⁸

19. yüzyıl kaynaklarında *Serd, Seerd, Sört, Sairt* şeklinde geçen isim, günümüzde ise *Siirt* olarak telaffuz edilmektedir. Arap kaynaklarında Siirt isminin *İsird* veya *Up Sirt* olarak yer aldığı görülmektedir. Süryani kaynaklarında ise Keldani dilindeki benzerliğin çok ağır bastığı *Se'erd* ifadesi kullanılmaktadır. Son olarak sözcüğün Farsça ve Kürtçede *Sê-Hird*, yani *Üç-Tepe* anlamına geldiğiyle ilgili rivayetler söz konudur. Eski Siirt'in bulunmuş olduğu alanın gerisinde Rasinnebah, Biraffa ve Mevbuk adında üç tepenin bulunmuş olması, sözcüğün *Üç-Tepe* anlamından türediğini ileri süren rivayetleri desteklemektedir. Tüm bu rivayetler göz önünde bulundurulmak koşuluyla şehrin isminin Osmanlı döneminden günümüze dek *Siird* veyahut *Siirt* şeklinde kullanıldığını kaydetmek gerekir.⁹

Elinizdeki yüksek lisans çalışması *Demokrat Parti Döneminde Siirt (1950-1960)* başlığını taşımakta ve Siirt'in Demokrat Parti (DP) dönemindeki siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi fotoğrafını çekmeyi amaçlamaktadır. Kuşkusuz bu çalışma Siirt'in yakın dönem tarihiyle ilgili ilk çalışma olmayıp, daha evvel konu hakkında yapılan çalışmaların bir devamı niteliğindedir. Bir başka ifadeyle Cumhuriyet'in ilanından 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne değin geçen dönemde Siirt'le ilgili azımsanmayacak akademik çalışmaların yapıldığını kaydetmek gerekir. Bu çalışmanın da önem arz edecek kaynakları arasında yer alan telif çalışmaları ve literatürü kısaca özetlemenin, akademik ahlakın ve bilimsel çalışmanın bir gereği olarak görmekteyiz. Bu gerekliliğe binaen Cumhuriyet döneminde 1923-1960 arasında Siirt ile ilgili çalışmaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

---

⁷ Taşpınar, **a.g.t.** , s.71.

⁸ Enver Ören, "Siirt," **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994, s.21-23.

⁹ Özgen, Karadoğan, **a. g. m.**, s. 62-65.

Konu hakkında yaptığımız çalışmalar neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla CHP ve DP döneminde Siirt hakkında yapılan akademik ve bilimsel çalışmalar şunlardır. Siirt'in tek parti dönemi hakkında teferruatlı bilgi veren iki kitap mevcuttur. Kitaplardan ilki Şerif Demir'in kaleme aldığı *Cumhuriyet Döneminde Siirt* başlıklı çalışmadır. Eserin "Nüfus, İdare ve Tarih" başlıklı ilk bölümünde, Siirt isminin adı, şehrin coğrafyası ile Cumhuriyet'in ilanına kadar olan tarihsel süreci hakkında bilgi verilmektedir. Yine bu bölümde Siirt'te nüfus ve göç hareketler, belediye ve imara faaliyetleri de ele alınmıştır. Kitabın "İktisadi Hayat" başlıklı ikinci bölümünde Siirt'te tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi, madencilik, petrol, dokumacılık ve Siirt fıstığı gibi mevzulara odaklanılmıştır. Devamında Siirt'teki ulaşım konusu ele alınarak vilayetteki karayolu, demiryolu ve havayolu çalışmalarına mercek tutulmuştur. Bu bölümde ayrıca tek parti dönemi boyunca Siirt'teki kaçakçılık sorunu da ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitabın "Sosyal ve Kültürel Hayat" başlıklı üçüncü ve son bölümünde ise Osmanlı'dan Demokrat Parti iktidarına dek eğitim, basın, sağlık, mimari, Siirt Halkevi ve faaliyetleri, Siirt'te siyasal hayat ve vakıflar gibi konulara ağırlık verilmiştir. Kitap genelde tek parti dönemine yoğunlaşmakla birlikte son bölümde "Siirt'te Seçimler (1950-1999)" başlığıyla çok partili dönemdeki seçimlere yer verilmesi kitabın başlığı ve içeriğiyle uyuşmamaktadır.¹⁰

Siirt'in tek parti dönemine odaklanan ikinci kitap ise Ömer Obuz tarafından kaleme alınan *Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950): Gelenek, Modernite, Milli Kimlik* isimli çalışmadır. "Mülki, Siyasi ve Demografik Yapı" başlıklı ilk bölümde yazar, Siirt'teki idari yapılanma, asayiş politikaları, demografik müdahaleler, isyan ve zorunlu iskân, Türkçe konuşurma seferberliği ve CHP ile DP örneğinde siyasi iklim ele alınmıştır. "Gelenek ve Modernite Arasında Arafta Kalma Hali" başlıklı ikinci bölümde Siirt'te imar, mimari ve mekân politikaları, belediyenin faaliyetleri, ulaşım çalışmaları, Siirt'in temel sorunları olan bina yetersizliği, elektiriksizlik, susuzluk ve salgın hastalıklar gibi konular ve sorunlara odaklanılmıştır. Kitabın üçüncü ve son bölümün ise "Toplum Mühendisliği ve Cumhuriyetçi Eğitim" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, Siirt'teki eğitim kurumları ve faaliyetleri, kültür kurumları olan Siirt

---

¹⁰ Şerif Demir, **Cumhuriyet Döneminde Siirt**, İstanbul: Düzey Yayınevi, 2016.

Türk Ocağı ve Siirt Halkevi'nin kuruluş ve faaliyetleri ile Siirt'teki Halkodaları üzerinden Cumhuriyet'in Siirt'teki fotoğrafını çekmeye çalışmıştır.¹¹

Tek parti ve DP dönemi Siirt'ini konu edinen birkaç yüksek lisans tezine de temas etmek, konumuz açısından önem taşımaktadır. Bu minvalde yapılan çalışmalarını şöyle sıralamak mümkündür. Abdulhakim Altun'un yazdığı "1920-1950 Yılları Arasında Siirt Milletvekilleri ve Faaliyetleri" isimli tez çalışmasında, 1920-1950 yılları arasında sekiz ayrı dönemde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleri neticesinde TBMM'de Siirt'i temsil eden Siirt milletvekillerinin meclisteki faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışma, bahse konu dönemde seçilen milletvekillerinin özgeçmişleri, TBMM'de vermiş oldukları takrirleri, teklifleri ile konuşmaları gibi faaliyetlere yoğunlaşmıştır.¹²

Barış Aslan'ın yazdığı ve "Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950)" başlığını taşıyan tez çalışmasında 1923-1950 yılları arasında Siirt'in siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, 1923 ile 1950 yılları arasında Siirt'in demografik özelliklerini, idari yapısını, eğitimini, ekonomik hayatını, merkezi hükümetle ilişkilerini, Siirt'teki önemli şahsiyetleri ve erken Cumhuriyet döneminde Siirt yöresinde gerçekleşmiş bazı ayaklanmaları ele almıştır. Kısacası çalışma, Siirt'in 1923-1950 arasındaki dönemine dair bütüncül bir fotoğrafını çekmiştir.¹³

Uğur Kömürün kaleme aldığı "Siirt Halkevi ve Faaliyetleri" adlı tez çalışması, Kemalist rejimin önemli ideolojik aygıtlarından biri olan Halkevlerini ve hususen Siirt Halkevi'ni (1934-1951) konu edinmektedir. Çalışmada, Siirt Halkevi'nin kuruluş serüveni, kuruluş gerekçeleri, kuruluşlarında etkili olan şahsiyetler; halkevinin şubeleri ve faaliyetleri teferruatlı bir biçimde ele alınmıştır. Ayrıca tezde Siirt vilayetindeki Beşiri, Baykan, Kurtalan, Eruh, Kozluk, Pervari, Sason ve Şirvan halkodalarına da yer verilmiştir.¹⁴

---

¹¹ Ömer Obuz, **Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950): Gelenek, Modernite, Milli Kimlik**, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2017.

¹² Abdulhakim Altun, "1920-1950 Yılları Arasında Siirt Milletvekilleri ve Faaliyetleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Batman Üniversitesi SBE, 2020.

¹³ Barış Aslan, "Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950)", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Siirt Üniversitesi SBE, 2017.

¹⁴ Uğur Kömür, "Siirt Halkevi ve Faaliyetleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Adıyaman Üniversitesi SBE, 2014.

Cumhuriyet döneminde Siirt vilayeti üzerine hazırlanan bir diğer yüksek lisans tezi ise Ömer Faruk Koçi tarafından kaleme alınan “Siirt Vilayetinde Siyasal, Sosyal ve Kültürel Faaliyetler (1931-1956)” adlı çalışmadır. Dört bölümden oluşan çalışmada Siirt’teki idari ve iktisadi durum, Siyasi hayat, eğitim-öğretim ve nüfus ile Siirt Halkevi ve Halkodaları teferruatlı bir biçimde ele alınmıştır.¹⁵

DP iktidarındaki Siirt’i konu edinen tez çalışmalarından sonuncusu da Melek Uyrun tarafından kaleme alınan “*Demokrat Siirt Gazetesi Işığında Siirt (1953-61)*” isimli yüksek lisans tezidir. Çalışma 1953-1961 yılları arasında Siirt’te meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi olaylar ve gelişmeler *Demokrat Siirt* gazetesine referansla ele alınmıştır. Çalışmada elde edilen veriler doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde “İktisadi Hayat” ele alınarak Siirt’in iktisadi durumu ve imkânları, tarım, hayvancılık, sanayi ve ulaşım gibi konulara yer verilmiştir. İkinci bölümde “Sosyal Hayat” başlığı altında Siirt’te eğitim, sağlık, mimari yapı ile şehirde faaliyet gösteren dernek ve kooperatifler hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise şehrin en önemli sorunları olan ulaşım, elektrik, su ve kanalizasyon ile alakalı gelişmelerden bahsedilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimleri ile 27 Mayıs 1960 darbesinin Siirt’te yansımaları mevzu bahis edilmiştir.¹⁶

Siirt’in DP dönemini doğrudan konu edinen akademik çalışmalardan bir diğeri Yunus Özduygün tarafından kaleme alınan “*Çok Partili Dönemde Seçimlere Bir Örnek: Siirt Seçimleri ve Demokrat Parti’nin Kalkınma Faaliyetleri 1950-1960*” isimli çalışmadır. Yazar, bahse konu çalışmasında 1950, 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimlerinden hareketle Siirt’in siyasal tercihlerini ve temayüllerini ortaya koymaya çalışmıştır. Akabinde ise DP’nin Siirt’te 1950-1960 yılları arasındaki kalkınma faaliyetlerine odaklanmıştır.¹⁷

---

¹⁵ Ömer Faruk Koçi, “Siirt Vilayetinde, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Faaliyetler (1931-1956)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis Eren Üniversitesi & Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, 2019.

¹⁶ Melek Uyrun, “Demokrat Siirt Gazetesi Işığında Siirt (1953-61)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt Üniversitesi SBE, 2017.

¹⁷ Yunus Özduygün, “Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu’da Seçimlere Bir Örnek: Siirt Seçimleri ve Demokrat Parti’nin Kalkınma Faaliyetleri (1950-1960)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 45, 2016, s. 288-301.

Demokrat Parti Döneminde Siirt (1950-1960) isimli yüksek lisans çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde “Çok Partili Hayata Geçiş ve DP’nin Siirt’te Teşkilatlanması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Dörtlü Takrir’in verilmesi, DP’nin kuruluş süreci, CHP’nin ve DP’nin Siirt’te teşkilatlanması konuları ele alınmıştır. Uzun yıllar boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerinin büyük bir kısmında teşkilatlanmayan CHP, II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle dünyada ve Türkiye’de meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak Siirt’te 1945’te teşkilatlanmıştır. Siirt’teki tüccar, fabrikatör, müteahhit, eczacı ve asker gibi çeşitli mesleklere mensup şahıslarca kurulan CHP teşkilatı, 1947’de DP’nin kurulmasıyla sıkı bir siyasi rekabet sürecine girmiştir. CHP’den yaklaşık iki yıl sonra Siirt’te teşkilatlanan DP, şehirdeki çiftçi, tahsildar, eczacı, kamu emeklisi ve asker kökenli şahıslarla yol yürümüştür. DP’nin Siirt’te kurulmasıyla birlikte iki parti arasındaki siyasi rekabet aratarak devam etmiştir. “Siirt’te Siyasi Hayat” başlıklı ikinci bölümde 1946 milletvekili seçimleri ve DP’nin muhalefet dönemi, 1950 seçimleriyle DP’nin iktidara gelişi, Siirt’e 1950, 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimlerine mercek tutulmuştur. “Siirt’te Sosyal ve Kültürel Hayat” başlığını taşıyan üçüncü bölümde 1950, 1955 ve 1960 nüfus sayımlarından hareketle Siirt’in nüfus, göç ve demografik fotoğrafı çekilmiştir. Aynı bölümde Siirt’teki eğitim kuruluşları ve eğitimdeki gelişmeler, Siirt Halkevinin faaliyetleri ve kapatılması ile Siirt’te bayındırlık ve imar çalışmaları odağa alınmıştır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümü ise “Siirt’te İktisadi Hayat” konusuna odaklanarak Siirt’te tarım, hayvancılık, dokumacılık, madencilik, sanayi ve hususen Siirt Fıstığı gibi mevzular üzerinden Siirt’in Demokrat Parti dönemindeki iktisadi durumu gözler önüne serilmiştir.

Nihai olarak, bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada dönemin birincil kaynakları olan arşiv belgelerinden, istatistikî verilerden, TBMM Tutanaklarından, ulusal ve yerel gazetelerden istifade edilmiştir. İlave olarak, dönemle ilgili yapılan telif çalışmalarından da yararlanılarak Siirt’in Demokrat Parti’nin iktidar yılları olan 1950-1960 yılları arasındaki tarihine, bir nebze de olsa, ışık tutulmak istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE SİİRT'TE SİYASAL PARTİLERİN TEŞKİLATLANMALARI

Tezin bu bölümünde, çok partili sisteme geçiş, çok partili sisteme geçilmesini gerektiren nedenler, Türkiye ve Siirt özelinde ele alınmıştır. Dönemin siyasi fotoğrafına bakarak tek partili sistemden çok partili sisteme geçerken yaşanan avantaj ve dezavantajlı ortamı ele alıp değerlendirilmiştir. Bu minvalde ilk olarak, CHP ve DP'nin, Siirt'te teşkilatlanması ve faaliyetleri, iki partinin yerel siyasi elitleri ve 1946 genel seçimleri ele alınmıştır. Akabinde, II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra ABD'nin etkisi ile dünyada başlayan demokrasi rüzgârının ülkede neden olduğu değişim ve çok partili hayatta geçiş süreci hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, demokratikleşme rüzgârına rağmen CHP'nin yeni kurulacak siyasi partileri kendi kontrolünde tutmak için yapmış olduğu faaliyetler ve almış olduğu tedbirler değerlendirilecektir. DP'nin kurulmasından sonra, CHP'nin yapmış olduğu hamleler ve DP'nin, kurulmasına giden süreçteki tavrın fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır. Daha sonra, çok partili hayatın ilk ana muhalefet partisi olan DP'nin, kurulması ve teşkilatlanması anlatılacaktır. Türkiye genelinde ve Siirt'te teşkilatlanan DP'nin, halkta uyandırdığı siyasi heyecan ve CHP'nin buna karşı kullanmış olduğu argümanlar ve tedbirler ele alınacaktır. Son olarak, 1946 genel seçimlerinin Türkiye'de ve Siirt'teki yansımaları incelenecektir. DP'nin 1946 genel seçimlerinde Siirt özelinde yaptığı faaliyetler ve seçim sonrasında, DP'nin 1950 seçimlerine hazırlanırken halktan destek alabilmek adına yapılan çalışmalar ele alınacaktır.

1.1. DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞ SÜRECİ VE GELİŞMELER

Demokrat Partisi (DP), kuşkusuz Türkiye'nin, siyasi tarihinde hiçbir zaman unutulmayacak kadar derin izler bırakmış ve çok konuşulacak çok önemli bir siyasi müessese olarak her zaman her yerde karşımıza çıkacaktır. Böylece tez çalışmamızın temel konularından birisi olan DP'nin kuruluş aşaması ve kuruluş aşamasında yaşanan gelişmeleri ele almak önemli bir durum arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyet'inin 1923'te kurulmasından 1946 seçimlerine kadar ülke de tek parti CHP tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde her ne kadar muhalefet partileri kurulmuşsa da CHP'nin varlığını etkileyememiştir. 17 Kasım 1924 yılında Teraki

Perver Cumhuriyet Fırkası kuruluyor. Atatürk tarafından partinin kurulmasından hiçte haz edilmediği vurgusu yapılmıştır.¹⁸

Özellikle tek parti hükümetinin yumuşayarak yüzünü demokratikleşme kanadına çevirmiş olması ile tek parti rejiminin bir diğer önemli olayı ise, 1945 yılında yapılmış olan genel ara seçimlerde (CHP)'nin milletvekili için aday gösterilmemiş olmasıdır. Böylece resmi aday yokluğu bulunan bu seçimin şeffaf demokratik bir ortamda yapılması amacı gütmüştür.¹⁹ Ülke de Siyasal Liberalleşme açısından bakınca son derece önemli olan bir yol alınmış ve bu önemli gelişmenin devamında Milli Kalkınma Partisinin kurulması ile önemli bir yol kat edilmiştir. İsmet İnönü'nün 1945 yılında meclis açılış konuşmasında mecliste muhalefet partisine gerek duyulduğunu da dile getirmiş olması aslında tek parti rejiminin muhalefet rejimini benimsediklerini açıkça vurgulamıştır.²⁰

Tek parti hükümeti tarafından her ne kadar muhalefet bir ortamın mecliste olmasını vurgusunu ima etmişler ise de tabii ki bu gelişmelerden daha öncesinde mecliste aynı parti içerisinde muhalif seslerin yükseldiği görülmüştür. 14 Mayıs 1945 yılında yapılmış bütçe görüşmesinin tartışıldığı esnada CHP, içinde bu görüşmeye itiraz eden bir grup muhalif milletvekili görülmüştür. Yine aynı yıl içerisinde haziran ayında yapılması planlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülmüştür.²¹ Siyasi tarih literatürüne “*Dörtlü Takrir*” olarak lanse edilen tasarımı vermesi ile böylece çok partili sistemin temelleri atılmıştır.²² Aslında bu dörtlü takrir olarak isimlendirdiğimiz: Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat köprülü ve Celal Bayar'dan meydana gelmiştir. Bu grubun asıl amaçlarının bir muhalefet partisini gündeme getirmekten ziyade kendi partileri olan CHP'nin demokratikleşme çabasında oldukları görülse de siyasal şartların sağlanamamasından ötürü yeni bir partinin kurulması için faaliyetlere girişilmiştir.²³

---

¹⁸ Resul Babaoğlu, Demokrat Parti'nin Kuruluş Aşamasında Bir Muamma: **Sol Cenah**, s.576-579

¹⁹ Babaoğlu, **a.g.e.**, Sol Cenah, s. 576-579.

²⁰ Tuba Yolcu, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci İle Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme”, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, **Turkish Studies**, Cilt 14, Sayı 2, 2019. s. 940.

²¹ TBMM TD, Dönem 7, Cilt 17, 1945, s.111-115.

²² TBMM TD, dönem 7, Cilt 7, 1945, s.226-290, Gürhan Kınalı, Aynur Soydan Erdemir, “Demokrat Parti'nin Kurulmasında Refik Kurtalan'ın Rolü”, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2017, s.55.

²³ Resul Babaoğlu, **Sol Cenah**, s. 577.

1.2. DÖRTLÜ TAKRİR 'İN VERİLMESİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU

Türkiye'de 23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılması ile beraber bunun akabinde ulusal egemenlik ilkeleri resmen kabul edilmiştir. Bir diğer önemli olay ise, hükümetin Cumhuriyet rejimini kabul görmesidir. Bununla birlikte kuşkusuz Türkiye'de demokrasinin gerçek anlamda yer edinmesi bağlamında önemli bir kilometre taşı olmuştur. Demokratik yönetimlerin temel prensiplerinden olan çok partili sistemin işlenmesi için Mustafa Kemal Paşa önemli girişimlerde bulunmuştur. Çok partili sistemin uygulamaya koyulması için çalışmalar yoğun bir şekilde yürütülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın, isteği doğrultusunda ilk kurulan (1924-1925) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'dir. İkincisi ise 1930'da kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin isteği doğrultusunda kurulmuş olan bu iki partiden istenilen beklentiler elde edilememiştir. ²⁴Bu malum olaydan dolayı DP'nin gündeme geldiği tarihe kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk'ün kurmuş olduğu CHP'nin hâkim olduğu tek partili rejim varlığını uzun yıllarca devam ettirmiştir. ²⁵

II. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte normalleşen dünya genelinde meydana gelen siyasal oluşumlar ve gündemdeki kutuplaşma yansımalarının etkileri Türkiye'ye de sıçramıştır. Meydana gelen savaş sonrasında Nazi hareketine karşı olan cephenin galip gelmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti, Batı tarafında yer edinmek ve Batı bloğunun şartlarına uyabilmek için batının demokrasisine, kurum ve işlevlerine ayak uydurmak gereğiğindeydi. Türkiye. Batının zorunlu dayatmalarıyla çok partili rejime geçiş yapma gereğini duymuştur. Türkiye de rejimin değişmesiyle birlikte cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yüzünü Batıya çevirmiş olan Türkiye Cumhuriyeti savaş sonunda Sovyetler ile Batı bloğu arasında bir denge politikası gütmüştür. Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında sürdürmeye çalışmış olduğu denge politikasının artık son demlerine ulaşmıştır. Bundan sonraki süreçlerde yeni meydana gelmiş olan milletlerarası düzene ayak uydurmak zorundaydı. Buna ayak uyduramazsa Türkiye siyasal hareketlilikten tamamen yalnız kalacaktı. Buda hiç iyi olmadığı için hemen

²⁴ Fatma Alev Ataya Kul, Türkiye 'de Demokrat Parti Döneminde genel Seçimler (1950-1954-1957), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2007, s. 88.

²⁵ Celalettin Vatandaş, **Cumhuriyetin Tarihi**, İstanbul: Pınar Yayınları: 2016, s. 85-104.

müttefiklerinin safına geçerek kendini böylece yalnızlıktan kurtarmış olacaktır. Türkiye, II. Dünya savaşından hemen sonra Birleşmiş Milletler (BM)'ye üye olmak için girişimler başlatıldı. Savaş sonunda üye devletlere Almanya, Japonya ve İtalya'ya resmen savaş ilan etmiş olan bu devletler 1944 yılında kendi aralarında Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamışlardır. Türkiye de bu oluşum içinde yer alabilmek için bu devletlere savaş ilan edilmiştir.²⁶ 1945 yılında Birleşmiş Milletler Anayasasını imzalatarak kurucu üyeler arasına girmiştir. Türkiye San Francisco konferansına böylece katılmaya hak kazanmıştır.²⁷

Türkiye, BM'ye üye olduktan sonra bir diğer önemli hedefi ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ya üye olmaktı. Türkiye'nin NATO'da yer alabilmesi için buradaki üye ülkeler gibi çok partili bir sisteme sahip olması gerekti. Bunun için üye ülkelerinin siyasal sistemlerine yakın, bir sistem meydana getirme yönünde bir düşünce oluşmuştur. Tek parti rejiminin artık son bulması ve bunun yerini de demokrasinin alması demektir. Sonuç olarak değer ve müesseselerine uyum sağlayabilmek için atılımlar yürütülmüştür. Türkiye'de iç siyasette yansımaları ile çok partili rejime bir nevi zorunluluk haline gelmiştir. Bir diğer önemli gelişme ise batıda Almanya ve İtalya'da tek partili sistemin yerini çok partili sistemin gelmesi ile birlikte kuşkusuz Türkiye'de muhalefet kesiminin konuştuğu tek husus bu olmuştur.²⁸

Aslında çok partili hayata geçişte hem milletlerarası sistem düzeyinde meydana gelen siyasal gelişmelerin ve gruplaşmanın yanı sıra, Türkiye'de meydana gelen politikadaki iç gelişmelerinde büyük bir etkisi olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.²⁹ II. Dünya savaşında fazla etkilenmeden çıkmayı başarmıştır. Türkiye ye diğer taraftan da baktığımızda savaş yıllarında halk üzerinde sürdürülmüş olan sert politikalar toplum nazarında tepkilere yol açmıştır. Böylece halk yavaştan seslerini çıkartarak muhalefet etmeye ilk adımlarını atmıştır diyebiliriz.

---

²⁶ Ayşe Erkmən, "Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk iradesine Etkisi," **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt 18, Sayı 3, 1227, Submission Date: 15-02-2018, Acentence Date: 04-07-2018. Araştırma Makalesi.

²⁷ Çağlar Güler, "Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte (1945-1950) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri," **TAD**, Cilt 34, Sayı 57, 2015, s. 309.

²⁸ Özgün Erler Bayındır, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme," **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 45, 2011, s. 46-49.

²⁹ Ercan Haytoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)," **PAU. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 1997, s. 50-55.

Türkiye de muhalefetin güçlenmesinin en büyük yolu hem içerde hem de dışarıda oluşan siyasi gelişmelerdir. Yönetimin başlatmış olduğu demokratikleşme ve liberalleşme hareketleri ile düzenli bir şekilde yürümüştür. Tek parti hükümeti içerisinde başlayan karşıt fikirler kısa bir zaman içinde CHP'nin yaratmış olduğu ağır baskılardan kan kusan halk tek parti hükümetine karşı muhalefet edenlere toplum içinde de birçok kesimde muhalefette arka çıkarak desteklemiştir.³⁰

CHP'ye ilk muhalefet tarihi 21 Mayıs 1945 yılında tek parti hükümeti tarafından yürütülen bütçe görüşmesinde ortaya çıkmıştır. Celal Bayar, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Adnan Menderes gibi daha adını zikredemediğimiz birçok mebus tarafından Tek Partinin bu politikalarına kesin bir dille karşı çıkılmıştır. Bir diğer önemli olay ise bütçenin istedikleri sonucu ulaşamamasıdır. Bütçenin açık vermesi, memurları memnun kalmamaları, vergi tesisinde düzensizlik, görülmüştür. Karaborsacılığın ülkede bir iş kolu haline gelip yaygınlaşması gibi sorunlardan dolayı iktidar sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bir yandan da halkı ağır baskı altında maruz bırakmaktır. Diğer taraftan da savaş esnasında yıldızı parlayan ticarete etkin sınıfın ülke yönetiminde söz sahibi olmasına yol açmıştır. O tarih aralığında, TBMM gündeminde bahsi geçen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı, aslında tek parti hükümeti içindeki muhalefeti belirginleştirmiştir.³¹

Celal Bayar ve arkadaşları tarafından 1945 tarihinde TBMM'de bütçe görüşmeleri dinlendirilmiştir. Bu esnada parti içi bir siyasal liberalleşmenin iyileştirilmesi ve demokratikleşme amacı ile verilmiş olan Dörtlülük Takrir kendi parti yöneticileri tarafından kabul edilmemiştir. Böylece Tek parti içi muhalefetin ortaya çıktığı bariz bir şekilde görülmektedir. Tek parti sistemi özellikle hâkim çevreleri rahatsız edecek bazı noktalara temas etmiştir. Bu uygulamalar halkın meydana getirmiş olduğu şikâyetlerle birleşince, muhalif oluşumun temelleri de böylece ortaya çıkmıştır. Ülkedeki işveren çevrelerde liberal ve iktisat politikasından aydın zümresi de demokratik bir toplumdan yana olduklarını vurgusunu yapmışlardır³²

Yukarıdaki konu ile ilgili olarak 1 Kasım 1945'te TBMM'de konuşan İnönü, artık çok partili sisteme geçmenin bir nevi şart olduğunu dille getirmiştir. Gelecek seçimlerin

³⁰ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.305-306.

³¹ Ümit Çalık, "Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım," Yıldız **Teknik Üniversitesi, Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 65, 2012.

³² Çağlar Keyder, **Türkiye de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.36-45.

tek dereceli bir şekilde olacağı ve vatandaşların özgürlüklerini kısıtan kararların giderilmesini bizzat istemiştir. Böylelikle İnönü'nün demokrasiyi müjdelemek alanında atılmış ilk konuşmasında şöyle başlamıştır: *“Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza edilmiştir... Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik edilerek teşebbüste bulunmuştur. İlk defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün başarılı olmaması talihsizliktir. Memleketimizin hürriyet ve güvenlik içinde, halk idaresinin bütün şartlarıyla geliştirilebilecek bir yolda ilerlediğini inançla söyleyebiliriz. Bu gelişme için her vatandaşın vazife ve sorumluluk duygusuyla ilgili olması birinci şarttır. Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri vardır. Türk Milleti kendi bünyesine ve karakterine göre demokrasinin kendi içinde özelliklerini bulmaya mecburdur.”* şeklinde bir konuşma yapmıştır.³³

Dönemin hükümeti olan CHP, gündeme getirilmiş olan bütün tenkit ve farklı görüşlere rağmen Çiftçiyi Topraklandırma tasarısını meclise sunmuş ve onaylatmıştır. Meclis tarafından kabul görünen bu tasarı hem hükümet tarafından hem de halk nazarında keskin fikir ayrılıklarına neden olmuştur. CHP'nin içinde meydana gelen muhalif oluşumlar DP'nin aslında kuruluşunu hazırlatmıştır.³⁴

Yeni kurulan bir Parti olan DP'nin ilk başlarda muhalefet bir partiden ziyadesi ile çok iktidarı suçlayıcı söylemleri olmuştur. Hakeza kişiler üzerinden siyasi bir tartışmadan öte olmadığı anlaşılmaktadır.³⁵

Hem CHP hükümeti içinde hem de diğer bir taraftan parlamentoda baş göstermiş olan muhalif grupların gittikçe ses getirmişlerdir. Kuşkusuz bunların en önemli faktörleri *“Dörtlü Takrir”* olarak gündeme getirilen önerenin parlamentoda CHP'nin gruplarında masaya yatırılarak müzakere edilmesidir. Bu sunulmuş olan önergeyi

---

³³ Son Posta 12 Mayıs 1946, Ömer Şahin, “Demokrat Parti Dönemi'nde Diyarbakır'da Asayiş Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2019, s. 6-7.

³⁴ Gülten Maden dağ, “Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2018, s. 11.

³⁵ Pınar Kaya, Demokrat Partinin Demokrasi Söylemi, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 252-253.

imzalayan vekiller şunlardır: Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koral tan, İzmir milletvekili Celal Bayar ve Kars milletvekili Fuat Köprülü idi.³⁶

Söz konusu meclise sunulmuş olan belgenin “Dörtlü Takrir” olarak lanse edilmesinin sebebi ise, bu önergeyi dört mebusun vermesinden kaynaklıdır. Bu dörtlü Türk siyasi hayatına yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu gelişmelerin yanında, Dörtlü Takrir olarak söylenenler parti meclis grubu tarafından bizzat önergeleri reddeden bu Dörtlü takririn öncülüğünü Celal Bayar’a verilmiştir. Önergeyi sunanlar, bu oluşumun öncülüğünü siyasette geçmiş tecrübesi olan Celal Bayar’a verilmesini daha uygun görmüşlerdir. Dörtlü Takrir önergesi meclise sunulmuş fakat önerge CHP grubunda ateşli bir ortamda tartışılarak oylamaya geçilmiştir. Yapılan görüşmeler akabinde önerge ile yapılan oylama sırasında yukarda zikret etmiş olduğumuz vekillerden hariç bütün CHP’li mebuslar önergeye ret oyu kullanmışlardır.³⁷ Önergeyi Parlamento’ya sunanlar, muhalif hareketlerinden geri bir adım atmamışlardır. Daha ileri giderek, CHP aleyhinde basında muhalif yazılar kaleme almışlardır. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Basında çıkan bu muhalif söylemlere karşın CHP Genel Başkanı, muhalif yazılar yazan bahsi geçen bu iki vekili CHP’den ihraç etmiştir. Bu ihraç edilen vekillere destek çıkan Refik Koral Tan’da Partiden ihraç edilmiştir. Bu yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayarak hem mebusluktan hem de partisinden istifa etmiştir. Böylece önergede imzası bulunan mebuslar CHP ile bir ilişkileri kalmamıştır.

Dörtlü takririn öncüsü olan Celal Bayar, 1 Aralık 1945 Tarihinde verdiği demeçte aslında yeni bir siyasi partinin kuracakları izlenimlerini vermişlerdir. Yapılan bu konuşmadan sonra dönemin Cumhurbaşkanı İnönü ile Celal Bayar Çankaya’da bir araya gelerek ikili arasında bir müzakere yapılmıştır. İkili arasında bazı konularda mutabakata varılmıştır. Yapılan bu görüşmeden sonra bir açıklama yapılmıştır. Yapılan açıklamada şu hususlar yer almaktadır: “*Dünya harbi akabinde Türkiye’nin uluslararası siyasette tek kalmaması için çok partili hayat zorunludur. Geçmişteki hadiselerden ders almak ve konuda tedbirli olmak gerekir. Atatürk’ün Cumhuriyet ilkelerinden taviz vermemek dış politikada polemiklere girilmemelidir. CHP yeni kurulan partiye engel*

³⁶ Resul Babaoğlu, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Partinin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri,” **Süirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2017, s. 378-382.

³⁷ Harun Yeğen, “Demokrat Parti Döneminde Bitlis’te Siyasal Hayat”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2019, s. 25-27.

olmamalıdır.” Yapılmış olan bu konuşmadan sonra böylece³⁸ 7 Ocak 1946’da DP’yi resmen kurduklarını ilan etmişlerdir. DP’nin kurulması ile birlikte Türk siyasi tarihinde Melis’te keskin bir muhalefet hareketi doğmuştur. DP’nin mecliste yerini alması ile birlikte hızlı bir şekilde gelişerek siyasi atmosferde yerini almıştır.³⁹

Bu dönemde çok partili sisteme izin verilmesi ile birlikte Türkiye’nin ilk muhalefet partisi olarak 18 Temmuz 1945’te Nuri Demir ağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur.⁴⁰ Aslında bu tarihten sonra ki süreçte Türk siyasi yaşamına taze bir kan vermeye çalışılmıştır diyebiliriz. Böylelikle DP’nin, 21 Haziran 1946’daki genel seçimlere katılmasıyla eski dengelerin değişeceği sinyallerini şimdiden görmek aslında mümkün idi.

1.3. CUMHURİYET HALK PARTİSİ’NİN SİİRT’TE TEŞKİLATLANMASI

23 Nisan 1923 tarihinde TBMM’nin açılmasıyla Birlikte kurucu kadro olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) şemsiyesi altında birleştiler. Yalnız bu görünümüleri pekte bir siyasal partiye benzememekteydi. Meclis çatısı altında zamanla fikir ayrılıklarına hatta gruplaşmaya kadar gitmiştir. Meydana gelen bu gruplaşmalar neticesinde Mustafa Kemal önderliğinde böylece Birinci Grup ve bunlara muhalif olan bir diğer İkinci Grubu oluşturmuş oldu. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde “*Dokuz Umde*” yayınlamasıyla Halk Fırkasının kurulacağını böylece ilan etmiş oldu.⁴¹ Halk Fırkası 9 Eylül 1923 tarihinde resmen kurulmuştur. 10 Kasım 1924’te isim değiştirerek Cumhuriyet Halk Fırkasına dönüştürülmüştür. Partinin 1927 yılındaki kongresinde “*Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Halkçılık*” ilkeleri parti programına dâhil edilmiştir. Bununla birlikte Partinin 1931 tarihindeki kongrede yeni bir program tertip edilmiştir. 1927 tarihinde verilmiş ilkelerin tamamlayıcıları olan, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkeleri dâhil edilmiştir. IV. Parti kurultayında dile

---

³⁸ Yeğen, **a.g.t.**, s.25-27.

³⁹ Olcay Özkaya Duman, Haktan Birsnel, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası Ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki eden Dış Gelişmeler”, Mustafa Kemal Üniversitesi AİİTE, **Atatürk Dergisi**, Sayı 1, 2012, s. 301-302.

⁴⁰ Tolga Uslu Baş, **Kronolojik Türkiye Tarihi – Geçmişten Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul: Venedik Yayınları, 2017, s. 106.

⁴¹ Mahmut Över, “12 Eylül’den 12 Haziran’a Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ” **Seta Analiz**, Sayı 40, 2011, s. 4-5

getirilmiş yeni reformların etkisiyle partinin yeni ismi “*Cumhuriyet Halk Partisi*” olarak değişmiştir. Böylelikle teşkilatlanma süreci başlamış oldu.⁴²

II. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyet’inde de hızlı bir şekilde demokratikleşme politikaları atılmaya başlandı. Daha öncede vurgulamış olduğumuz CHP’nin Siirt’te herhangi bir teşkilatlanması bulunmuyordu. Bu sebepten dolayı Doğudaki diğer iller gibi Siirt İli de şehrin sorunlarını yetkili mercilere ulaştırmak istenmiştir. Yetkililere ulaşabilmek için çok büyük mücadeleler vermişlerdir. Kısacası CHP’nin teşkilatlanmalarının olmadığı doğu bölgelerinden tamamen iletişim kopukluğu yaşamaktaydılar. Buda halkın sorunlarıyla açıkçası baş başa bırakıldığı demektir. CHP bütün işlerini Halkevleri aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır.⁴³

CHP’nin, Genel Başkanı İnönü, DP Genel Başkanı sıfatını taşıyan Celal Bayar’a, Türkiye’nin doğusunda kalan vilayetlerde siyasi partilerin il örgütlerinin bulunmamasını teklifte bulunmuştur. DP bu teklifi görmezden gelmiştir. DP’nin, Doğu vilayetlerinde il teşkilatlanmasına gidileceği vurgusunu yapmıştır. Bu vilayetler arasında da Siirt’tin de yer aldığına dair söylentiler çıkınca CHP, mecburi olarak bu siyasi gelişmelerden dolayı kayıtsız kalamadı. Doğu bölgeleri ve içinde Siirt’in de bulunduğu vilayetlerde il örgütünün kurulmasını bir şekilde mecbur bırakmıştır. CHP’ Bölge Müfettişi olarak görev yapan Zonguldak Milletvekili Ahmet Gürel tarafından 3 Ağustos 1945 tarihinde Siirt ilinde CHP teşkilatı resmen kurulmuştur. Bölge Müfettişi olan Ahmet Gürel, CHP’ ye üye olan 417 kişi arasında Mehmet Koygun, Mustafa Eroğuz, Hamit Yavuz, Abdi Arslan ve Sabri Çeliktug’u, seçerek Siirt’in il yönetimi kurulu olarak ilan etmişlerdir. Seçilmiş olan bu il yönetimi Parti tarafından yapılması planlanmış olan il kongresine kadar görevlerini devam ettirmişlerdir. Siirt’te CHP’nin I. Kongresi Bölge müfettişi Ahmet Gürel tarafından 16 Kasım 1945 tarihinde toplanmıştır. Kongrede açık oy usulüne göre tertiplenmiş olup Siirt il başkanlığına Mustafa Eroğuz seçilmiştir. Üyeliğe ise Abdi Arslan, Sabri Çeliktug, Bilal Evin, Zoraf Koyuncu, Mehmet Kaygun ve son olarak üyeliğe Hamit Yavuz getirilmiştir. Böylece Siirt’te CHP’nin il teşkilatı resmen kurulmuştur.⁴⁴

⁴² Caner Erdoğan, “Tek Parti İktidarı Dönemi’nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin İdeolojik Değişimi Ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi,” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 5, s. 270-271.

⁴³ Özdürğün, **a.g.e.**, s.288-289.

⁴⁴ **BCA**, 490.01/199.790.1, Özdürğün, **a.g.m.**, s.288-289.

Tablo 1.1. 1945 Yılı Siirt İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri

Ad Soyad	Partideki Görevi	Mesleği
Mustafa Eroğuz	Başkan	Eczacı
Mehmet Koygun	Muhasip	Yüzbaşılıktan Emekli
Hamit Yavuz	Üye	Tüccar
Sabri Çelikutğ	Üye	Belediye Başkanı

1945 Yılı Siirt İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri⁴⁵

Tablo 1.2. 1945 Yılı Kongresinde İdare Kuruluna Seçilen Asil Üyeler Listesi.

Ad Soyad	Partideki Görevi	Meslek
Mustafa Eroğuz	Başkan	Eczacı
Mehmet Koygun	Üye	Emekli
Abdi Arslan	Üye	Tüccar daimi encümen
Sabri Çelikutğ	Üye	Belediye Başkanı
Bilal Evin	Üye	Vilayet daimi encümen
Zoraf Koyuncu	Üye	Tüccar
Hamit Yavuz	Üye	Tüccar

1945 Yılı Kongresinde İdare Kuruluna Seçilen Asil Üyeler Listesi⁴⁶

Tablo 1.3. 1945 Yılı Kongresinde İdare Kuruluna Seçilen Yedek Üyeler Listesi

Ad Soyad	Meslek
İbrahim Özturan	Acente
Muhtar Yavuz	Tüccar
Veysi San	Müteahhit
Yasin Aral	Fabrikatör
Mustafa Aykut	Fabrikatör
Behren Baytekin	Emekli (il genel kurul üyesi)
Nasri Tatlev	Tüccar

1945 Yılı Kongresinde İdare Kuruluna Seçilen Yedek Üyeler Listesi⁴⁷

⁴⁵ BCA, 490.01/278.114.3

⁴⁶ BCA, 490.01/278.114.3

⁴⁷ BCA, 490.01/278.114.3

Türkiye Cumhuriyetinin çok partili sistemin ilk genel seçimleri 1946 tarihinde sandıklara gidilmiştir. CHP'nin karşısında yer alan en kuvvetli rakibi kuşkusuz Demokrat Parti'dir. CHP'nin baskısıyla 1946'da yapılmış olan erken genel seçime yeni kurulmuş olan Demokrat Partinin henüz herhangi bir hazırlığı ve faaliyeti olmadan seçime girmek zorunda bırakılmıştır. Yukarıda da anlaşılabildiği gibi aslında CHP'nin henüz Demokrat Partinin birçok ilde teşkilatlanmadan erken seçimi bahane ederek aslında çekindiği tek korku DP'nin halk tarafından iyi karşılanmasıdır. DP'nin, henüz il şubelerini kuramadığı 16 il içerisinde adayda göstermediği iller içinde Siirt ili de yer almaktaydı. Böylece bu il örgütünün olmadığı illerde CHP'nin aday göstermiş olduğu milletvekilleri seçilirken böylece bundan sonraki süreçlerde siyasetteki mücadele Siirt ilinde kendini göstermiş oldu.

Daha önce Siirt'in sorunları ile birebir alakalı olmayan CHP, ülkede yükselen siyasi rekabet Siirt bölgesine de olan ilgi ve alakayı arttırmıştır. Siyasiler geçmişin izlerini silmek için yörenin sorunları ile alakadar olmuşlardır. 1948'de İsmet İnönü bizzat Siirt Şehrini ziyaret etmiştir. 1949 yılında bizzat CHP yönetimi tarafından yazılmış bir rapora göre Siirt İlinde faaliyet gösteren teşkilatın son derece pasif olduğunu aktarmıştır. En önemlisi de halk nazarında güven ve saygıya sahip olunmadıklarından dolayı bunların teşkilatın beklentilerini ve sorumluluğunu yerine getiremeyeceğini dile getirmişlerdir. Burada bulunan teşkilat kadrosunun biran önce değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülkenin sorunları ile daimi bir şekilde ilgilenen bir kuruluşun meydana getirilmesi fikri sunulmuştur.⁴⁸

Yukarıdaki rapora baktığımızda gerçekten de birden fazla savunulacak tarafları mevcuttur. Seçimlerin yaklaşması ile birlikte CHP bir taraftan arka plana atmış olduğu doğu bölgelerinin durumlarını gözden geçirmeye çalışmıştır. Keza bir taraftan da seçimde rakiplerine nasıl bir hamle ile karşılık vereceği düşünmekteydi. Siirt halkının en büyük şikâyetleri bürokratik yapının tamamı CHP'nin güdümünde olmasıdır. Bundan dolayı CHP demokratik bir şekilde seçime gitmesini ciddi bir şekilde zorlamıştır.

---

⁴⁸ Demir, **a.g.e.**, s.117, **Siirt Gazetesi**, 6 Mart 1948.

1.4. DEMOKRAT PARTİ'NİN SİİRT'TE TEŞKİLATLANMASI

II. Dünya Savaşının 14 Ağustos 1945'te son bulmuştur. Bu olay ile birlikte müttefik olan devletler galip gelmiştir. Buda dünyada egemen duruma gelmiş demokratik yapılara ayak uydurma isteği, hakeza Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partili sistemden çok partili bir sisteme geçme sorumluluğunu arttırmıştır. Üstelik Türkiye'nin siyasi ve iktisadi menfaatlerine yarar sağlayacak bir şekilde adımlar atılmıştır. BM ile Batının safında olduğunu gören iktidar kesimi demokrasi çerçevesinde atılımlar atmak mecburiyetinde kalmıştır. Hatta diğer bir taraftan da savaş döneminde iktisadi yönden almış oldukları tedbirler toplumun Tek Parti rejimine karşı uzak durulmasına neden olmuştur. Uzun bir süredir hükümete karşı oluşan muhalefet, TBMM'de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşüldüğü esnada aslında kendini ifşa ettirmeye başlamıştır. Sonraki süreçlerde kanun teklifinin kabul görülmesi için meclise getirildiğinde esnada aslında muhalefet somut bir şekilde ortaya çıkmıştır.⁴⁹

İsmet paşanın muhalif bir grubun kurulması fikrini eskiden beri bilinmekteydi. 1934 yılında İstanbul Üniversitesinde yapmış olduğu bir konuşmasında özellikle vurgulamış olduğu konu ve düşüncelere değinmiştir. 1939 yılında toplanan CHP'nin V. Kurultayında meclis içinde muhalefet bir fırka görevini üstlenebilecek 30 kişiden oluşan bir müstakil grubun kurulması istenilmiştir. Burada da anlaşılacağı gibi CHP'nin artık tek partiden ziyade çoğulcu bir demokrasiyi kurmaya istekli oldukları görülmektedir. İsmet Paşanın özellikle 1 Kasım 1944 ile 1 Kasım 1945 tarihlerinde meclisi açılış konuşmalarında açıkça şu ifadeleri dile getirmiştir. *“Bizim tek eksliğimiz, iktidar partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır”* kısa bir süre zarfında ortaya çıkacak siyasi çoğulcu bir partinin aslında ilk sinyalleri verilmeye başlanmıştır.⁵⁰ Ülkede yaşanan bu olaylar sonunda DP, kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra 7 Ocak 1946 yılında Dâhiliye Vekâletine vermiş olduğu Partinin kuruluş Dilekçesi neticesinde hayat bulmuştur. Partinin içinde hatırı sayılır kişilerin öncülük yapması ile beraber Celal Bayar, Partinin Genel Başkanı olarak uygun görülüp seçilmiştir.⁵¹

⁴⁹ Yusuf Beyhan, “Demokrat Parti Döneminde Malatya’da, Sosyal, Siyasi Ve Ekonomik Hayat (1950-1960),” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018), s. 24-25.

⁵⁰ Babaoğlu, **a.g.m.**, s.377-378.

⁵¹ **Akşam Gazetesi**, ‘ 8 Ocak 1946, s. 1-5.

DP'nin kurulduğu tarihten itibaren halk nazarında büyük hayranlık kazanmıştır. DP, kuruluş kurulmaz ilk hedefi, Partinin isminden de anlaşıldığı gibi, ülkeye demokrasiyi getirerek demokratikleşme faaliyetlerini sağlamaktır. DP, kurulduğu ilk günden itibaren halk tarafından “*Demir Kırat*” unvanı ile anılmaya başlamıştır. DP, kuruluş faslını tamamladıktan sonra partinin olacağı büyük kongresinin kurul üyeleri seçilene kadar Partinin kurucu üyeleri genel idare kurulunu teşkil etmişlerdir. Kongrenin sonunda DP'nin, programı iki yılda bir araya gelip ana kararlar olan ve bunun sonunda demokratik bir teşkilat olmayı kabul görerek planlanmış. Bundan sonraki süreçlerde bu alınan planlar doğrultusunda yürütülmesi sağlanmıştır.⁵²

DP'nin Parti programı TCF'nin parti programına benzeri bir şekilde hazırlanmıştır. Parti programının 20 ile 21. Maddelerinde yerel yönetimlere salâhiyet şartı görülürken, 24. Maddesinde de devletin küçültülmesi şartı üzerinde durulduğu görülmektedir. 43.Madde liberalizm, 48. Madde ise Kamu İktisadi Teşebbüsü 'nün (KİT) satışları, 51.Madde de devlete ait kurumların özelleştirilmesi ve 74.maddesine baktığımızda ise iç ve dış borçlanma gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir.⁵³

Bilindiği üzere DP'nin 1946'da Celal Bayar Genel Başkan olmak üzere kurulmuş ve diğer önemli kuruluş ortaklarından biriside kuşkusuz Adnan Menderes'tir. DP, kurulduktan hemen kısa bir sürede Ülkenin genelinde teşkilatlanmaya gidilmiştir. İzlemiş olduğu etkin siyaset sayesinde 1946 yılında ülke genelinde seçimlere girmeyi hak kazanan DP yalnız Doğu da ve Kara Deniz Bölgesinin bazı bölümlerinde teşkilatını kuramadığından buralardan seçime girememiştir. Doğu illerinden seçime gidilemediği illerden birisi de Siirt vilayetidir.

Türkiye'de çok partili hayatın ilk ve genel 8. Milletvekili seçimleri, 21 Temmuz 1946'da yapıldı. Bu seçim rekabetinde CHP'nin karşısında en kuvvetli rakibi DP'de katılmış oldu. CHP'nin ağır baskılarının sonucunda genel seçim öne alınmıştır. Yeni kurulan DP'nin bu seçime hazırlıksız yakalanması ve genel seçime mecburi bir şekilde de olsa katılmak zorunda kalmış oldu.⁵⁴ DP'nin henüz ülkenin birçok yerinde teşkilatlanmasını kuramadığı 16 vilayetten biride Siirt olunca bu vilayetten de

---

⁵² Enis Şahin-Bilal Tunç, “Demokrat Partinin Kuruluş Süreci Ve DP – CHP'nin, Siyasi Mücadelesi (1945-1947),” **Sosyal Ve Kültürel Araştırma Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, (2015), s. 41.

⁵³ Enis Şahin-Bilal Tunç, **a. g. m.**, s. 41-42.

⁵⁴ Barış Arslan, **Tek Parti Döneminde Siirt(1923-1950)**, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2017, s.86-89.

milletvekili adayı bırakamamıştır. DP'nin Siirt'te seçime girmemiş olmasından dolayı bu vilayette CHP'nin aday gösterdikleri mebuslar kazanmıştır. Genel milletvekili seçimlerin ikincisi olup 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP'nin dört adayı, CHP'nin dört adayı ve birde bağımsız olarak seçime giren 17 aday seçimde yarışmıştır. DP'nin, Siirt Vilayettin de teşkilatlanma hususunda epey gecikmiştir. DP'nin, 1947'nin bitimine doğru Siirt Vilayet merkezi başta olmak üzere ⁵⁵ve Beşiri ilçeleri, Kozluk, Kurtalan ve Sason'da parti teşkilatlarını kurmuşlardır.⁵⁶ CHP'nin, Siirt Vilayettin de DP'nin, ilk etaplardaki hareketliliği kayda alınmadığı görülmüştür. Zamanla DP'nin, yörede güçlenmesinden kaynaklı olacak ki seçimlerin yaklaşması ile beraber her iki siyasi parti rekabete girişmiş oldukları görülmektedir.⁵⁷

6 Ekim 1947 tarihli bir raporda CHP Siirt İl teşkilatının CHP Genel Sekreterliğine yazmış olduğu rapor DP'yi şöyle anlatmaktadır:

Siirt ilinde teşkilatımız yeni kurulduğundan henüz gerekli inkişafı gösterememektedir. Bilhassa bu ile bağlı ilçelerde Parti teşkilatımız zayıf bir haldedir. Kazaların hemen hepsinde teşkilatımızın barınabileceği bir bina bulunmadığı gibi teşkilatın halen yerleşmiş tek odadan ibaret yerlerde de en basit bir şekilde dahi ihtiyacı karşılayacak mefruşat mevcut değildir. Son Politik inkişaflara göre de halktan bir yardım teminine de imkân kalmamıştır. Şu hale göre buralarda açılan ocak, bucak, ilçe ve hatta il teşkilatımız zayıf bir durumdadır. Siirt ili dâhilinde parti teşkilatımız bu halde iken bu ilde Demokrat Partinin bir şubesi açılmış ve faaliyete geçmiştir. Bundan başka bu ile bağlı Beşiri, Kozluk, Kurtalan ve Sason ilçelerinde de Demokrat Parti teessüs etmiştir.

Halen bu ilde Demokrat Partimize Nazaran çok zayıf bir durumda ise de zamanla inkişaf göstermesi ümidi uzak görülmemektedir.

Merkezden uzak olmasına rağmen her türlü politik inkişaf bu ilde dikkat ve alaka ile takip edilmektedir. Halk muhalif ve muvafık gazeteleri dikkatlice okumakta ve kendi anlayışlarına göre manalandırmaktadırlar. Son günlerin göze çarpan hadiselerin biride Cumhur Başkanımızın son gezilerinde söylemiş buldukları nutukların Demokrat Parti lehine bu muhitte aksülameldir. Siirt Demokrat Parti Başkanı Abdullatif Atılgan Cumhur Başkanının gezi nutuklarını toplayarak Kahve, Gazino gibi umumi yerlerde halka okuması ve bu nutuklar etrafında alaka toplayıcı konuşmalar yapmasıdır.

Bir yandan Cumhur Başkanımızın beyanları bu şekilde Demokrat Parti lehine istismar edilirken diğer taraftan da İçişleri Bakanının idare amirlerinden bazılarının isimlerini sayarak yapmış oldukları hareketler umumi efkâr önünde beyannamesi ve Mardin Valisine yapılan ihtar idare ve zabıtı muhitinde hayli bir inkisar tevlidinde sebep olmuştur. Siirt ilinde ve ilçelerinde yapmış bulunduğu

⁵⁵ BCA, 490.01/445.1836.1

⁵⁶ BCA, 490.01/705.403.1,

⁵⁷ Şerif Demir, **Cumhuriyet Döneminde Siirt**, Bursa: Düzey Yayınları, 2016, s. 117.

temaslar bilhassa kaymakam ve zabıta mensupları eski enerjilerini gaip etmiş mütereddit bir ruh haleti içinde bocalamaktadırlar.⁵⁸

Tablo 1.4. DP'nin Siirt İl İdare Kurulu Heyeti

Adı	Soyadı	Meslek
Abdullatif	Atılğan	Binbaşılıktan emekli
Mustafa	Eroğuz	Eczacı
Kasım	Uyanık	Müteahhit
Enver	Bedük	Çiftçi
Ragıp	Erten	Çiftçi
Hasan	Kuvaç	İşsiz
Osman	Saraç oğlu	Kal müdürlükten emekli
Memet	Alp	Tahsildar

DP'nin Siirt İl İdare Kurulu Heyeti.⁵⁹

Yukarıda ad, soyad ve meslekleri yazılmış olan şahıslar Abdullatif Atılğan'ın başkanlığı altında Demokrat Parti İdare Kurulu Heyetini meydana getirmişlerdir. CHP, Siirt teşkilatının CHP Müfettişliğine gönderilen bir raporda DP'nin Siirt'teki teşkilatlanması hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

Demokrat Parti Başkanı Abdullatif Atılğan partisi lehine hummalı bir çalışma göze çarpmaktadır. Demokrat Parti çalışmasını yaymak için fasılasız çalışmalarına devam etmektedir. Bu güne kadar Siirt merkezinde seksen kadar halk arasında geniş bir itibar ve nüfuzları olmayan zevattan üye kaydına muvaffak olduğu yapılan incelemelerden anlaşılmıştır. Bu günlerde Siirt'te konuşulan mevzulardan biri de Demokrat Parti il Başkanı Abdullatif Atılğanın, Kozluk'tan, Sason'a giderken yolda silahlı şahıslar tarafından yolundan geri göndermek için ihbar ve şikâyetleridir.

Siirt Demokrat Parti Başkanı Abdullatif Atılğan Sason'da açılacak olan Demokrat Parti Şubesinin açılış töreninde bulunmak üzere Kozluk'tan, Sason'a kiraladığı bir katırla yola çıkmıştır.⁶⁰

Toparlamak gerekirse, 1945'te II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle hem küresel hem de ulusal siyasette meydana gelen değişimler sonucunda Türkiye de tek partili

⁵⁸ BCA, 490.01/445.1836.1.

⁵⁹ BCA, 490.01/445.1836.1-17.

⁶⁰ BCA, 490.01/445.1836.1.

hayattan çok partili hayata geçişin yollarını aramıştır. Uzun yıllar boyunca Kürt ve Arap nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birçok vilayetinde herhangi bir teşkilatlanma gerçekleştirilmeyen CHP, DP'nin kurulmasıyla birlikte söz konusu bölgedeki teşkilatlanmaya hız vermiştir. Bu süreçte CHP'nin teşkilatlandığı vilayetlerden biri de Siirt olmuştur. 1945'te Siirt'te teşkilatlanan CHP, vilayetteki çalışmalarına ağırlık vermiştir. CHP'den yaklaşık iki yıl sonra DP de Siirt'te teşkilatlanmış ve siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. DP'nin Siirt'te kurulmasıyla birlikte iki parti arasındaki siyasal rekabet günbegün artarak devam etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SIİRT'TE SİYASAL HAYAT

Tezin bu bölümünde 1950-1960 yılları arasında gerçekleştirilen 1950, 1954 ve 1957 genel seçim sonuçlarından hareketle CHP ve DP'nin Siirt'teki mücadelesi ve rekabeti ele alınmıştır. 1950 seçimleriyle yirmi yedi yıllık CHP iktidarının son bulması ve DP iktidarının başlamasının sebepleri tartışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak, 1950 milletvekili seçimlerinin Türkiye'deki sonuçları ve akabinde Siirt'in 1950 seçimindeki siyasal temayülleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1950 genel seçimlerinde ülkedeki değişimin Siirt'te de söz konusu olduğu seçim sonuçları üzerinden takip edilebilmektedir. Bu bölümde ikinci olarak, 1950 seçimlerinden sonra ülkede başlayan kalkınma hamleleri, yapılan yatırımlar ve devlet yetkililerinin Siirt'te yaptığı bir takım ziyaretlerin, 1954 seçimlerinde, Siirt özelindeki karşılığı, seçmen üzerindeki etkisi, Siirt'te bulunan aşiret ve dini grupların seçimlerdeki etkisine değinilmiştir. Yine bu bölümde, 1950 genel seçimlerinden mağlup olarak çıkan CHP'nin Siirt'te teşkilatını yeniden gözden geçirerek 1950-1954 genel seçimlerinde başarısız olma sebepleri ele alınmıştır. Son olarak, CHP ve DP'nin 1957 genel seçiminde Siirt'ti kazanabilmek adına kıyasıya mücadelesine odaklanılmıştır. Bu bölümde seçim sonuçlarından hareketle Siirt'teki seçmen temayülleri istatistikler üzerinden değerlendirilmiştir. Toparlayacak olursak, Siirt'te Siyasal Hayat başlıklı ikinci bölümde, 1950, 1954 ve 1957 seçim sonuçlarından hareketle Siirt'in siyasal temayülü ortaya konmaya çalışılmıştır. Elbette Siirt'teki seçmen temayülüne neden olan aşiret ve ağalık sistemi ile tarikat ve şeyhlerin etkileri de tartışmaya dâhil edilerek Siirt'in siyasetinin şekillenmesindeki sosyolojik etkenlere de dikkat çekilmiştir.

2.1. 1946 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN MUHALEFET DÖNEMİ

II. Dünya savaşının son bulması ile birlikte Türkiye de tek partili sistem yerine çok partili sistemin geçişin ilk temelleri atılmıştır. Çok partili sistemin ilk adımını Milli Kalkınma Partisi temellini atmıştır. Tek Partili rejimin sonu olarak görülürken diğer taraftan da çok partili sisteme geçişin başlangıcı olarak görülmektedir. Dörtlü Tahrir önergesinden sonra CHP hükümetinden ayrılmış olan mebuslar 7 Ocak 1946'da bir çatı altında bir araya gelerek Demokrat Parti DP adında bir parti kurdular. Bunun akabinde kurdukları bu parti dönemin en kayda değer partilerinden birisi konumuna getirmeyi

başarmışlardır. DP'nin kurulduğu ilk başlarda CHP ile arasında herhangi bir tatsızlık görülmemiştir. Çünkü CHP, aslında DP'nin bu kadar hızlı planlı ve programlı örgütlemesini aslında beklemiyordu. Bundan sonra ki süreçlerde CHP'yi derinden tedirgin etmeye başlamıştır.⁶¹

DP'nin siyaset arenasında güçlenmesinin önüne geçebilmek için tek parti hükümetinin biran önce bir şeyler yapması gerekiyordu. CHP, erken seçim kararını alarak yeni filizlenen DP'nin gücünü kırmaktı.

CHP, normalde 1947'de sandığa gidilmesi gereken yerel seçimi öne çekerek amaç DP'nin büyümesinden, halkla örgütlemesinin önünü kesmekti. Kısacası DP'nin güçlenmesinden korktukları için seçimi Eylül 1946'da yapılması için parlamento öneriyi sunmuştur. Parlatonun büyük çoğunluğun CHP'den olması aslında önerinin CHP'nin bizzat istediği gibi olmuş oldu. Görüşmelerin neticesinde yerel seçim bir yıl erkene alınmış oldu.⁶²

Yaşanılan bu vahim olaydan ötürü iki parti arasını açarken halı hazırda keskin fikir ayrılıklarına da sebebiyet vermiştir. Her ne kadar DP bu seçim serüvenin kendilerinin kısa süre içerisinde örgütlemesine karşın atılmış bir adım olduğunu dile getirmesine rağmen hiçbir şeyi değiştirememişlerdir. DP buradan bir şey çıkmayacağını görerek seçimlere gitmeyerek boykot etmiştir. Bu da CHP'nin ekmeğine yağ sürmek olsa gerek ki genel seçimleri de 1946 yılına çekmekle kalmayıp seçim sistemi ile de oynamıştır. Eskiden çift dereceli olan seçim sistemini tek dereceli seçim sistemine geçilmesi kabul görülmüştür. Ardı ardına gelen bu olaylardan sonra iki parti arasında derin kırgınlıklar girmiştir.⁶³ DP öyle talihsiz bir oluşum ki halen kuruluş inşasının 3. Ve 4. ayı bitmeden hem yerel seçimlerin hem de genel seçimlerin içinde bulmuştur. DP yerel seçimleri boykot ettiği için yerel seçimlere katılmamış olan DP'si başta genel Seçime de girme taraftarı değilse de Parti içinde yapılmış olan istişareler sonucunda genel seçimlere gireceklerini söylemişlerdir. DP, genel seçimde bizde varız dedikten sonra ara vermeden seçim çalışmalarını başlatmış ve seçimde girebileceği illerde mitingler yapılması için hazırlıklar başlatılmıştır. Seçimlere girmeden önce CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, o güne kadar yapılmamış yani 27 yıldır Ülkeyi

⁶¹ Murat Burgaç, "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 13, Sayı 26, 2013, s. 164-165.

⁶² **TBMM TD**, Dönem 7, Cilt 2, 1946, s.220-225.

⁶³ **TBMM TD**, Dönem 7, Cilt 2, 1946, s. 216. Burgaç, **a.g.m.**, s. 164-165.

temsil eden Tek Parti sisteminden sıyrılarak 1946 seçimleri için halkla bütünleşme yoluna giderek seçim vaatlerini dile getirmiştir. ⁶⁴

DP'nin gündeminde ise Milli Mücadelen in Kahramanlarından biri olan Mareşal Fevzi Bey bağımsız gösterilmiştir. Sonraki vekil seçimleri için şimdiden siyasi çalışmalarını hızlandırmışlardır. Sonuç itibari ile seçimler her yerde tamamlanırken 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan açık oy ve gizli sayımın yapıldığı ve seçim sonunda hangi partinin daha çok rey alırsa vekillerin çoğuna yakın çıkarmış olduğu seçim sisteminde ⁶⁵ 465 koltuktan 390 tanesi CHP: 65 tanesinde DP alırken diğer 7'sinide bağımsız adaylar almıştır. ⁶⁶

Seçim ortamında bir şaibenin döndüğü aşikâr ortadadır. Seçim halı hazırda bittikten sonra bu iki parti arası hiçbir zaman düzelmeyecek kadar ileri gitmiştir. Bu iki partinin arasının bu denli kötü bozulması tek nedeni CHP'nin DP'ye uygulamış olduğu seçim sistemini değiştirmesi daha da önemlisi ise seçimlerde yapıldığı söylenen kanunsuzluklardır. DP'ye göre seçimin güvenli olmaması bir diğer taraftan da CHP hükümeti zoru kullanarak kendi partilerinden başka rey kullananlara psikolojik bir baskı uyguladıklarını ifade etmişlerdir ⁶⁷.

1946 seçimlerinden sonra CHP Genel Başkanı İsmet İnönü tekrardan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna getirilmiştir. Recep Peker de Hükümetin Başbakanlığı makamına seçilmiştir. Yapılmış olan bu seçime her ne kadar karşı çıkılmış, kanunsuzlukla yapıldığını itiraz etmişlerse de bir türlü bu yapılan eleştiriler ve itirazlar hiçbir zaman kabul görmemiş ve hatta yok hükmünde kalmıştır. ⁶⁸

DP yapılan seçimler sonunda meclise girmeyeceklerini vurgulamışlardır. Aksine halkın arasına gireceklerini söylemişlerdir. Fakat kısa bir zaman diliminden sonra halkın Cumhur Reis'i olan İnönü'nün yetkin çabalarıyla memnun edip böylece meclis çalışmalarına başladıklarını söyleyebiliriz. Hakeza DP'nin Parlamenteoya sunmuş oldukları seçimleri yenileme çabaları bir türlü kabul görülmemiştir. DP'nin bu kadar

⁶⁴ TBMM TD, Dönem 8, Cilt 1, 1946, s. 60-61.

⁶⁵ BAC, 490.01/460.1889.3, Canan Şen, "Demokrat Parti Döneminde Denizli'de Siyasal Hayat (1950-1960)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2019, s. 28-29.

⁶⁶ Akşam Gazetesi, 24 Temmuz 1946, s. 1-2.

⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1947, s. 1-3.

⁶⁸ Pervin Demirci, "1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri", KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, 2021, s. 121-124.

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1946.

çabasına rağmen bir şey elde edemeyen böylece muhalefet yıllarında DP, hiçbir zaman geri adım atmamıştır. Aksine her zaman ileriye dönük düşündüğünden olacak ki DP ileride yapılacak seçimlerde iktidarı ele geçirebilmek için şimdiden birtakım planların temellerini atmışlardır. Fakat DP'nin tek başına iktidara sahip olabilmek için belirli sayıda mebus çıkarması gerekir yani en az 233 mebusu alabilmesi gerekir.

DP'nin 1946'da henüz ülkenin tamamında teşkilatlanmaya gidilmeden CHP'nin seçimi erkene alması ile birlikte DP'nin, mecburi bir şekilde seçime teşkilatlandığı bölgelerden 257 vekil ile seçime katılmıştır. DP bu seçimde iktidar olarak çıkması katiyen imkânsız gibi görüyorlar ve bunun farkında olan DP'liler, aslında muhalefet döneminde ülkenin hemen her yerinde örgütlerini kurmuşlardır. Çalışmalarını aktif bir şekilde sürdürerek ve güçlü bir parti olmak için gerekli adımlar atılmıştır. Tabi ki özenle yapılmış olan bu çalışmalar CHP nazarında derin huzursuzluklara neden olmuştur. DP, teklife sunacağı yeni görüş ve kararlar için Milletvekillerinin seçim kayıtlarına yapılacak itirazları için şart koymuştur. Şayet kabul görülmez ise yapmakta olacakları yol ve yöntemlerini meclisin ötesine çekerek sine-i millette döneceklerini ima etmişlerdir. Böylece politik argümanlarını yürüteceklerine dair sert bir psikolojik baskı uyguladıklarını ifade edilmiştir. Seçimler bittikten sonra CHP'nin Değişmez Genel Başkanı İnönü, önemli bir değişiklik yapmıştır. Seçimden önce Başbakanlık koltuğuna sahip Şükrü Saraçoğlu görevden alınmıştır. Yerine Başbakanlık koltuğuna Recep Peker getirerek önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Recep Peker, 1946'da kabinesi parlamentodan güvenoyu alarak çıkmış olan Peker kabinesi, halen ilk aylarını tamamlamamış iken gündeme Türkiye'nin politik geçmişinde “7Eylül Kararları” olarak lanse edilen liberal kararlar alınmıştır. Alınmış olan bu kararlara göre, Türk Parasının alım değeri azalmıştır. Diğer bir taraftan ise dış satımda kısıtlamaların önü açılmıştır. Hakeza altının satışındaki engelleri kaldırmakla birlikte Böylece DP'nin CHP'ye olan itirazlarını alevlendirmiştir. Başka bir taraftan da yeni kurulmuş Partinin de halk içinde ne kadar güç kazanmaya başlamasına aslında bir ortam hazırlamıştır.⁶⁹

2.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELMESİ

27 yıl milletin önüne hiç sandık koymamış, koymak zorunda kalınca da açık oy gizli tasnif yapmıştır. CHP ve bu sisteme karşı çıkarak eleştiren DP, sonuç itibari ile

---

⁶⁹ Şahin, Tunç, **a.g.m.**, s.52-53.

eleştiriler kayda alınmıştır. 1950 yılında Açık Oy ve Gizli sayım sistemi parlamentoda görüşmelere sunulmuştur. Yapılmış bu görüşmeler neticesinde bu sistem yerine yeni bir seçim yönteminin gelmesine oy birliği ile karara bağlamışlardır. Bahsi geçen seçim sisteminin değişmesiyle birlikte 14 Mayıs 1950 yılında vekil seçimine gidileceği söylenmiştir.⁷⁰ Bu haber Halk arasında çok büyük sevinç ve coşku ile karşılarken diğer taraftan da siyasi partiler ara vermeden seçim icraatlarını ve yapılacak propagandalarını dizayn etmeye çalışmışlardır.⁷¹ Bir taraftan da seçim telaşının yaşandığı sıralarda DP, içinde değişik sorunlar ortaya çıkmıştır. Çıkan bu sorunlar partinin ileri gelen isimlerinden Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafını tutanlar iken ⁷²bir diğer sorun ise parti içinde çıkan farklı fikirlerin uyuşmazlığından kaynaklı problemlerdir. Bu çıkan malum olaydan dolayı Menderes, Hüsnü Yaman, Mükkerrem Sarol tarafından düzmece bir kurultay düzenlemiş olup bu kurultayın amacı DP'ye ters düşeni Partiden ihraç etmektir.⁷³

DP'nin yapmış olduğu bu düzmece kurultay sonuç itibarı ile başarılı olmuştur. Bunun akabinde DP, içindeki muhalif kişilerden Selahattin Güvendiren, Esat Çağa ve bir diğeri Kazım Yurdakul Demokrat Partisinden ihraç edilenlerdendir. Seçim çalışmaları zamanında Millet Partisinin Demokrat Partiyi “*Muvazaa*” parti olarak isimlendirmeleri DP'nin de verilmiş bu yakıştırmadan geri kalmayıp bu söylediklerine karşın verdikleri bazı uğraşların olduğu bilinmektedir. Yapmış oldukları bu uğraşlar sonucunda Kurtuluş Savaşının önde gelen simalarından biri olan Ali Fuat Cebe soy'un, DP'ye sağlamış olduğu büyük bir nimetti. Hakeza Cebe soy'un CHP'deki fonksiyonundan ayrılması ile birlikte basında CHP'yi eleştiri yağmuruna tutarken bir taraftan da CHP hakkında sert bir dille ifade etmiş olduğu konuşmasıydı.

Şahsımı iç bir zaman bahis konusu yapmış bir adam değilim nerede olursam olayım memlekette hizmet bence ön safta gelir. Bu gün ki dünya vaziyeti karşısında memlekettin durumunu bütün partilerin üzerinde doğru olur kanaatindeyim. Benim birkaç gün evveline kadar içerisinde bulunduğum parti de dâhil olmak üzere partiler arasında politika mücadelesi o kadar ilerlemiş ve genişlemiş ki, memleket meselesi bir köşeye

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1950, s.1-3.

⁷¹ Naim Sönmez, “Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2013, s. 459-460.

⁷² Yiğit Anıl Güzel İpek, “Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz”, **Kahraman oğlu Mehmet bey Üniversitesi**, Jurnal Of History Studies, Vol 9, Issue 3, Kahraman, 2017, s. 81-82.

⁷³ Yunus Özdemir, **a. g. m.**, s. 290.

birakılmıştır. ... İktidar partisi bu liderleriyle önümüzdeki seçimlerde yerinde kalırsa memleket işleri iyi gitmeyecektir. Benim Halk Partisinden ayrılmam demek, bu mücadelede partinin haksız olduğunu görmem demektir. Yeni dört senelik teşri hayata onların yanında mesuliyet almayacağı.

CHP'den DP'ye kayan Cebesoy dışında önemli simalar: Korgeneral Fahri Belen, Yargıtay Başkanı Halil Özyürek, Amiral Rıfat Özdeş, Sinan Tekelli oğlu ve Suat Hayri Ürgüplü ve bir diğer önemli şahıslar ise Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Halide Edip Adivar ise DP'de bağımsız olarak devam etme kararı almışlardır. Parti içinde çıkan bu malum ayrılıkçı fikirleri bertaraf ettikten hemen sonra seçim çalışmalarına durdukları yerden tam hızla devam edilmiş. DP'de seçimde kimlerin aday olacağı 24 Nisan 1950'de aday listeleri belirlenmiştir. Bu aday listesinde birbirinde farklı mesleklerden adaylar ön plana çıkmıştır. Bağımsız olarak girenlerin sayısı ise en çok sekiz kişidir.⁷⁴ Hazırlanıp tamamlanan yeni seçim şartlarına göre muhalefet konumunda olan partilerinde radyo aracılığıyla halkla irtibatına izin verilmiştir. Bu müsaade sadece beş vilayetten aşağı olmamak şartı ile aday olan siyasi partilere verilmiş olan büyük bir fırsattır. Yukarıda bahsi geçen seçim yasasından Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararıyla Bağımsız adaylar bir nevi kendi kaderleri ile baş başa bırakılmıştır. 8 Mayıs 1950' de hem Demokrat Parti hem de Millet Partisi birlikte ve aynı tarihlerde seçim bildirisini yayınlamışlardır.⁷⁵

Partilerin yayınlanmış oldukları seçim bildirisinde özellikle CHP'nin bildirisi gerçeklikten tamamen uzak olmasından ötürü eleştirilmiştir. CHP'nin bir diğer eleştirilmiş olduğu tarafı ise kuşkusuz ekonomik (İktisadi) siyasetidir diyebiliriz. Demokrat Parti'nin seçim bildirisinde ise özellikle fakir yoksulluklarla mücadele içerisinde bulunan köy halkına, uygulan vergi sisteminin DP'nin iktidarı kazanması halinde bu yanlış ve eksik vergi politikalarını kökünden hal edebileceğini ilan etmiştir. Hakeza bildiride bütçe konusunun her hangi bir mesleki hayata engel olabilecek ise bunları tamamen ortadan kaldırabileceği kesin bir ifade ile vurgulamıştır. Bunun ile birlikte ayrıca değişik ülkelerin ticari nüfuzu ile ülkeye bir ivme kazandırılabilceği düşünülmüştür.

---

⁷⁴ Yeğen, a.g.e., s.85.

⁷⁵ Ensar Yılmaz, "1950 Seçimleri ve Önemi Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları", **Bartın Üniversitesi, Bartın Üniversitesi İİBF dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2010, s. 37.

Bu saye de engellerin aşınabileceği ve böylece köylü, işçi sorunları yabancı ülkelerle kıyaslandırarak onlardaki demokratik algılara göre sonlandıracağını dile getirmiştir. Siyasi yönetime demokratlık zihniyette göre bitirileceği ifade edilmiş. Siyasi yönetime yani demokrasi zihniyetinin ise yeniden hazırlanarak yapılacak kanunlar Fransa, Amerika ve İngiliz Demokrasi kanunları göz önünde bulundurarak davranılacağını söylemişlerdir. Yayınlanmış bu seçim bildirisinde DP'nin seçim sloganı "Söz Milletindir" söylemi ile tamamlamışlardır. Bu bildiri basında DP'ye yakın bulunan gazetelerde çok ses getirmiştir. DP seçim arenasına son derece sevinçli ve nüfuslu bir mitingle girmiştir.

Bu seçim mitinglerinde CHP'nin dini seçim malzemesi haline getirilerek ve bunun üzerinde diğer partilerin ise ülkeyi iyi yönetememekle suçlamıştır.⁷⁶ CHP'nin, tek derdi bir an önce bir şeyler yapıp seçimi biran önce öne almaktı. Seçim önergesinin kabul edilmesi ile beraber hem affın çıkması hem de çiftçiyi topraklandırma kanununun tekrardan gözden geçirmek ve memurlara uygulanmış olan vergi tabanın aşağıya çekmekle halk nazarında daha iyi görünmek için birçok yol denenmiştir. CHP, radyo yayınında adaylarının listelerini açıkladığı dakikalarda Fevzi Çakmak'ın ölüm haberi gelmesine rağmen normal yayınlarına ara vermeden devam etmiştir. Bu malum olaydan dolayı halk tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuşlardır. CHP, seçime girecek olan adaylar kesinleşmiş ve DP'nin ise 484 adaydan bunun 479 tanesi erkek iken 5 tanesi ise kadınlardan meydana gelmiştir. DP'nin seçim vaatlerinin listesinde genel olarak bunlar bulunmaktadır:

Tek parti hükümeti zamanında yapılacak işler gerektiği gibi görülemedi. Hatta aksine küçümsenmiş ve bu işlerin bizzat Amerikan Birleşik Devletleri (ABD)'nin el uzatması ile sağlandığı söylenmiştir. DP ülkenin ekonomik olarak büyümesinin tek koşulu yabancı sermayenin ülkeye girmesinin bir yolunu sağlamaktı. Bununda tek çaresinin ülke sınırları içinde bir iktisadi kural meydana getirmek şartı ile böylece dışarıdan gelebilecek olanlara bir teminat vermekle olacağını aktarmıştır. Aksi halde iktisadi bir yönteminin olmayışından yakınmıştır. Ekonomik şartları düzgün bir şekilde rayına oturtulmasını sağlamak için yardımcı tedbirlere başvurulması gerektiğini vurgulamıştır. Yardımcı tedbirlere başvurulduğu halde hedeflenmiş oldukları konuma ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Bildiride önemli bir diğer husus ise 1950

---

⁷⁶ **BCA**, 490.01/445.1836.1

seçimlerinde tamamen kendi partilerinin göstermiş olduğu çabaların vurgusunu yapmışlardır. Partilerinin apaları sonucu ile halk zgr bir biçimde hiç kimsenin baskısı altına girmeden sandığa gitmelerinin sonucunu kendilerine bağlamışlardır.

Görünürde iki partinin de dış siyasetine baktığımızda herhangi bir fark gözükmediği görülmektedir. Aksi halde aynı görüşlere sahip fakat DP ve CHP arasındaki önemli fark ise DP'nin dış siyasette daha etkin bir dış politika izlediğini söyleyebiliriz. En önemli sorunların başat noktası konumunda bulunan iktisadi hareketliliğe bir iyileştirme getirmek için öncelikle devletin masrafların dikkatte alınarak en az asgariye indirmektir. Hakeza bunun yanında tasarruftan kazanılacak imknlara yönelmektir. Verimli sağaları modern bir şekilde değerlendirerek ülke ekonomisine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Her hangi bir iş kolunu etkileyen ve sınırlayan siyasi sınırlamaları ve devlet gücünü en az asgariye düşürmek için yapılması gereken yöntemlerin yapılacağı ifade edilmiştir. Ekonomik kazançların ve kazanılmış olan milli tasarrufun devlet kanallı ile doldurularak boş akıtılmasına son verilerek değerli bir şekilde aktarılarak anlatılmıştır.⁷⁷

Sonuç itibarı ile uygulanmış bu ekonomik hareketlilik sayesinde ülke ekonomisinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Yaşam standartlarının da çitasını yükseltileceği gibi bununla birlikte sadece kırsalda yaşayan köylüyü değil, bunun yanında tabi ki hem işçiyi hem de maddi durumu düşük olan dar gelirli vatandaşında yaşam koşullarını iyileştireceğini hedeflemişlerdir. Bundan sonraki aşamalarda ne bir vatandaş nede bir grup iktidarın değişmesi ile sakat bir duruma düşmeyeceği vurgulanmıştır.

Sonuç itibarı ile bildiriye sonuca bağlatacak olursak kuşkusuz DP, “*Millete Mal Olmuş*” böylece verilmiş olan yenilikleri korumakla kendini vazifelendirmiştir diye biliriz.⁷⁸

Daha sonra takvimler 27 Nisan 1950 yılını göstermiş olduğu gün CHP seçim bildirisini açıklamış ve bu bildiriye eğitim ve öğretimde bir yenileşmenin veya bir değişikliğin olacağını ifade etmiştir. Tarım alanlarına gereken önem verilerek iyileştirilmeye gidileceğin vurgusu yapılmıştır. Özellikle çiftçiye verilmeyen önemin

⁷⁷ Pınar Kaya zelik, “Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi”, Pamuk Kale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 175-176.

⁷⁸ zelik, **a.g.e.**, s.175-176.

bundan sonra izlenilecek süreçte çiftçi kardeşlerinin her türlü tarım malzemelerini kendileri tarafından karşılanacağını sözü vermişler bunun akabinde daha önce sayılı kişiler tarafından dinlenen radyo yayımlarını iyileştirilerek birçok kişiye böylece ulaştırılmasına katkı sunulacaktır. Uluslararası ticarete yer alabilmek için yabancı sermayenin ülke' ye girişine taviz verilecek, Devlet elinde bulunan bazı kurumlar değiştirilerek özel sektöre dönüşeceği, böylece dış politikada söz sahibi üç büyük devlet olan ABD, Fransa ve İngiltere gibi önemli devletlerle yakın münasebeti yakalamış olacaklarını aktarmışlardır. Bildirinin son satırında, “*Takdir Milletimizindir*” açıklaması ile sonuçlanmıştır.⁷⁹

Tarih 14 Mayıs 1950'yi gösterdiğinde Türkiye Cumhuriyet'tin de bir ilk yaşanmıştır. 1950' de yapılan seçimde bizzat dönemin iktidarı CHP' tarafından güvence verilmekle kalmayıp seçimin adil bir ortamda yapılmasına öncülük yapmıştır. DP, 1950 seçimlerine büyük bir performans göstererek girmiş olduğu bu seçimde CHP, çok büyük bir hayal kırıklığına uğramış, beklentiler deprem etkisi yaratmıştır. 1950 seçimlerinden çok umutlu bulunan Tek Parti Hükümeti, DP, tarafından adette hüsrana uğratılmıştır. Seçim sonuç itibari DP'nin yeteri kadar vekil sayısını kazanma fırsatı yakalamış olacaktı ki ilk kötü haber Marmara Bölgesinden (Kocaeli)' den ikinci olumsuz haber ise Karadeniz Bölgesinden (Rize) illinden sirayet etmiştir. CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü'nün önemli demeci şudur:

“Biz elli kişi olarak meclise girsek yine koalisyon önerirler kabul etmeyeceğiz. Bu sonuç iç politikamızın suçlamasıdır, politikamızın bizi suçlamasıdır, dış politikanın bizi suçlamasıdır. Kitlelerin suçu yoktur, aydın denilen zümre bize neler aşılammıştır. (...) son zamanlarda onları yendiğimizi sanıyorduk, yanılmışız. İç politikanın suçlamasıdır. Çünkü bu parti fırsatı kullanıyor, devrimler henüz kökleşmemiştir. Dış Politikanın suçlamasıdır, çünkü Rusların geniş ölçüde propaganda yaptıkları kuşkusuzdur. Tek kaygım İkinci Dünya Savaşında kurtardığımız ülkenin Üçüncü Dünya Savaşı öncesinde yönetimsiz kalışıdır. Şimdi biz birbirimize düşmemeliyiz” Falan şunu yönetemedi, parti bunu yapamadı” dememeliyiz. Bütün suçlar hep benimdir. Abartmayayım ama bir yıl sonra duruma bütünüyle egemen olacağız. Bize teslim olacaklardır. Bu masadaki

---

⁷⁹ Çağatay Benhür, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, **Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı 17, 61,75, 2007, s. 72,73.

arkadaşlarımla övünüyorum, biz çarpışmak için yeterliyiz. Ben kendileri iç güvenlik ve dış güvenlik için güvence isteyeceğim.”⁸⁰

“Meclisi çağırmalıyız. Onlara, hükümeti kurmayı önermeliyiz. Ben iktidarı bırakmağa giden onurlu bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı bir durumda görülebilirim. Fakat başka türlü hareket, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgin İstiklal Mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez. Çok istiyorum, şu Ankara beni seçmesin...” İnönü zaman kaybetmeden bir an önce hükümetin devir tesliminin yapılması gerektiğini söylemiş ve böylece parlamentonun bir çatı altında bir araya gelmesi gerektiğini ifade etmiş ise de sonuç itibari ile de yukarıda da anlaşıldığı gibi aslında İnönü’nün Başkentte olan sitemini de dile getirmiştir.⁸¹

Genel itibarı ile seçim çalışmalarının arifesinde bulunmuş iki önemli parti olan CHP ve DP’nin seçim propagandalarına bakıldığında her iki siyasi oluşumunda birbirine yakın demokrasi kavramı etrafında oluştuğu görülerek abartıdan uzak sade isteklerden teşebbüs ettiği görülmektedir.⁸² Fakat şu gerçeği hiçbir zaman kulak arkası edilmemeli, yani bu iki siyasi oluşumun bulunmuş olduğu konumları göz önünde tutularak hem yapılması planlanmış propagandaların işlevini etkilediği gibi biçiminde de bir değişikliğe sebebiyet vermiş olur. Kısacası yukarıdaki olayı şöyle izah edecek olursak: Muhalefet olan partiler genel itibarı ile partilerini öne çıkarıp gündemde tutabilmek için toplumun ilgisini çekebilecek önemli hassas konular üzerinde titizlikle durulur.

Muhalefette yer alan partiler, iktidara geldikleri zaman muhalefet yıllarında halka vaat etmiş oldukları talep ve isteklerini çok çabuk unutarak, muhalefette olan partileri istedikleri gibi tenkit edebiliyorlardı. Ne yazık ki İktidarda olan partilere bakacak olursak şunu görmemiz mümkün genel hatlarıyla incelediğimizde İktidarın, muhalefette yol almış olduğu siyasi propagandalara hatta bunu gündeme getirilmesine dahi teamüllü kesinlikle yoktur. Her siyasi parti, öncelikle demokrasi kavramı etrafında kendisini şekillendirmeye çalışır en demokratik en çağdaş olduklarını ülkeyi kendilerinden başkasının yönetemeyeceğini yani geriye kalan diğer partilerin vaatlerinin

⁸⁰ Süleyman Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalımı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, 2010, s. 193-208.

⁸¹ Güngör, **a.g.m.**, s. 202.

⁸² Adem Küçük öz, “ Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt 12, 2012, s. 97.

tamamen hayal ürünü olduklarını söylemişlerdir. Özellikle CHP'nin sözcülerin afişlerdeki propaganda cümleleri, bir diğer taraftan da DP'nin deneyimsiz ve bir parti taslağının olmadığı, hakeza bunlarla yetinmeyerek birde partinin şiddet yöntemini ilke edindiğine dair söylentilerin olduğu ifade edilmiştir.

DP, penceresinden bakacak olursak propaganda çalışmalarında öncelik olarak toplumun hepsini kucaklayacak olan çalışmaları şunlardır: öncelikle özgürlük, daha sonra “*demokrasi ve bunun tamamlayıcısı olan milli irade*” gibi öncül konular üzerine inşa ederek böylece 1946 seçimlerinde propagandanın olduğunu ifade ettiği ayrıca birçok hile ve yolsuzlukla inşa etmiştir.⁸³

Siyasi Partilerin seçim çalışmalarında seçmenlerine vermiş oldukları sözler - vaatler ve tabi ki siyasal propagandalarının sürecinde sandıklara gidilmiş ve yapılmış bu seçimlerde halkın büyük çoğunluğu sandığa giderek reyini kullanmıştır. İstatistik verilere göre halkın % 89.3 kişi reyini kullanmaktan yana saymıştır.⁸⁴

Demokratik bir ortamda yapılmış bu seçimde DP, %53,3 oy alarak 408 vekil elde ederken bunu takip eden CHP ise %39,9 oy oranı ile 69 vekil elde etmiş. MP, de %3 lük bir oy oranı ile 1 vekil çıkarmış. Bağımsız adaylar ise %4,8 oy oranı ile 9 vekil çıkarabilmişlerdir. Özellikle CHP'nin seçimin neden böyle büyük farkla kaybetmesini şu nedenlere bağlamışlardır: Sağlık, adalet ve özellikle eğitim alanlarında yapmış oldukları projelerinden halkı tatmin etmediği gibi halkı son derece bunaltmıştır. Bir diğer sebep ise halka vaat etmiş olduğu politikalarının hiç birini yerine getirememiş olması ki halk sandıkta CHP'ye cevabını sert bir mizah ile ima etmiştir. Nihat Erim'in basına vermiş olduğu röportaj konuşmasında aslında toplumu kandıran CHP'nin değil DP'nin toplumu kandırdığını ima etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı unvanı Şemsettin Günaltay kendi kabinesinin görevinin bittiği belgeyi imzalatmakla Türkiye Cumhuriyetinde 27 yıllık tek parti rejiminin bittiğinin bir göstergesidir.⁸⁵

Hâlbuki kimse seçim sonucunun Tek Parti rejiminin aleyhinde bu şekilde sonuçlanacağını hesaba katmamıştır. Halk artık ülke içerisinde bir değişimin taraftarı konumuna gelmiş ve 27 yıldır tek başına iktidarda olan CHP'ye sandıkta gereken dersi

⁸³ Âdem Küçük öz, “Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 2012, s. 44-56.

⁸⁴ Ayşe Ekmen, “Türkiye’ de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, **Gazi Antep Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, 2018.

⁸⁵ Güngör, **a.g.m.**, s. 201-207.

vererek oylarının çoğunluğu DP den yana kullanarak demokrasi alanında böylece bir ilke imza atmışlardır. Genel itibarı ile seçim sonuçlarına baktığımızda sandık başına gidip reyini kullanan kişi sayısı 8. 905.743 bunun akabinde CHP, Halk tarafından adeta sandığa gömülmüştür.

27 yıldır tek başına iktidarın keyfini çıkarmış CHP, bu seçimlerden sonra halkın sandıkta göstermiş olduğu kararlılığı ile hükümranlığına son verilmiştir. Özellikle bu seçim sonuçlarının analizini yapmak için dışarıdan gelmiş olacak değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda ülke olarak eğitim seviyesinin bu kadar düşük bir ülkede halkın yoğun bir şekilde göstermiş olduğu özveri ile seçimlere büyük bir ilgi ve alakadar olduğundan ötürü takdir edilmiştir.⁸⁶ 1950 seçimleri Türkiye de Demokratik adımların nişanesi olmuş ve toplumun çoğunluğunun büyük ölçüde oy kullanması sandıklara yansıtılmıştır. 1950 yılında yapılmış seçime “ Beyaz Devrim” olarak lanse edilmesinin tek sebebi bir devrim niteliğinin özelliklerini taşıyor olması hasebi ile nitelendirilmiştir.⁸⁷

DP'nin girmiş olduğu bu seçimlerde seçim sonuçlarında diğer partilerle karşılaştığımızda seçimlerden çok güçlü çıkmasının birden çok sebeplere bağlayabiliriz. Tabi ki bu nedenlerin ilki ve en önemlisi yeni kurulmuş bu partinin DP'nin, Ticaretten anlayan ekonomik düzeyi zengin sanayi eşrafları ve kırsalda yaşayan köylü kesiminin büyük bir beğenisini kazanmış olmasıydı. Seçim sonuçlarında büyük illere baktığımızda CHP'nin özellikle İstanbul gibi büyük bir ilde en düşük oyu %24,3) burada almıştır. Sonuç olarak baktığımızda partinin en yüksek almış olduğu oyu 61,8'dir.

Demokrat Partinin genel itibarı ile seçim sonuçlarına baktığımızda oyunun çoğunu maddi durumu iyi gelişmiş Batı illerinden almıştır. Bunun tam aksine CHP, ise fakir olan gelişmemiş doğu ve güneydoğu illerinden almıştır. DP'nin bu seçimlerde güçlü olarak çıkmasının seçim propagandalarında halka vermiş oldukları vaatler yani:

DP, özellikle halkın şuan içerisinde bulunmuş olduğu maddi ve manevi durumun çok ötesinde vaatler sunmuştur. DP, toplumsal düzeninin yükseltilecek ve bundan sonraki süreçlerde demokratik bir hayat sürdüreceklerinin sözünü vermiştir. Bu vermiş

---

⁸⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 41-43.

⁸⁷ Nuran Yıldız, “ Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, 1997, s. 486.

oldukları vaatleri gerçekleştirmek için halkın desteğini de alarak çalışmalar yürütülmüştür.⁸⁸

DP'nin vermiş olduğu büyük performans sonucunda alınının akıyla sandıktan çıkararak CHP'ye ezeli bir fark atmıştır. DP'nin 408 sandalyeye sahip olurken CHP ise zar zor 69 sandalyeye sahip olmuştur. Netice itibarı ile DP parlamentonun(%84) oranın tamamına yakın söz sahibi olmuştur. 1950 yılında Türkiye de yapılan mebus genel seçimlerinde 27 yıldır iktidarı kimseyle paylaşmayan CHP, devrilmiştir. 1950 de DP'nin ezici bir farkla parlamentonun %84 gibi tamamına yakınına sahip olmasından ötürü iktidar görevini DP'ye devir etmesi böylece batılı devletler nazarında demokrasiye geçişin ilk aşamaları olarak karşılanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinde hem 1946 ve 1950 yılları arasındaki bu dört yıl zarfında DP'nin göstermiş olduğu büyük kararlılık ile Cumhuriyet Tarihindeki ilk kez sivil halk tarafından bir kazanım elde edilmiştir.

DP, başa gelir gelmez tek parti hükümeti zamanında yapılmış yanlışların düzeltilip giderilmesi için hemen parlamentoyu toplayarak 16 Haziran 1950'deki oturumda CHP, tarafından ezanın Türkçeye çevrilerek okunması yanlış olduğu ifade etmiştir. Ezanın aslı gibi okunması gerektiğini yani Arapça okunması lazım diyerek ezanın önündeki engeller kaldırıldı. Mahkûmlar içinde bir af yasası da gündeme gelmiştir. Bu olaylardan ötürü özellikle toplumun yarasının neler olduğunu bilip iyi kullanan DP, halk tarafından takdirle karşılanarak 3 Eylül 1950 yılında yapılan yerel seçimlerde de 600 belediyeden 560'nı kazanarak böylece halka güven sağlamıştır.⁸⁹

Yeni kurulmuş olan bu partinin bu denli yükselişinin altında yatan sebepler den bir kaç şunlardır: halkın taze bir kana ihtiyaç duyması, özellikle DP'yi reformun müjdecisi ve hoşgörülü bir politikanın sergileyicisi olarak görmeleri halkın böylece DP'ye olan tarafını seçmiştir diyebiliriz.⁹⁰ 1950 'de yapılmış olan genel seçimlerin ekseriyetine baktığımızda seçimlerin iller ekseninde olmasından ötürü hem kırsalda (köy) hem de merkeze bağlı yerleşkelerinde partilerin ne kadar oy aldıkları kesinlikle

---

⁸⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 41-42.

⁸⁹ Zakir Avşar ve Ayşe Elif Emre Kaya, "Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 95, 2017, s. 125.

⁹⁰ Abdülkerim Saka, "14 Mayıs 1950 Seçimleri Ekseninde Muhalefet ve İktidarın Sesi Olan Zafer ve Ulus Gazeteleri Üzerinde Bir İnceleme", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Selçuk Üniversitesi SBE, 2015, s. 46-48.

bilinmiyordu. Fakat buralarda sandıkları takip eden parti görevlileri kendi partilerinin sonuçlarını kayıt edip sonuçlarını partinin yayın kuruluşlarında duyurmuşlardır.⁹¹

2.3. 1950 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

1950 Seçimleri, kuşkusuz Türk siyasal hayatında ilk kez seçmenin herhangi bir baskı altında kalmayarak kendi rızası dâhilinde reyini sandığa yansıtmış olduğu adil bir seçim olmuştur. Dönemin hükümeti olan Hasan Saka yönetiminin, 14 Ocak 1949'da istifa etmesinden hemen sonra Hasan Saka Hükümetinin yerine gelen Şemsettin Günaltay, Hükümeti yönetimini devir almıştır. Bununla birlikte seçim kanununda da bazı değişikliklere gidileceğinin işaretlerini vermiştir. 7 Şubat 1950'de resmen tasarı Parlamentoda tartışılmaya başlamış ise de 9 gün gibi kısa bir süre içerisinde yeni seçim kanunu resmen parlamentoda kabul görülmüştür. Fakat Millet Partisi'nin yeni seçim kanunun benimsemediğine dair gerekçeler öne sürülmüşse de buna karşıt 10 reyine rağmen kanun, 341 reyle kabul görülmüştür. Bundan sonraki süreçlerde tek dereceli seçim yerinin artık genel, eşit, gizli rey ve açık tasnif yöntemi kullanılarak böylece çoğunluk derecede seçim sisteminin güvenilirliği büyük oranda sağlanmıştır diyebiliriz. Aynı zamanda bu çıkarılmış seçim kanunun kendinden önce vuku bulmuştur. Kanunlarının tamamının kapsayıcı konumunda olup bir diğer önemli tarafı ise partilerin eşit bir ortamda eşit bir süre zarfında radyo aracılığıyla halkla bütünleşmeleri sağlanmıştır. En önemli olay ise seçimlerin Türk siyasal hayatta ilk kez gizli rey ile yapılacağı kanun aracılığıyla resmen belirtmiştir.⁹²

Siirt Vilayetine baktığımızda özellikle seçim çalışmaları hakkında ister yerel olsun ister ulusal basında önem arz edecek herhangi bir çalışmanın yürütüldüğüne dair bir ipucuna rastlanılmadığı görülmüştür. Fakat şunu da göz ardı etmemek gerekir ki bu dönemde arşiv belgelerinin de bazı belgeleri aydınlatacak derecede yeterliliğin olmaması, bundan dolayı olmalı ki tespit edilmiş ve tek kayda değer önemli bilgi, bu dönem içerisinde CHP aday listelerinin ulusal basında zikredilmiş olmasıdır. Aynı zamanda DP listesi de Siirt Vilayetinin bütün vekillerinin de bu parti tarafından elde edilmesi sonucunu bizzat bize göstermiş oluyor.⁹³

⁹¹ Hakkı Uyar, "1950 Genel Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi", Uluslararası Türkiye Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008, s. 1-19.

⁹² Mete Kaan Kaynar, "Türkiye'nin 1950'li Yılları", İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 16-18.

⁹³ Özdemir, a.g.m., s. 289.

Tablo 2.1. 1950 Genel Milletvekili Secimi Adayları

	CHP Adayları	DP Adayları
1	Bayram Tarhan	Mehmet Daim Sualp
2	Zor af Koyuncu	Cemil Yardım
3	Kadri Oktay	Şefik Türk doğan
4	Etem İzzet Benice	Baki Erdem

1950 Genel Milletvekili Secimi Adayları⁹⁴

Tablo 2.2. 1950 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları

Siirt İline Kayıtlı Seçmen Sayısı: 55.570	
Seçime Aktif Katılım Sayısı ve Oranı: 48.714(%87,7)	
Her iki Parti de Kazanılan Oy Sayısı ve Oranı	
DP	CHP
22.144 (%59)	15.363 (%41)

1950 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları.⁹⁵

1950 seçimlerin de DP'den milletvekili seçilenlerin kısa bir öz geçmişi aşağıdaki gibidir.

Baki Erdem: 1918 yılında Siirt'te dünya gelmiş ve eğitim ve öğretimini genel itibarı ile Avrupa'da sürdürmüş Almanya'da Dresden Yüksek Mühendislik Okulu'nda Kimya bölümünü başarıyla bitirmiş olan Erden Doktorasını İsviçre'nin Zürih kentinde tamamlayarak bitirmiştir. Daha sonra Fransızca ve Almanca gibi yabancı dile hâkim olan Erden, böylece Eskişehir Şeker Fabrikasında işletme şefliği görevinde bulunmuştur.⁹⁶

Erden Vekilimiz, IX. Dönemde diğer Siirt mebusları ile karşılaştırdığımızda mecliste en aktif milletvekili olduğu ve 20'den fazla bileşimlerde farklı konular üzerinde çalışmalar sürdürdüğü görülmektedir.

Mehmet Daim Süalp: 1916 yılında Siirt ilinin Tillo kazasında doğmuştur. Süalp Bey Ankara Hukuk Fakültesi mezunu olup iyi derecede Arapça ve Fransızca dillerine hâkimdir. Birçok görevlerde bulunmuş olan Süalp Beyin icra etmiş olduğu birkaç

⁹⁴ Özduygün, a.g.m., s. 290.

⁹⁵ Özduygün, a.g.m., s. 290.

⁹⁶ TBMM ALBÜMÜ- 2010 II Ankara TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Cilt 2, (1950-1980), s. 592.

görevi şunlardır: Serbest avukatlık bunun yanı sıra Siirt Hazine avukatlığı ve Ticaret Bankası Merkez Müdürlüğü gibi önemli görevler de bulunmuş olan Süalp Bey, IX. Dönemde Mecliste yalnız bir kere konuşmuş olan bu vekilimiz fazla aktif olmadığı görülmektedir.⁹⁷

Şefik Türkdoğan: 1916 yılında Trabzon 'da dünya gözlerini açmış olan bu Milletvekilimiz, İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuş bunun akabinde, serbest avukatlık ayrıca daha sonra Edirne Savcı Yardımcılığı ve Sayıştay Komisyonu Başkanlığı görevlerini de icra etmiştir. ⁹⁸

Bu vekilimizde, IX. Dönemde mecliste Süalp Bey gibi sadece bir konuşması mevcuttur.

Cemil Yardım: 1893 Siirt doğumlu olan Milletvekilimiz ortaokul mezunu olup, Siirt'te birçok mercide yer almış olan bu vekilimiz, Siirt Tahrirat Kalemi Resmi Daimi Encümen Kâtipliği, Siirt Maliye Tahsil Memurluğu ve İl Meclisi İdare Başkâtipliği, Siirt Saymanlığı yanı sıra Bitlis Maliye Muhasebeciliği gibi birden fazla görevlerde bulunmuştur.⁹⁹ Bu kadar farklı görevlerde bulunmuş olan yardım'ın IX. Dönemde meclis içerisinde herhangi bir konuşmasına rastlanılmadığı görülmektedir.

DP'nin Siirt İlinde 1950 seçimlerinde girmiş olduğunda hemen hemen doğunun pek çok yerinde istendiği gibi teşkilatını oturmamıştır. DP, iktidarının henüz istemiş olduğu doğunun birçok yerinde olduğu gibi Siirt ilinde de bazı sorunlardan dolayı tam olarak teşkilatını istediği gibi kuramamış bilakis buralarda geç teşkilatlanma yoluna gidilmiştir.¹⁰⁰

DP'nin iktidarının ilk yıllarında göze çarpmak herhangi kayda değer bir faaliyet Siirt Vilayetinde görülmemiştir. DP'nin iktidar olduğu daha sonraki süreç içerisinde Siirt'te kayda değer ilk hareketlilik bu dönem zarfında basına yansımış olan Tarım Bakanı Ökmen ve Parti heyetinin Siirt ilinde bir takım ziyaretlerde bulunmuş olmasıdır. Siirt ahali ile bir araya gelerek halkın sorunlarını birinci ağızdan duymak istemişler. Bunun akabinde halk ile belli kısa süreli toplantılar yapıldıktan sonra Tarım Bakanın halka hitap ettiği de söylenilmektedir.

⁹⁷ TBMM ALBÜMÜ, a.g.e., s. 593.

⁹⁸ TBMM ALBÜMÜ, a.g.e., s593.

⁹⁹ TBMM ALBÜMÜ, a.g.e., s.593.

¹⁰⁰ BCA,490.01.460.1889.3

Bildiğimiz üzere daha önce Kemalist rejiminin yani CHP'nin sadece kendi partisinin faaliyetlerinin akış istasyonu konumunda olmuş olduğu Kültür Halkevleri olarak lanse edilen bu binalarda DP'nin de bazı toplantılarını buralarda organize etmiş olduğu bilinmektedir. Daha sonraki süreçlerde bu halkevleri kapatılarak halkın ortak kullanım alanına açıldığını dile getirilmiştir. Yukarıda zikretmiş olduğumuz malum olaylar dışında Siirt ilini kapsayacak herhangi bir başka konuşulacak mevzu bahis hareketlilik görülmediği aktarılmıştır. Bazı gazete manşetlerinde DP'nin aleyhinde bazı söylemler dile getirilmiştir. Güya DP'nin Siirt teşkilatının içinde bir birliktelikten ziyade bir ikiliğin olduğu yazılmaktadır. Görüldüğü kadarı ile bu gibi sorunlardan kaynaklanmış olmalı ki DP'nin, İl Genel Meclisi Seçiminin şaibeli geçtiği ifade edilmektedir.

Ulus gazetesinin yukarıdaki manşetini *Siirt Sesinin* manşeti ile karşılaştığımızda tam tersi olarak karşılaştığımızda Siirt oluşumundan epey zamandır teşkilat içinde bir çatlaklığın var olduğunu hatta daha ileriye giderek bunu ispatlamaya gidileceği ifade edilmektedir. Siirt Milletvekili Baki Erden'inin bizzat Parti tarafından görevlendirilerek teşkilat içindeki bu çatlaklığın giderilmesi için çalışmalar yürütmüş olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu malum olayın çözüme kavuşturulması gerekliliğini defalarca dile getirmişlerdir. Maalesef Erden Bey'e muhalif olan grupların olmasından ötürü bir türlü teşkilat içindeki mevcut ihtilatı bir türlü çözüme kavuşturamamışlar. Bazı söylentilere göre de dönemin işletmeler Bakanı olan Sıtkı Yırcalı Başkanlığında bir araya gelinmiştir. Gerçekleşmesi beklenen DP İl Kongresi, görüldüğü kadarı ile parti içindeki anlamsızlıklardan ötürü bir türlü gerçekleşemediği ifade edilmiştir. Hakeza heyet başkanını da seçemediği ve diğer taraf tando yapılmış bu kongrenin parti tüzüğüne resmen çiğnendiği bir kongre olarak görülmüştür.

DP'nin, iktidar olduğu dönemi sadece Siirt kent merkezini kayda almak kesinlikle yanlış bir yargı olur. Çünkü iktidara geldiği bu dönem içerisinde Siirt'in ilçelerini de göz ardı etmek kesinlikle büyük bir ahmaklık olur. Zannımca sebebi ise bu süreç içerisinde maalesef buralarda herhangi bir faaliyetin ve hareketliliğe yaklaşılmadığı görülmektedir. Siirt'in önemli sayılabilecek gazete manşetlerine baktığımızda Siirt'in, en verimli ilçesi konumunda olan Kurtalan ilçesi DP'nin üye bakımında kalesi konumundadır. Bir diğer önemli ilçesi ise Şirvan'dır. Hatta *Siirt sesinin* basına yansıtılmış olduğu manşetlere bakacak olursak Şirvan Başkanı hakkında iyi

konusulmadığı hatta kendi gücünü kullanarak halkı tehdit ettiği söylenilmektedir. Bu dönem itibarı ile CHP 'ye bakacak olursak aslında DP'den fazla ve eksik bir tarafı yok yani bu dönem içerisinde aslında her iki oluşumda aktif bir faaliyet göstermekten tamamen uzak durmuşlardır. Sadece CHP'nin dikkate değer tek görüntüsü 15 Eylül 1953'te CHP, heyetinin Siirt'te bir dizi ziyaretlerde bulunarak halkla bir araya gelerek İktidara ve iktidarın getirmiş olduğu politikalarına sert bir mizahla yüklenmişlerdir.¹⁰¹

2.4. 1954 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

2 Mayıs 1954' yapılan genel seçim siyasi partilerin daha önce yapılmış iki seçime göre daha yoğun ağırlıklı propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü söylenilebilir.¹⁰²

1950 genel seçiminde 27 yıllık iktidarı sürecinde (CHP)'yi deviren DP olmuştur. DP'nin öncülüğünde ve CHP'nin de yardımı ile “*inkılâba ihanet*” olarak kabul görmüş oldukları en önemlisi ise “*seçimi kaybetme pahasına*” rağmen bu uğurda mücadele vereceğini daha önce bizzat CHP tarafından ezan Türkçeye çevrilmiştir. DP'nin ve CHP'nin de hem fikir olarak desteğini alması ile birlikte 16 Haziran 1950'de eski haline döndürmeyi başarmışlardır.

Tabi ki bu değişim CHP'nin bu kanuna yanaşarak destek vermesi, aslında partinin eski katı kurallarından sıyrılarak değişen düzene ayak uydurduğunun ve böylece halk nazarında katı kurallarından tamamen sıyrıldığı izlenimlerini yansıtmaktan öteye gidilmediği bir siyasi politik çizmiştir. 1954 Seçimlerine baktığımızda 2 Mayısta yapılacak olan Milletvekilli seçimleri için seçim çalışmaları her iki Parti tarafından henüz mart ayının başından itibaren seçimler için geceli gündüzlü hummalı bir şekilde faaliyetler yürütüldüğü görülmektedir.¹⁰³

CHP, yine her zaman ki gibi yine seçim propagandasında üzerinde durmuştur. Özellikle yaşam şartlarının pahalı olmasından dert yakındığı ima edilmiştir. Bir taraftan da üzerine basa basa, DP'yi partizan bir anlayış sergilediği söylentiler en çok gündemi meşgul eden konuların başında gelmektedir. Yukarı da izah etmiş olduğumuz Partizan anlayışını İsmet İnönü' da bu söylemi tekrar ederek ayrıca iktidarda bulunan DP'yi diğer muhalif partilere karşı haksız yöntem meydana getirmiş olduğu söyleniliyordu.¹⁰⁴

¹⁰¹ BCA,490.01.460.1889.3, Özdürğün, a.g.m., s. 290

¹⁰² Erkmen, a.g.m.,

¹⁰³ Öz küçük, a.g.m., s. 86-89.

¹⁰⁴ Öz küçük, a.g.m., s. 101.

İnönü' nün İzmir de yapmış olduğu bir konuşmada DP'nin iktidara sahip olması ile birlikte daha önce eşit bir ortamda her partinin kendi ideolojisi ve seçim propagandalarını radyo aracılığı ile geniş kitleye servis ettiğini aktarmıştır. 1954 yılında yapılan seçimde radyonun sanki kendisine ait bir basın yoluymuş gibi kullanmasını, basın ve medya üzerinde orantısız bir baskının olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵ En önemli olayın ülkede yaşam şartlarının gün geçtikçe pahalılaşmasından yana tavır sergilemiştir. İnönü ihracat ile ithalatın birbirini dengeleyememesinden dolayı ticaretin sekmelere uğramasından ve ticaret açığının gittikçe korkutucu boyutlara ulaşacağını ifade etmiştir. İnönü şayet kendilerinin bu seçim de iktidara gelmesi ile birlikte ülkede birçok yeniliklerin yaşatacaklarını bunlardan birincisinin ise ülkenin eğitim yuvaları olan üniversitelerin tamamen özerk olacaklarını dile getirmiştir.¹⁰⁶

CHP'nin 1950 yılında genel sekreterliğine seçilmiş Kasım Gülek ise, seçim çalışmalarını yürütmüş olduğu bir günde ezan okurken konuşmasına ara vermiştir.

Hatta daha öncesinde kapatmak girişimleri için her yolu deneyip ve başarmış oldukları imam Hatip okullarının sayısının çok cüzi miktarda olduğunu fakat bunların bizim gibi yenilikçiler sayesinde çoğaltılacağı gibi siyasi mesajlar parti adına göndermelerde bulunmuştur.

Görünen o ki dönem şartları doğrultusunda içerisinde kanunun ve teamüllerinin vermiş olduğu izin sonucu ile DP Hükümetinin Genel Başkanı dönemin Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, seçim çalışmalarına bizzat katılarak çıkmış olduğu birtakım yurt seyahatlerinde açıkça kendi partisi DP oy vermeleri çağrısında bulunmuş¹⁰⁷

DP muhalefet partilerden gelen hiçbir eleştiriyi kayda almadığı sadece kendi Partilerinin uygulamış olduğu seçim planı doğrultusunda hareketlenmiştir. Asıl hedefleri yapacaklarının ne olduğunu halka anlatarak ülkenin birçok yerinde temellerin kazıldığı inşaatların devam ettiği ülkede birçok temelli atılmış bu iktisadi stratejisini bitirmek hedefinde idi.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Yunus Özduygün, "Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanlar ve Tartışmalar", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 51, 2021, s. 472.

¹⁰⁶ Ensar Yılmaz, "1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri Ve Siyasi Sonuçları", **E-Jurnal Of New Word Science Academy Humanities Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 2010, s.545

¹⁰⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s.545.

¹⁰⁸ Nevin Coşar, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası", Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 1, 2005, s. 33-34.

DP'nin, Genel Başkanı Bayar, yine bir yurt gezisi olan Rize ilinde halka vermiş olduğu bir demeçte “*Biz oylarımızı bu tarihe kadar yapmış olduğumuz faaliyetler için değil bundan sonra ülkemizin kaderini değiştirmek için sizlerin oylarınıza muhtacız*” diye isteklerde bulunur.

DP'nin iktidarı devir alır almaz ilk girişmiş olduğu konuların başında özellikle Tek Parti hükümeti döneminde üvey evlat muamelesi yapıldığı doğu bölgeleri üzerine yönelmiştir. Bu bölgelerin hem iktisadi hem de kültürel olarak kalkınması için her türlü fedakârlığın yapılacağını sözünü vermiştir. Böylece DP Hükümeti, seçim dönemi içinde yapmış oldukları çalışmalar neticesinde asıl amaç seçim öncesi kendi partilerini güvende tutabilmektir. Halkın oylarının kendi lehine çevirmek için Partinin iç politikada önemli girişimlere başvurduğu bunlardan birisi olan Doğu ilerinden Ağrı da çimento ve şeker fabrikalarının açılması gibi önemli girişimlerde bulunmuştur.

Siirt'te yerel basın gündemine baktığımızda 1954 yılının henüz başlarından itibaren seçim çalışmalarının hem muhalif hem de iktidarda DP tarafından hummalı bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarda iktidar yandaşı olan basın bu dönemde aktif olmadığı gözlemlenirken, muhalif basının ise çok dinamik olduğu bariz bir şekilde görülüyor.

Siirt ilinin, yerel basınına baktığımızda partilerin adaylık başvurusu boyunca en çok gündemde kalan parti yine iktidar DP'dir. Yerel basında iktidara karşı muhalif gazetelerin kaleme almış oldukları güya 1954 yılı milletvekili seçimleri DP'nin istediği gibi olamayacağı bilakis çok buhranlı geçeceği söylenirken DP safında aday olabilmek için 26 kişinin yarıştığı bu kişilerden sadece 4 kişinin bağımsız aday olarak yarışacaklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁹

İktidar hükümeti olan DP içinde bu muhalefet durum yaşanırken muhalif parti olan CHP ise halkla bir araya gelerek toplantılar tertiplenmiştir. CHP, seçim vaatlerinden çok propagandalarında özellikle iktidara yüklenerek topa tutulduğu ifade edilmiştir. DP alışı gelmişin dışında bir politika izlemiş olacak ki bazı CHP'lilerin mallarının müsadere edilmesi CHP'liler bu duruma kayıtsız kalmayarak ağır bir dille eleştiriye tabi tutulmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁹ **Akşam Gazetesi**, 22 Mart 1954, s. 2

¹¹⁰ **Akşam Gazetesi**, 25 Nisan 1954, s. 1-2.

1954 seçimlerinde yarışacak olan iki önemli parti olan CHP ve DP'nin aday yoklamaları durgun bir şekilde geçtiği netice olarak iki partinin belirlemiş olduğu adaylar şunlardır:

CHP, adayları, Necip Şen dur, Haydar Koyuncu, Bayram Tarhan ve Cevdet aydın:¹¹¹ DP'nin adaylar ise şunlardır: Suat Bedük, Veysi Oran, Baki Erden ve Mehmet Daim Süalp her iki partinin aday listesinin kesinliğe eriştiği aday listesinin son şeklidir.¹¹² Siirt İlinde bulunmuş olan toplam 451 sandıktan çıkmış sonuçlardır. 9. Dönem de genel itibarı ile baktığımızda Siirt ilinde bir önceki dönemde aktif milletvekilliğini yürütmüş olan ve seçilen bu 4 vekilden 2'si olan Baki Erden ve Mehmet Daim Süalp, yeniden buradan vekil seçilmişlerdir. 9.Dönem içerisinde Erden'in bir konuşması kayıtlarda yer alırken, Süalp ise 39 farklı oturumlarda konuşma yapmıştır. Siirt milletvekilleri ile karşılaştığımızda en aktif milletvekili olduğu bariz bir şekilde görünürken diğer geriye kalan iki vekilin ise her hangi bir birleşimde bulduklarına dair bir bilgi mevcut olmadığı kısa bir özgeçmişleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.3. 1954 Genel Milletvekili Seçimi Adayları

	DP Adayları	CHP Adayları
1	Suat Bedük	Haydar Koyuncu
2	Veysi Oran	Cevdet Aydın
3	Mehmet Daim Süalp	Bayram Tarhan
4	Baki Erden	Necip Şendür.

1954 Genel Milletvekili Seçimi Adayları¹¹³

Tablo 2.4. 1954 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları

Siirt ilinde Kayıtlı Seçmen Sayısı: 70.510		
Seçime aktif Katılım Sayısı ve Oranı: 58.864 (% 83,5)		
Her İki Parti de Kazanılan Oy Sayısı ve Oranı		
DP	CHP	Bağımsızlar
33.097 (% 59,5)	14.583 (% 26,2)	2.653 (% 14,3)

1954 Genel Milletvekili Seçim Sonuçları¹¹⁴

¹¹¹ Özduğun, a.g.m., s. 292.

¹¹² BCA,30.10/ 78. 517. 17

¹¹³ Özduğun, a.g.m., s. 292.

¹¹⁴ Özduğun, a.g.m., s. 292.

Veysi Oran: 1913 Siirt doğumlu olup, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu ayrıca ülkenin birçok yerinde doktorluk mesleğini icra etmiş bunun yanı sıra Siirt Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğünde de faaliyetlerde bulunduğu söylenilmiştir.¹¹⁵

Suat Bedük: 1911 Siirt' de doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitiren Bedük, Arapça ve Fransızca dillerine hâkim olup birçok görevlerde aktif olarak bulunmuştur. Ayrıca Bedük, İstanbul Defterdarlığı Tahakkuk ve Varidat Memur Muavinliğini, serbest Avukatlık ve bunun yanında İstanbul Şehir Meclisi Daimi Encümen Üyeliği görevlerinde de bir dönem bulunmuştur.¹¹⁶

1954 seçimlerin analizleri değerlendirildiğinde iktidar parti DP'nin bir önceki seçime göre Siirt ilinde oylarında bir düşüşün olmadığı hatta azda olsa bir yükselişin olduğu ifade edilmiştir. Muhalefette bulunan CHP' ise burada DP kadar şansı yaver gitmediği gibi oylarında da bir önceki seçime göre cüzi bir miktarda oylarını kaybettiği gözlemlenmiştir. Bu olaydan dolayı CHP, burada oy kaybetmesini DP'nin içinde çıkan bölünmelerden dolayı bağımsızların kendilerinin aleyhin de olup oylarının bölünmesine sebep olmuştur diye ifade edilmiştir. Seçimler den önce aktif bir politika sergileyememiş olan iktidara yakın yerel basınlarda hummalı bir hareketliliğin olduğu görülmüştür. Hatta Siirt'in bazı ilçelerinde de DP yakın bazı yerel gazetelerin çıktığı görülmüştür.¹¹⁷

DP'nin Siirt Teşkilatının yapmış olduğu ilk kıvılcımlar İl Başkanı Abdurrahman ve beraberindeki heyet ile Ankara'ya giderek Siirt'in sorunlarına ana kademedен çözüm bulabilmek için bir takım ziyaretlerde bulunmuş oldukları göze çarpmaktadır. Yerel gazetelerin Özellikle manşetlerinde Ankara'ya gitmiş olan heyetin başta tarım olmak ile birlikte Siirt'in bu güne kadar çözüme kavuşulamayan sorunlarına merhem olabilmek için temaslarda bulduklarını aktarmıştır. Hatta hükümetin ileri gelenleri ile bir araya gelerek kalıcı bir çözüm buluncaya kadar bu yolda uğraş vereceklerini aktarılmıştır. 1955 tarihin de yapılacak olan mahalli belediye seçimleri için seçim gününe kadar DP Siirt teşkilatının almış olduğu bir karara göre hiçbir vatandaşın partiye üye olmayacağı kararı alınmıştır. Burada yatan nedenin parti içindeki muhalefeti gidermek olduğu ifade edilmiştir. DP 1955 yılında olacak belediye seçimleri için ilk kez Siirt ilinde çok partili

¹¹⁵ TBMM Albümü, a.g.e., s. 667.

¹¹⁶ TBMM Albümü, a.g.e., s. 667.

¹¹⁷ BCA, 490. 01/ 445.1836.1.

döneme geçtikten beri görülmeyen bir seçim telaşı ve hareketliliğin olduğuna rastlanılmıştır. Bu seçim telaşını sadece DP, tarafından tertiplenirken, CHP, bu hareketliliğin dışında kalmış ve Siirt ilinde başka bir muhalif parti bulunmamasından dolayı siyasi faaliyetler DP'nin, tek taraflı olarak yürütülmüştür. DP, burada önemle üzerinde vurgu yaptıkları şeyin Siirt ili için yapmış oldukları kalkınma faaliyetler olmuştur.

Bu süreçlerden sonra Siirt'te devletin ileri kademelerinde bulunan şahısların burayı ziyaret ederek parti işleri hakkında bilgi almışlardır. DP'de bu durumlar yaşanırken yerel gazetelerin manşetlerinde de CHP'nin burada işi bittiğini hatta buradaki teşkilatını feshedeceği gibi dedikodular dilden dile dolaşmıştır. Fakat teşkilatın feshedip etmeyeceği meçhulken yalnız burada ki teşkilatın durumunun hiçte iyi olmadığı düşüncesini güçlendirmektedir diyebiliriz.¹¹⁸

2.5. 1957 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

Türkiye'nin çok partili hayatta geçmesi ile birlikte yeni kurulan parti olan DP'nin halk tarafından sevgi seli ile karşılanmıştır. CHP'nin ise bu yeni Partinin böyle aşırı ses getireceğini hiçte hesaba katmaması ve ileride kendisine engeller teşkil edeceğinden kuşku duymasından dolayı olacak ki bu duruma derhal el atmıştır. Hakeza genel seçimleri ileri bir tarihe almışlardır.¹¹⁹ DP'nin iler de alacağı güçten çekinmiş olsa gerek ve buna benzer bir olayı da yine bu sefer DP'nin bir anda deyimini yerinde ise "1946'nın CHP'si" ne döndüğü yani 1958'de yapılması gereken seçimi yeni bir kanunla bir yıl erkene alarak 27 Ekim 1957'de yapılması kararlaştırılmıştır.¹²⁰

DP'nin seçimi erkene almasının sebebi ise muhalefet tarafından kendisine yönelik olabilecek ortak bir koalisyonu ve hatta muhalefet partilerin bir olup ortak bir parti kurmasını engellemektir.¹²¹ Bu dönemde önemli olaylardan biride çiftçilerin ziraat Bankasına olan kredi süresinin TBMM' de bir yasayla 10 yıl gibi uzun bir süre ile erteleyerek rahat bir nefes almalarını sağlamışlardır. Erkene alınan 1957 milletvekili seçimlerinde elzem olarak 4 tane yarışacak büyük parti bulunuyordu. Bu partiler

¹¹⁸ Özduğun, **a.g.m.**, s. 293.

¹¹⁹ Şahin, Tunç, **a.g.t.**, s. 41.

¹²⁰ Adem Özküçük, "Demokrat Partinin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 12, 2012, s. 105.

¹²¹ Bilal Nergiz, "Türkiye de Çok Partili Dönemde Geçiş Sonrası Doğu'da Genel Seçimler ve Milletvekillerinin Demografik Özellikleri (1945-1960)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, , Cilt 22, Sayı 1, 2020, s. 478.

şunlardır: CHP, CMH, HP ve DP idi. Bunlar dışında kalmış¹²² diğer küçük partiler seçimde önemsiz görünüp hiç umursanmamıştır diyebiliriz.

1957 seçimlerine girecek olan CHP, bu genel seçimde kendileri için olumlu sürprizlerin olacağını ifade etmiştir. Hatta seçim faaliyetleri süresince özellikle iktidarın ülkede demokrasiyi yeterince güçlendirmek için hiçbir çalışmasının olmadığını vurgulayarak ağır eleştiriler savurmuştur. CHP şayet halk bizden taraf olup, iktidara getirirse: CHP olarak nispi temsil sisteminin ülkede uygulanacağı vurgusu yapılmıştır. Yürütme faaliyetlerinin ise tamamen yargı tarafından teftiş olacağını ifade etmişlerdir. Yüksek yargı organı ile Anayasa Mahkemesinin kurulacağına dair, halka şimdiden vaatlerde bulunuluyor. DP tarafından uygulanan sınırlandırmalardan birkaçı şunlardır: ülkenin eğitim yuvaları üniversitelerin özerkliğinin verilmesi gerektiğini, basın yayın organları, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'lara ve özellikle halkın seçim alanlarındaki kişi özgürlüğünü kısıtlayıcı bütün engellerin tamamen bertaraf edileceğini ifade etmiştir. Ülkenin iktisadi olarak büyüüp kalkınması için her taraftan uyumlu bir ortamın sağlanması ve enflasyonu bitirecek, ithalat ve ihracatı dengede tutarak, hem özel teşebbüslere hem de kamuya fark gözetilmeksizin eşit davranılacak, çiftçilere iktisadi alanda yardımcı olmak gibi bir dizi sosyal tedbir alınmıştır.¹²³

DP kurulduğu günden itibaren seçim faaliyetlerini görüldüğü kadarı ile yerel parti teşkilatları üzerinde güçlü ve akıcı bir şekilde yürüttüğü görülmüştür. Burada asıl önemli noktanın DP'nin taşra teşkilatının kurulduğu tarihten itibaren görülmüş hareketliliğin ve akıcılığın özellikle halkın sorunlarını önceden kestirmiş olmasıdır. Böylece kendileri için son derece önemli bir davranış olurken asıl bu gibi durumlar DP'nin genel merkezdeki lider kadrosundakilerine borçludur. Böylece bir yandan kendi partilerinin verimliliğini ve sürekliliğini sağlama almış DP, diğer bir tarafından halkın beğenisini kazanmıştır diyebiliriz.¹²⁴

DP, seçim çalışmalarının önceliği, köylünün refahı dikkate alınarak çalışmalar yürütülmüştür. Kırsal da TSK'nin halk üzerindeki psikolojik baskısını yok ederek sineye çekmesi olurken bir diğeri ise iktisadi olarak sanayide kalkınma potansiyelini

¹²² Songül Mıftakhov, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Parlamento'da Temsili: (1946-1960)", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2018, s. 19.

¹²³ Özduygün, **a.g.m.**, s. 468-478.

¹²⁴ Bilal Tunç, "Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960)", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2016, s. 270.

yükseltmek olduğu düşünülmüştür. DP' bu seçim faaliyetleri devam ederken ülkenin birçok yerinde temeller atılmıştır. Birçok ilde fabrikalar halk tarafından sevinç gösterileri eşliğinde halkın hizmetine açılmıştır. Bunlardan Afyon ve Çorumda çimento fabrikaları açmış olan iktidar böylece iktidarın kendilerine vermiş olduğu büyük avantajı sonuna kadar kullandıkları¹²⁵ ve buradan nispi temsil sistemi üzerinden İsmet İnönü'yü eleştirmişlerdir. Hakeza Türkiye için yarardan çok zararlı sonuçlar doğuracağı propagandasını yapmışlardır.¹²⁶Türkiye yapılacak 1957 genel milletvekili seçim hazırlıkları Siirt ilinde daha seçim süresine daha çok bir sürenin olmasına rağmen buradaki teşkilatlarda seçim telaşı hazırlıklarına girdiklerini görmekteyiz.¹²⁷ Bir önceki seçim olan 1954 'de yapılmış genel seçimlerde iktidara yakın basın aktif bir rol üstlenirken bu dönemde yerini durgunluğun aldığı ve buna karşı bir önceki döneme nazaran iktidara karşı basında ise çok aktif ve hareketli olduğu aktarılmıştır.¹²⁸

Siirt'in bazı basın organlarının yazıp çizdikleri propagandaya göre DP'nin burada aday seçmeyeceği aktarılmıştır. Hatta seçilecek adayların bizzat genel merkez tarafından seçileceği gündeme yansıtılmıştır. Muhalif basının bu tezini çürütmek için DP, aday seçimine gitmesi ile söylenen idealar çürütülmüş ve özellikle bir önceki genel milletvekili seçimlerinde seçilmiş olan 4 vekilin yanı sıra DP'nin eski il Teşkilatının Başkanı Abdurrahman Kavak, Adil Yaşar ve Fikri Şendür gibi önemli kişiler Siirt'te denemelerde yerlerini almışlardır. DP ve CHP'nin adaylık süreci sonbaharda kesinliğe ererken 1954 seçimine göre DP ' bir vekil de artışın olduğu görülmektedir. Her iki siyasi partinin adayları şunlardır: CHP'nin, Fuat Fırat, Cevdet Aydın, Natık Ögetürk, Bayram Tarhan ve Haydar Koyuncu olmak üzere listede 5 kişi yerini almıştır. DP'de ise seçilenlerde genel itibarı ile bir sürprizin olmadığı seçilen 4 vekilin yukarıda da izah ettiğim gibi bir önceki dönemde aktif görevde bulunanlardır.

DP'de, Suat Bedük, Baki Erdem, Veysi Oran ve bir önceki dönemden farklı değişikliğin olduğu kişi Fikri Şendur dur. DP'nin artan bir vekil kontenjanı genel merkez tarafından belirleneceği söylenilmiştir. Bu dönemde DP 1957 seçimlerinde aday

---

¹²⁵ Fatma Alev Ataya kul, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1960)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi**, 2007, s. 34

¹²⁶ BCA, 490.01/445.1836.1., Özduygün, **a.g.e.**, s.

¹²⁷ Canan Şan, "Demokrat Parti Döneminde Denizli'de Siyasal Hayat (1950-1960)", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2019, s. 66.

¹²⁸ Zehra Aslan, "Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, 2011, s. 385.

belirlemekte kimi seçmekte kararsız kaldığı bazı söylentilere göre de parti için de bir hizipleşmenin vuku bulduğu ifade edilmiştir. Bu durumda DP'nin gerileme sinyallerin çaldığı bu dönem hiçte gidişatın iyi olmadığını göstermektedir diyebiliriz. Seçime az bir vakit kala İktidar DP burada teşkilatlandığı günden itibaren yapmış olduğu bütün kalkınma faaliyetlerini göz önüne getirerek her seferinde yaptıklarının propagandasını yaparak kendilerinin tek parti hükümeti olan CHP, gibi sönük bir politika izleyemeyeceklerini ifade etmiştir.¹²⁹

İktidarı aldıkları an itibari ile ülke için ellerinden gelenden fazla bir uğraş içinde olduklarını ifade edeceklerinin vurgusunu yapmışlardır. Son sözün yine halk tarafından sandığa yansıtılacağını ama halkın sandığa gittiğinde eski Türkiye ile şimdi ki Türkiye'nin halini göz önünde tutarak ona göre oylarını kullanmalarını gerektiğini ifade etmişlerdir. DP'lilere karşı Siirt'te muhalefet tek ses olup saldırdıysa da yine emellerine ulaşılmamıştır. DP, bir önceki seçimde olduğu gibi tam liste olarak kazanmıştır.¹³⁰

Demokrat Siirt Gazetesi: 18 Ekim 1957 günü "Siirt'li DP'ye Ebediyen Minnettardır." başlığı altında, Bu gün Siirt'in Yolu, Hastahanesi, Lisesi, Sanat Okulu, Bankası, her türlü kültürel, iktisadi ve sosyal müesseseleri ikmal olunmuş, bunlardan daha mühimi Siirt de hayat veren, yaşam imkânı getiren büyük milyonlara karşılık Siirt'te bol su bol ışık getirilmiştir. Siirtli, Demokrat Partinin kendisine yapmış olduğu bu sayısız hizmetleri görüyor ve takdir ediyor..." ifadeleri ile DP'nin Siirt ilinde yapmış olduğu kalkınma faaliyetleri sıralanmıştır. Millet Gazetesi tarafından Necmi Oran, seçim öncesinde Siirt ilinde geniş çaplı bir değerlendirme yapmak için Siirt' de bir takım ziyaretlerde bulunmuştur. Ziyaretinin amacı ahalinin kimden taraf olduğunu bilmek için nabzını ölçen, Oran değerlendirme neticesinde kırsal bölgelerde bulunan halkın DP'ye taraf olduğu söylenirken şehir merkezinin ise CHP'ye yakın olduğu kaydı edilmiştir.¹³¹

CHP, teşkilatı DP'nin, köylerde üstün olmasının nedenini burada yaşayan özellikle Şeyhler, ağalar ve kanat önderi olan Rusipi'(yaşlı) dediğimiz gün geçirmiş halk tarafından kabul edilmiş kişilerin nüfuzlu olmasından dolayı DP, tarafını tuttuğunu ima etmiştir. Böylece bu nüfuzlu şahsiyetlerin DP, lehinde propaganda yaparken

---

¹²⁹ Aslan, **a.g.t.**, s. 351.

¹³⁰ Aslan, **a.g.t.**, s. 351.

¹³¹ Özduygün, **a.g.m.**, s. 294.

CHP'nin ise aleyhinde propagandasını yaparak halkın bizim teşkilatımızdan uzaklaştırılmasına neden olduklarına bağlamıştır.¹³²

İlçelere bakacak olursak yukarda da dile getirmiş olduğumuz gibi kırsal olarak bilinen ilçeler de iktidar DP'nin güçlü olduğu vurgusu dile getirilmiştir. Şehir merkezi ve şehir merkezine yakın yerleşkelerin CHP'nin güçlü olduğu ve her iki parti için netice itibarı ile %50 olduğu ilçeler vardır. Bu ilçeler şunlardır: Beşiri, Kurtalan, Batman ve Şirvan da durumlar benzerlik taşıyorken, Kozluk, Baykan, Sason, Erüh ve Şırnak gibi yerlerde DP'nin üstünlüğü aşikâr olduğu görülmüştür. 1957 genel milletvekili seçimlerine girecek adayların her iki partinin sonuçları ekim ayında neticeye kavuşması ile birlikte bunun dışında herhangi bir aksi durumla karşılaşılmamıştır.¹³³

Tablo 2.5. 1957 Genel Milletvekili Seçimi Adayları

	DP Adayları	CHP Adayları	CMP Adayları	HP Adayları
1	Suat Bedük	Fuat Fırat	Sabri Çelikutğ	Mehmet Ali Kaya
2	Baki Erden	Cevat Aydın	Cemil Yardım	Sadi Yaşar
3	Veysi Oran	Haydar Koyuncu	Şerif Kaya	Fevzi Kaçar
4	Fikri Şendur	Bayram Tarhan	Recep Azizoglu	Zeki İlhan
5	Mehmet daim Sualp	Natık Öğetürk	Nejat Bayram	---

1957 Genel Milletvekili Seçimi Adayları¹³⁴

Tablo 2.6. 1957 Genel Milletvekili Seçimi Sonuçları

Siirt iline Kayıtlı Seçmen Sayısı: 74.605			
Seçime Aktif Katılım Sayısı ve Oranı: 58.114 (%77,9)			
Dört Partinin Kazanılan Oy Sayısı ve Oranı			
DP	CHP	CMK	HP
27.954 (%49,5)	24.510(%43,4)	423(%0,8)	3.620 (%6,4)

1957 Genel Milletvekili Seçimi Sonuçları¹³⁵

10. dönemde Siirt 4 milletvekili kontenjanına sahiptir. Siirt ilinde bir önceki dönemin vekilleri tekrar seçilmiştir. Bir vekilin ise genel merkez tarafından seçileceği olmak üzere 5 vekil çıkarmıştır. Siirt'te bu dönem olmak üzere ve daha önceki

¹³² Miftakhov, a.g.e., s. 23.

¹³³ Şan, a.g.t., s.64.

¹³⁴ Özdürğün, a.g.m., s. 294.

¹³⁵ Özdürğün, a.g.m., s. 294-295.

dönemlerde DP vekilleri arasında en aktif olduğu ve bu dönemde de yine kendisinden söz ettiren Daim Süalp, 34 farklı birleşimlerde bulunarak faaliyetler yürüttüğü görülmüştür. Geriye kalan vekillerin öncesinden olduğu gibi herhangi bir konuda öne çıkmadıkları görülmektedir.¹³⁶

Fikri Şendur: 1919 Siirt'te doğmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Alanında serbest avukatlık ve hâkimlik görevlerini icra etmiş olup iyi derecede Fransızca diline hâkim olan Şendur'un 10.parlamento da sadece bir oturumda söz almış olduğu bilinmektedir.¹³⁷ Ülke geneli seçim sonuçlarına baktığımızda iktidar olan DP'nin almış olduğu oy potansiyeli ile muhalefet partisi olan CHP'nin almış olduğu oy potansiyeli ile karşılaştırınca 380.000 oy farkının giderek azaldığı görülmüştür. Muhalefet 1957 genel seçimlerinde Türkiye'nin hemen her bölgesinde gelişimini ilerlerken iktidar olan DP'nin ise tam tersine giderek her yerde bu seçimde gerilediği gözlemlenmiştir. Özellikle DP'nin kalesi konumunda olan doğu ve güney doğu bölgelerinde ciddi bir kan kaybettiği ifade edilmiştir. Halı hazırda bu durumdan Siirt ili de buradan payını düşeni almıştır. Ancak her iki parti arasında oy farkının cüzi miktarda olmasından dolayı 5 vekili de DP, kontenjanına katmıştır. Her iki siyasi parti arasında fazla bir oy farkının gözükmediği halde bütün Vekillerin DP'nin kazanması kuşkusuz uygulanmış olan seçim sisteminden kaynaklı bir durumun olduğudur. Yani kim bir yerde fazla oy oranına sahip ise oradaki bütün vekillere de sahip olmaya hâkim kılınacaktı. Yapılan seçimlerin durumları bundan ibarettir.¹³⁸

Fakat 1950 ve 1954 genel seçimlerinde DP'nin Doğuda hakim olduğu görülürken 1957'de ise tam tersi bir durum yaşanarak bu sefer Doğu'da DP'nin halk üzerindeki psikolojik baskısının artması ve bu dönem de iktisadi olarak durumun ciddi durumda berbat olması ve bunun gibi olayların yaşanmış olmasından dolayı halkın artık DP'den kopup CHP' ye yanaştığı 1957'de böylece doğunun yeni galibi de kimin olduğu belli olmuştur.¹³⁹

---

¹³⁶ Miftakhov, a.g.e., s. 19.

¹³⁷ TBMM ALBÜMÜ, a.g.e., s. 750.

¹³⁸ Tunç, a.g.t., s. 270.

¹³⁹ Nergiz, a.g.t., s. 498. Demokrat Siirt, 22 Nisan 1960.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIİRT'TE SOSYAL-KÜLTÜREL HAYAT VE BAYINDIRLIK

Çalışmanın bu bölümünde Siirt'te sosyal, kültürel hayat ve eğitim alanındaki gelişmelere yer verilmiştir. İlk olarak, DİE'nin hazırladığı nüfus istatistiklerinden yararlanarak Siirt ilinin demografik yapısı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu minvalde, 1950, 1955 ve 1960 nüfus sayım sonuçlarından hareketle Siirt nüfusunun yaş, cinsiyet, din, anadil, kır-kent gibi özellikleri ortaya konulmuştur. Siirt'te yaşayan etnik gruplar, konuşulan diller ve Siirt'teki inanç grupları, nüfus istatistiklerine referansla tablolar şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca Siirt'te DP iktidarında iç ve dış göçlerden hareketle Siirt'teki demografik değişimler incelenmiş ve Siirt'in mezkûr dönemdeki göç haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Akabinde Siirt'teki anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise mevcutlarından hareketle Siirt'teki okullaşma oranı açığa çıkarılmış ve Siirt'in eğitimle ilgili sorunları ortaya konmuştur. Bilhassa tek parti döneminde Siirt'in eğitim ve kültür hayatında önemli bir yere sahip olan Halkevlerinin ve Halkodalarının 1950'lerin başında Siirt'teki sosyal ve kültürel faaliyetlerine odaklanılmıştır. Ayrıca aynı bölümde tek parti dönemi ile DP döneminde eğitimi geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla yapılan faaliyetler mukayese edilmiştir. Son olarak bu bölümde DP iktidarında Siirt'teki bayındırlık ve imar faaliyetleri ele alınmış ve Siirt'in makro manada bir bayındırlık fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır.

3.1. SIİRT'TE NÜFUS VE DEMOGRAFİK YAPI

Türkiye'nin Güneydoğusunda yer alan Siirt vilayetinde Osmanlı döneminde Araplar, Kürtler, Türkler, Süryaniler ve Yezidiler yaşamaktaydı. Cumhuriyet'le birlikte tüm Türkiye'de olduğu gibi Siirt'te de icra edilen homojenleştirme politikaları sonucunda Siirt sadece Müslümanların yaşadığı bir vilayete dönüşmüştür. Cumhuriyet döneminde Siirt'te halkın ekseri Kürtçe ve Arapça konuşmaktaydı. Siirt'in ilçe ve köylerinde daha ziyade Kürtçe konuşulurken vilayet merkezinde ekseriyetle Arapça konuşulmaktaydı. Bu durum tek parti döneminde bölge hakkında hazırlanan raporlara da yansımıştır. Siirt'le ilgili 4 Mart 1944 tarihinde hazırlanan ve CHP Genel Sekreterliğine gönderilen teftiş raporunda Siirt vilayet merkezinde evlerde, çarşı ve

mahallelerde Arapçadan başka dil konuşulmadığı ve ahalinin çoğunun Türkçeyi hiç bilmediği belirtilmektedir.¹⁴⁰

Resmi kaynaklarda yalnız erkek nüfusunun sayısının belli olduğu görülürken geriye kalan kadın ve çocuk nüfusundan hiç konuşulmadığı kaynaklarda görülmektedir. Farklı dini gruplar üzerinde de dile getirmiş olduğu bilgilerde kaynağın kökenine göre Müslim veya gayrimüslim sayısının bazen artış gösterirken bazense azalabildiği görülmektedir. Bu göstermiş olduğumuz durumlardan dolayı verilmiş bilginin değişik birden fazla kaynakla karşılaştırılması mutlaka yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Netice itibarı ile dönemin şartları göz önünde bulundurularak pek çok siyasal olay, demografik unsurları ciddi bir şekilde etkilemiş olduğu için bu olayların taraflarına göre nüfus tahminlerinde böylece değişiklik göstermiştir. Bu yararlandığımız kaynaklar Osmanlı Devleti dönemi nüfusu hakkındaki bilgileri kaynakları örnek göstererek yapılmış olan tahminlerden başka bir şey değildir.¹⁴¹

Tablo 3.1. 1927 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt'in Kent ve Kır Nüfusu

Kaza adı	Kent nüfusu	Kır nüfusu	Toplam
Merkez kaza	14830	9913	24743
Beşiri	371	12368	12739
Eruh	606	13774	14350
Garzan	1460	12665	14115
Pervari	770	6217	6967
Sason	1011	8272	9283
Şırnak	2962	7555	10517
Şirvan	402	8393	8973

1927 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt'in Kent ve Kır Nüfusu.¹⁴²

Osmanlı Devleti zamanında tamamen farklı dini bir yapıya sahip olan Siirt Cumhuriyet döneminde ise bu yapısını hızla giderek kaybetmiştir. 1927 yılında yapılmış olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı niteliğini taşıyan genel nüfus sayımına göre Siirt merkezinin nüfusu 14.830 idi. Merkeze bağlı köylerle birlikte 24.743 ve bununla birlikte kazaları da hesaba katacak olmuş olursak toplam nüfus

¹⁴⁰ BCA, 490.01/512.2058.2.

¹⁴¹ Tuncel, a.g.m., s. 174.

¹⁴² Yurt Ansiklopedisi, "Siirt" Cilt 9, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1983, s. 6675.

oranının, 101.529'e vurduğunu görmekteyiz. Siirt Vilayeti içinde en fazla nüfusun şehir merkezinde yer alması görülürken bunu takiben sırasıyla Eruh ve Garzan ilçeleri takip ettiği görülmektedir.¹⁴³

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk evrelerinde savaşların meydana getirmiş olduğu nahoş olaylar yavaştan da olsa ülkenin üzerinde ortadan kalkmaya ve yeni Türkiye kalkınma girişimlerine yeni görünebilecek ataklarla başlamıştır. Bunun akabinde Tek parti hükümeti döneminde 1935 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ikincisi yapılmış olan nüfus sayımında ülke bazında nüfusun doğal seyrini yakalaması neticesinde nüfus hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Siirt şehrinde bu nüfus sayımı döneminde 127.518 kişilik bir nüfusa sahip olduğu görülmüştür. Daha önce Tek Parti Hükümeti döneminde yapılmış olan 1927 nüfusa göre yıllık nüfus artışına bakacak olursak %3,2 gibi bir değere yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu artış 1940 yılında Tek Parti döneminde tekrardan yapılmış üçüncü genel nüfus sayımında da artış devam etmiş olduğu görülmüştür.¹⁴⁴

Siirt ili 1950'ye kadar nüfusunda her ne kadar düşüşler görülmüş ise de fazla bir değişiklik kaydedilmemiştir. 1935 nüfus sayımında 16.036, 1940'ta,17.086, bir sonraki olan 1945 nüfus sayımı sonucunda 16.210, iken 1950'ye baktığımızda ise 15.580 sürekli yıllara göre azalma görüldüğü gösterilmiştir.¹⁴⁵ Tek parti döneminde Siirt yerleşkesinde doğurganlık oranının yüksek olduğu görülmektedir.¹⁴⁶ Cumhuriyetin tesisi ile birlikte sancak vasfından çıkıp il statüsünü kazanmış bulunan Siirt çeşitli tarihlerde coğrafi değişiklikler de genel olarak demografik ve fiziki unsurları çok fazla etkilenmediği aşikârdır.¹⁴⁷

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türkiye'de nüfus sayımları yapılmış düzenlemelerle son derece düzenli bir tertiple yapıldığı ifade edilmiştir. Nüfus sayımlarının sonucunda illerin nüfusuna ve bu illerde yaşamakta olan bireylere ait hiçbir ayrıntıyı kaçırmayıp her türlü bilgiye vakıf olmak kesinlikle mümkün kılındığı görülmüştür.

---

¹⁴³ Alkan, **a.g.m.**, s. 59.

¹⁴⁴ Alkan, **a.g.m.**, s. 59.

¹⁴⁵ Tuncel, **a.g.e.**, s.174.

¹⁴⁶ Yurt Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s. 6692.

¹⁴⁷ Hüseyin Yılmaz, Abdullah Elmas, "Siirt İlinin Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme", **Sosyal Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, 2018, s. 125.

Fakat tek Parti döneminde yapılan 1927,1935, 1940, 1945 ve 1950'yıllarında Türkiye'de nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁸ Böylece bu yapılan nüfus sayımının vermiş olduğu yardım ile şehirlerin nüfuslarını, kullandıkları dil ve dahası şehirde okuyan ve okumayanın oranının öğrenilmesinin yanında bir de bunlara benzer nüfus yoğunluğu gibi bir den farklı konular ele alındığı ifa edildiği söylenilmektedir.¹⁴⁹

1950 yılında yapılan genel nüfus sayımında Siirt ilinin vermiş olduğu sonuçlara baktığımızda genel itibarı ile 73 bin 790'nı kadın olduğu aktarılmıştır. Erkek oranı ise 82 bin 773 kişi olmak üzere böylece bu rakamların vermiş olduğu sonuç itibarı ile Siirt nüfusunun %47,18'i kadın nüfusu oluştururken erkekler ise % 52.82'ni meydana getirdiği görülmüştür. Bir önceki dönemlere bakacak olursak erkek nüfusunun ciddi bir oranda yükselişe geçtiğini görmemek mümkün değildir. Özellikle tek parti hükümetinin son dönemi olan 1950'de yapılan nüfus sayımının sonuç verilerini yüzdelerle değerlendirdiğimizde çıkan sonuçlar şu şekilde görülmüştür: 100 bin 434 kişi tamamen 25 yaşlarının altında oldu tespit edilmiştir. Görülen şu ki Siirt nüfusunun yüzdelerle dilimine bakacak olursak % 64.1'ni 25 yaş altında olduğu nüfus grubu tespit edilmiştir. Bununla birlikte 45bin 703 kişi ise ortalama olarak 25-55 yaş grubunda oldukları ifadesi aktarılmıştır. Geriye kalan nüfusun 10 bin 886 kişi de sonuçlara göre 55 ve üzeri bir nüfusun hâkim olduğu tespit edilmiştir. Keza bu verilmiş sonuçlar itibarı ile Siirt vilayetimizin demografik yapısı böylelikle görüldüğü gibi genç bir nüfus yapısına hâkim olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ 1927'de yapılan nüfusta Siirt nüfusu 102.433 olduğu tespit edilirken 1950'de yapılmış nüfus sayımında ise 156.703 gibi önemli bir sıçrama olduğu tespit edilmiştir. Böylece Siirt, 23 yıl gibi bir süreç içerisinde %50'lerin üstüne çıkarak önemli bir yükseliş kat etmiştir. Bahsi geçen bu tarih aralıklarının da Siirt nüfusunun artış hızı Türkiye Cumhuriyeti'nin ortalamasının çok gerisinde kalmıştır. Türkiye de Tek Parti döneminde 1927'de yapılmış genel nüfus yoğunluğu 9'dur. Kuşkusuz bu malum vaziyet 1935 ve 1950 tarihleri arasında da pek fazla değişmemekle birlikte Siirt nüfus yoğunluğu ülkenin nüfus yoğunluğunun 10-12 puan geriden takip edildiği görülmektedir

¹⁴⁸ Kara doğan, Özgen, **a.g.m.**, s.68-74

¹⁴⁹ Hüseyin Yılmaz, "Siirt İlinin Demografik Yapısının Türkiye ile Karşılaştırılması ve Bölgesel Kalkınma Açısından Yorumlanması", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi SBE, 2016, s. 58.

¹⁵⁰ Efetürk, **a.g.e.**, s.71-74.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte zaman kaybetmeden savaşın meydana getirmiş olduğu yıkımların izlenimlerini yok etmek için çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkındırılması için her türlü fedakârlığın yürütülmesi için çalışmalar hızlandırılırken 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında özellikle Türkiye genelinde nüfus seyrine dönüp baktığımızda nüfusun giderek doğal seyrine ulaştığı görülmüştür. Böylece nüfusunda giderek yükselişe geçtiği görülmektedir. Fakat 1935'te yapılan bu ikinci nüfus sayımında Siirt vilayetinde 127 bin 518 kişilik bir nüfus yapısına sahip olduğu ifade edilmiştir.¹⁵¹

Tek parti hükümeti döneminde ülke genelinde yapılan ilk nüfus sayımının vermiş olduğu veriler neticesinde yıllık nüfus artışı :%3,2 olarak bir artışın izlenimleri görülmüştür. Aynı artış eğilimi 1940 yılında yapılmış olan 3. Nüfus sayımında da bir yükselişin olduğu ve böylece Siirt'in bir önceki nüfus sayımı ile karşılaştırıldığında %3'lik bir artışın olduğu gözlemlenirken,¹⁵²

II. Dünya Savaşının meydana gelmesi ile birlikte bütün dünyayı kasıp kavurduğu gibi Türkiye de istenmeyerek bu savaş içerisinde bulunmuştur. Dolayısı ile Siirt ili de bu savaşta payını aldığı ve bununla birlikte en önemlisi bu dönem içerisinde vuku bulan gerek insani gerekse ekonomik sefaletler ve erkek nüfusun mecburi bir şekilde silahaltına alınması ile nüfusun bu savaşla birlikte özellikle erkek nüfusun azaldığı ifade edildiği görülmektedir.¹⁵³

3.1.1. 1950 Nüfus Sayımı

22 Ekim 1950'de yapılan nüfus sayımında Türkiye'nin toplam nüfus yapısına bakacak olur isek 20.947.188 kişi olduğu ve kilometrekare bazında hesaplayacak isek kilometrekareye 27 kişi başı düştüğü görülmektedir.¹⁵⁴ Aynı sayımda Siirt ilinin toplam nüfusu ise 158.838 olup kilometrekareye 14 kişi düşmektedir. Siirt ili beş yılda 25 bin kişilik bir artışın olduğu izlenmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Babaoğlu, Çelik, **a.g.m.**, s. 555.

¹⁵² Tuncel, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁵³ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 76.

¹⁵⁴ Ercan Çağlayan "Tek Parti Döneminde Diyarbakır'da Kimlik İnşası 1923-1950" (**Yayımlanmış Doktora Tezi**), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2012 , s. 157.

¹⁵⁵ TCBİUM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler itibarı ile Nüfus s.22.

Tablo 3.2. 1950 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt İlinin Nüfusu

İlçeler	Toplam	Yüzey Ölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (%)
Siirt	24063	478	52
Baykan	8209	398	21
Beşiri	15903	1354	12
Eruh	23795	1795	13
Kozluk	17561	478	37
Kurtalan	18127	1036	17
Pervari	17095	2191	8
Sason	10924	597	8
Şirnak	11883	1564	8
Şirvan	10318	1474	7

1950 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt İlinin Nüfusu¹⁵⁶

1950 nüfus sayımına göre Siirt'te merkez ilçe haricinde en kalabalık nüfus sıralanmasında Eruh ilçesi ilk sırada, Baykan ilçesi ise son sırada yer almaktadır. Aynı sayımda nüfus yoğunluğu bakımından inceleyecek olursak Kozluk 37 kişi ile ilk sırada 7 kişi ile Şirvan son sırada bulunmaktadır.¹⁵⁷

Tablo 3.3. 1950 Nüfus Sayımına Göre Siirt'te Nüfusun Anadili özellikleri

Diller	Konuşan Kişi Sayısı
Kürtçe	114775
Arapça	26213
Türkçe	15508
Ermenice	26
Diğer Diller	89

1950 Nüfus Sayımına Göre Siirt'te Nüfusun Anadili özellikleri¹⁵⁸

¹⁵⁶ TCBİUM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler itibarı ile Nüfus s. 22

¹⁵⁷TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara-1950. s. 22.

¹⁵⁸ TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul-1961. s. 144-178.

Siirt Vilayetinde yukarıdaki tabloya bakacak olursak Kürtçe dilini konuşanların birinci sırada yer aldığı ifade edilmektedir. İkinci sırada takip eden Arapça dilinin olduğu üçüncü sırada ise Türkçe dilinin yer almış olduğu görülmektedir. Bunları takip eden ise Ermeni ve diğer geriye kalan yazılı dillerdir. Her ne kadar Kürtçe, Arapça ve Türkçe bilen sayısı artmış ve geriye kalan diğer dillerde bir azalma fark edilse de aslında Tek Parti hükümeti döneminde özellikle Türkçe dışında herhangi bir dilin konuşulmamasına ve Türkçe'nin seri bir şekilde halka öğretilmesi politikasının kesinlikle hedefine ulaşılmadığı görülmektedir.

22 Ekim 1950 Siirt nüfus verilerine baktığımızda nüfus olarak 156.703 kişi bulduran ve böylece 82.773 kişinin erkek olduğu geriye kalan 73.930 ise kadın nüfusunu getirmektedir. Anlaşıldığı kadarı ile böylece Siirt'in nüfusunun %52,82'lik dilimini erkek nüfusu karşılarken geriye kalmış %47.18 dilimini de kadınlar oluşturmuşlardır. Bir önceki nüfus sayımlarına dönüp bakacak olursak ciddi bir oranda erkek nüfusunda bir yükselişin olduğunu fark etmemek imkânsızdır. 1950 nüfus sayımının verilerine göre 100.434 kişinin 25 yaşının altında olduğu yani Siirt nüfusunun %64,1'ni böylece 25 yaş altı grup meydana getirmektedir. Böylece 45.703 kişi anlaşıldığı kadarı ile 25 ve 55 yaş kategorisinde yer alırken, geriye kalmış olan 10.886 kişide 55 yaşından yukarı olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespitler neticesinde Siirt bariz bir şekilde genç bir nüfus yapısına hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3.4. Yıllara Göre Türkiye ve Siirt Nüfus Artış Oranları

Yıllar	Türkiye (%)	Siirt (%)
1927 - 1935	21.7	27.4
1935-1940	17.0	27.8
1940- 1945	10.6	18.4
1945-1950	21.7	31.9

1950 Nüfus Sayımına Göre Siirt'te Nüfusun Anadili özellikleri¹⁵⁹

Tek parti hükümeti döneminde Siirt vilayetinin nüfus yoğunluğu tabloda da anlaşıldığı kadarı ile ülke nüfusunun gerisinde kaldığı görülmektedir. İlk resmi nüfus sayımında Ülke geneli nüfus yoğunluğu 18 olduğu ispatlanırken Siirt vilayetinin nüfus yoğunluğu ise 9'dur. Siirt'in bu durumu 1935 ve 1950 yıllarında da değişmediği

¹⁵⁹ TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul-1961. s. 144-178.

görülmektedir. Hatta Siirt nüfus yoğunluğu olarak ülkenin nüfus yoğunluğunun 10 veya 12 puan geriden takip ettiği görülmektedir.¹⁶⁰

3.1.2. 1955 Nüfus Sayımı

İkinci Dünya Savaşı, adından da anlaşıldığı gibi bütün dünyayı etkisi altına almış olduğu ve bu küresel etkiden ülkemizi ve Siirt Vilayetimizi de ağır etkilemiştir. Tabii ki bu tarih aralıklarında Dünyada ve ülkemizde yaşanan genel sefaletin tek bir sebebi vardı. Bu da erkek nüfusun savaş sebebi ile silahaltına alınmasından kaynaklanmış olacak ki nüfusta ciddi bir azalma görülmüştür.¹⁶¹ Özellikle çok partili sisteme geçmekle birlikte 2.Dünya savaşının meydana getirmiş olduğu sıkıntıların izlerini yavaştan ortadan kalkmaya çalışmış ve böylelikle tarım ve ulaşım ve haberleşme alanında görülen büyük değişimler neticesinde Ülkede ticarete hızlı bir yol almıştır. Ülkede görülen bu olumlu hava Siirt ilinde de az da olsa hissedilmiştir. Özellikle Kurtalan Demir yolu ve Siirt'in Batman nahiyesinde Petrol rafinesinin aktif duruma geçmiş ve bununla birlikte bu gibi gelişmeler neticesinde Siirt ilinde görülen bu havanın etkisi ile nüfusta hızla artmıştır. Siirt'in nüfusu 1955 yılında yapılmış olan genel nüfus sayımında 191.657 civarına yükselmiş ve önceki nüfus sayımına göre artış oranı %4,5 ile Cumhuriyet tarihi içinde en zirveye ulaşmıştır. Tatbiki bu artışın asıl temel sebebinin Batman'da nahiyesinde petrol rezervlerinin artık işletilecek duruma gelmesidir. Yakın bölgelerden Batmana ciddi bir şekilde göç etkili olmuştur. Bu ilimizin 1960 yılında yapılmış olan sayımda ise artışın devam emiş olduğu yani Siirt'in nüfusu 232243 kişiye yükselmiş olup bu dönem itibarı ile yıllık artış oranı %4,2 civarında gerçekleştiği görülmüştür.¹⁶²

---

¹⁶⁰ Aslan, **a.g.t.**, s. 41-42.

¹⁶¹ Bulut, **a.g.e.**, s. 25

¹⁶² Alkan, **a.g.e.**, s. 59-60.

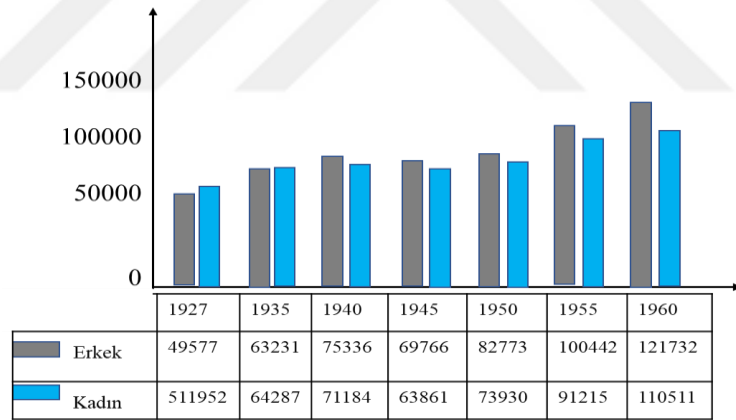
Tablo 3.5. 1935-1960 yılları arasında Siirt Nüfusu ve Türkiye Nüfusundaki Artış

Yıllar	Siirt Nüfusu	Türkiye Nüfusu
1935	127518	16158018
1940	127522	17820950
1945	133627	18790174
1950	156703	20947188
1955	191234	24064763
1960	232243	27754820

1935-1960 yılları arasında Siirt Nüfusu ve Türkiye Nüfusundaki Artış¹⁶³

Tablodan da görüldüğü kadarı ile Siirt vilayetinin yıllara göre idari yapılanma ve göç hareketlerini de göz önünde bulundurduğumuzda bir dalgalanma söz konusu olduğunu dile getirmek mümkündür. Hakeza son yıllara baktığımızda idari olarak iyice oturmakla birlikte istikrarlı bir nüfus yukarıya doğru bir artışın olduğu aşikârdır.

Tablo 3.6. 1927-1960 Yılları Arasında Siirt Nüfusunun Kadın ve Erkek Oranının Karşılaştırılması

1927-1960 Yılları Arasında Siirt Nüfusunun Kadın ve Erkek Oranının Karşılaştırılması¹⁶⁴

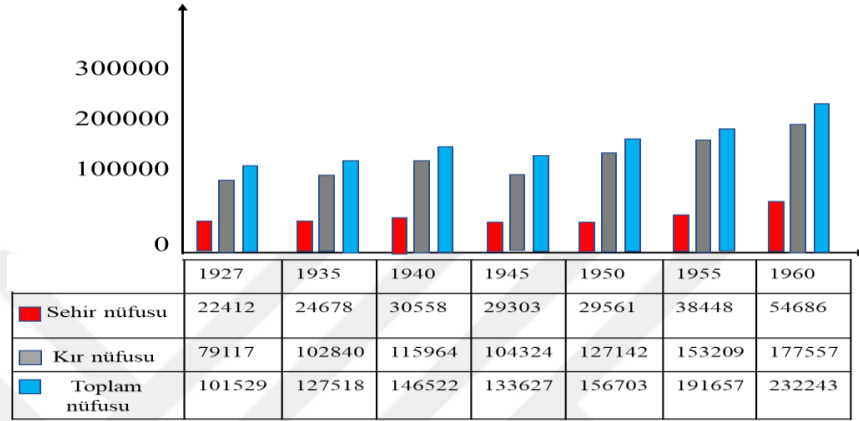
Tablodan da anlaşıldığı gibi savaşların son bulması ile birlikte ülke genelini kapsayacak bir biçimde etkisi altına almış olan sefalet buhranının izlerinin yavaştan da olsa ortadan kalkmıştır. Buna mutakip nüfusun yüksek doğurganlık oranı yükselmiştir. 1940 yılından itibaren erkek nüfus sayısının gittikçe artması ve tabiki cinsiyet oranının

¹⁶³ Demir, a.g.e., s. 144.

¹⁶⁴ Alkan, a.g.m., s. 63.

da epeyce yükseldiği görülmektedir. 1950 nüfus sayımına değinecek olursak kadın ve erkek oranının her ne kadar farklılıklar gösterilmiş ise de cinsiyet oranının karşılaştırılmasını yaptığımızda Cumhuriyet tarihinin en yüksek değerlere ulaştığı görülmektedir.

Tablo 3.7. 1927-1960 yılları arasında Siirt Nüfusunun Yıllara Göre Artış Hızı

1927-1960 yılları arasında Siirt Nüfusunun Yıllara Göre Artış Hızı¹⁶⁵

Siirt'in şehir nüfusu ile kırsal nüfusunu karşılaştıracak olursak şayet tablodanda anladığımız kadarı ile Siirt İlinin nüfusunun hemen hemen % 80'e yakın kesimi kırsal kesimde nüfuslanırken geriye kalan %20'lik dilim ise Şehir merkezinde nüfuslandığı anlaşılmaktadır. Böylece Kır ve şehir nüfus oranları 1960 yılına kadar baktığımızda Kır nüfusunun daima yüzdeler olarak hep önde olduğu görülmektedir.

3.1.3. 1960 Nüfus Sayımı

Siirt ilinin Cumhuriyet Tarihinde nüfus bakımında en uç noktalara ulaşmasının en önemli sebeplerin başında Batman ve çevresinde çıkarılan petrollerden kaynaklanmaktadır. Halkın hizmetine sunulacak duruma gelmiş olması ile beraber çevre bölgelerden Batman nahyesine ciddi bir nüfus patlamasından kaynaklanmaktadır. Siirt'te 23 Ekim 1960 yılında yapılmış olan nüfus sayımında da bu bölgeye göçün devam etmiş olduğu yani Siirt İlinin sayım sonunda 232243 kişiye kadar cıtaıyı yükselttiği görülmüştür. Yıllık artış oranı ise %4.2'lere kadar gerçekleştiği görülmüştür.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Alkan, a.g.m., s. 62.

¹⁶⁶ Alkan, a.g.m., s. 59-60

Tablo 3.8. Siirt İli Şehir ve Köy Nüfusları Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

	Toplam	Şehir nüfusu	Bucak ve köyler	Yüzölçümü (km ²)	Yoğunluk
Toplam	232243	54686	177557	11519	20
Merkez	35749	22944	12805	357	100
Batman	21929	12401	9528	498	44
Baykan	11725	916	10809	594	20
Beşiri	11809	1435	10374	586	20
Çoruh	32408	2919	29484	1765	18
Kozluk	22849	2748	20101	1175	19
Kurtalan	26120	2765	23355	1085	24
Pervari	23806	1660	22146	1975	12
Sason	13913	1540	12373	754	18
Şırnak	17380	4058	13322	1715	10
Şirvan	14560	1300	13260	1015	14

Siirt İli Şehir ve Köy Nüfusları Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu¹⁶⁷

Tablo 3.9. Siirt İli Cinsiyet İtibarı İle Şehir ve Köy Nüfusları, Yüz Ölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

Toplam			Şehir nüfusu			Bucak ve köyler			Yüzölçümü (km ²)	Yoğunluk
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	11519	20
232243	121732	110513	54686	30413	24273	177557	91319	86238		

Siirt İli Cinsiyet İtibarı İle Şehir ve Köy Nüfusları, Yüz Ölçümü ve Nüfus Yoğunluğu¹⁶⁸

3.2. SİİRT’TE GÖÇ HAREKETLERİ

Göç hareketi genel anlamı ile mevcut bulunmuş olduğu yer den ayrılarak farklı bir başka yere taşınması ile bu nüfus hareketliliğine göç olayı denmektedir.¹⁶⁹ Bir Şehirde,

¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Enstitüsü 1963, **23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibarı ile Nüfus**, Yayın No. 444. Ankara: DİE Matbaası, s. 30

¹⁶⁸ 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibarı ile Nüfus, **a.g.e.**, s. 36.

ilçede, kasabada ve hatta köylerde göç hareketlerinin meydana gelmesindeki en önemli durumun kuşkusuz göç edilecek olan bölgenin sosyo-ekonomik olarak karşılaştırdığımızda tamamen birbirinden uzak olmasından yani bir dengesizliğin mevcut olduğun kaynaklı bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Batı ile Doğu Bölgelerini karşılaştırdığımızda gerçekten de ikisinin arasında iktisadi olarak uçurumlar kadar bir farkın olduğu aşikârdır. Batı’nın iktisadi ve sosyo-kültürel anlamda da kısacası her yönüyle Doğu’dan üstün olmasından ötürü olacak ki doğunun nüfusunun Batı’nın bu cezbedici gösterişli yaşam tarzlarından doğudaki vatandaşların bir nevi hayallerine kavuşmak ümidi ile batıya doğru hızlı bir göç hareketliliğinin meydana gelmesinde onu tetikleyen bir sosyal olaydır.¹⁷⁰

Türkiye 1950 yılına gelindiğinde Siirt vilayetinde de hızlı bir şekilde batı illerine doğru aktif bir göçün olduğu görülmüştür. Halkın özellikle ekonomik ve sosyal nedenlerinin yanında bir diğer önemli olay ise dönemin şartlarının onlara yansıtılmış olduğu can güvenliği korkusundan kaynaklı göçlerdir. Siirt vilayetinde dışarıya doğru yaşanmış olan bu göç hareketi genel olarak ele aldığımızda bir birinden tamamen farklı üç sebepten olduğu ifade edilmiştir. 1.Batman kazasında petrol arama sondajlarının neticesinde burada yani Raman Dağın da Petrolün bulunması ile beraber yöre halkının Batman’a doğru hızlı bir şekilde yönelmesi ve iktisadi olarak gün geçtikçe gelişme göstermiştir. Batman’a, Siirt merkezden dahi ciddi nüfus göçünün olduğu görülmüştür. Bu da ilerideki süreçlerde nüfus olarak daha önce kaza olan Batmanın Petrolün bulunması ile halkın ilçeye doğru yapmış oldu göç hareketini hızlandırmıştır. Zamanla Siirt ilini de geçmiştir. Batman kısa bir süre geçmeden Siirt’ten tamamen ayrılarak Vilayet olma vasfını da böylece elde etmiştir. İktisadi olarak Siirt vilayetine ciddi bir şekilde zarar verdiği de bilinmektedir.¹⁷¹

Bir diğer göç sebebi ise Siirt vilayetinde kendisine göre bir iş olanağının bulamaması veyahut siyasi ve sosyal olarak ayrılmak zorunda kalıp Türkiye’nin farklı yerlerine yapılmış olan göçlerdir. Böylelikle görüldüğü gibi şehir merkezinde kayda

---

¹⁶⁹ Mustafa Şen, “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuçları Kapsamında İncelenmesi, Çalışma ve Toplum:” **Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Cilt 1, Sayı 40, 2014, s. 36.

¹⁷⁰ Özcan Sal “Zorunlu Göç ve Kentleşme “Siirt Örneği” (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, 2017, s. 7-10.

¹⁷¹ Coşkun, **a.g.e.**, s.19-21. Uğur Kömür,“ Siirt Halkevi ve Faaliyetleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi SBE, 2004, s.53.

değer bir farkla nüfus dengesizliğinde bir düşüşün olduğu ifade edilmektedir. Sonuç olarak üçüncü ve sonuncu göç sebebimiz ise komşu vilayetlerden, kırsal bölgelerden ve nahiyelerden olmak üzere farklı sebeplerden dolayı Siirt'in şehir merkezine doğru yapılmış olan bir göç hareketliliğidir.

1950'den itibaren sürekli Siirt şehir merkezine doğru bir göç hareketliliğinin olduğu görülmüştür. Bu artışın nedeni halkın kırsal kesimlerde ve nahiyelerde nüfusun artması ile birlikte geçim sıkıntısının baş göstermesinden kaynaklanmaktadır. Hakeza aileler arasındaki anlaşmazlıklar, kan davası ve buna benzer adını zikredemediğim olaylar vuku bulmuştur. Köylerden, şehrin nahiyelerinden şehirlere ve hatta bazı illere göç hareketi görülürken keza bu görülen göç hareketine karşılıklı 1950 tarihinde çevre illerden Siirt'e göç etmiş ailelerde olduğu bilinmektedir. Siirt Şehir merkezi bir yandan göç verirken bir yandan da dışarıya vermiş olan göçün yerini dışarıdan göç ile dengelendiği hatta artış gösterdiği görülerek böylece Batıya göç edecek nüfus ta da bir kırılma yaşandığı görülerek bunun akabinde aktif bir şekilde Siirt'in kırsal bölgelerinden merkeze doğru bir göç artışının yaşandığı görülmektedir.¹⁷²

Bu bölgede göç trafiğinin temelinde iktisadi sorunların yanı sıra can güvenliği korkusu gibi önemli sebeplerde yer aldığını dile getirmiştik. Özellikle bu bölgeden Batı illerine doğru göçün yapılmasındaki sebepleri yukarıda da vurguladığımız gibi bu göçün %90,4'ünün tamamen ekonomik sebeplerden mecburi bir şekilde buradan ayrıldığı görülmektedir. Yani toprağın bölünmesi ile maddi sıkıntının baş göstermesi, işsizlik ve geçinme korkusunun yanında önemli bir sebep ise tamamen sosyal nedenlerden dolayı yöreden ayrılmak zorunda kalmıştır. Göç oranına bakacak olursak eğer şöyle bir oran ile karşılaşmış olacağız %3,8 civarında olduğu ifade edilmiştir. (eğitim ve daha konforlu bir yaşam standartlarına sahip olma hayalleri vs.). Güvenlik sorunlarının yaşandığı kırsal alanlardan şehir merkezine doğru hızlı bir göç hareketliliğinin görülmesi ve kendileri ile getirmiş oldukları köydeki yaşam tarzlarından kopamadıklarını ifade etmiştir. Bunu şehrin merkezine de yansıtmış olmaları ve yerli halkın bir türlü alışık olmadığı köylünün bu yaşam tarzlarının önüne geçemediği bu karmaşa düzenden olacak ki mecburi buralardan ayrılmak durumunda olanlarda olmuştur. İktisadi yönden durumları iyi olan bu yerlilerin Siirt ilinden ayrılmaları ile birlikte sanki göç etmiş

---

¹⁷² Engin Dücan, "Türkiye'de İç Göçün Sosyo- Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2, 2016, s. 170-173.

oldukları yere Siirt'in ruhunu da, havasını da suyunu da götürürmüşçesine ciddi bir değişikliğin olduğu görülmüştür.¹⁷³

Bunun ile beraber dışarıdan yani kırsal bölgelerden Siirt şehir merkezine yapılmakta olan nüfus hareketliliği ile gün geçtikçe kent nüfusunda da bir artışın olduğu görülmüştür. Bu alınan nüfus ile beraberinde birçok sıkıntının da oluşmasında zemin oluşturmuştur. Bu sıkıntıların ilkinin özellikle kentin bu nüfusa hazırlıklı bir alt yapısının olmadığıdır. Siirt'in kırsalın da kente yapılmakta olanlara istenilen derecede iskân ve imar faaliyetinde kısıtlı olduğu ifade edilmiştir. Diğer bir taraftan da şehir merkezine yapılacak olan göçün şehrin kapasitesinden fazla olmasından kaynaklı Çıkan sorunlardır. İl merkezinde çıkmış olan imar, alt yapı yetersizliğinin yanında bir de çevre ve trafik gibi önemli birden fazla sorunların çıkmasına sebep olduğu dile getirmiştir. Köylü kesimin kırsalda yapmış olduğu hayvancılık sektöründen vazgeçemediği tekrardan şehirde de bunu devam etmiş olması ile birlikte kent kimliğine uygun davranılmadığı zira köy yaşantısını şehirde devam etmiş olmakla bir türlü kent yaşamına uyumluluğu kazanamamışlardır.¹⁷⁴

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin birçok ilinde olduğu gibi Siirt ilinde de köy yaşantısından tamamen sıyrılmadığı görülmektedir. Kentin yaşam tarzına da uyum sağlamak konusunda sorunlar yaşamaktadır. Kırsal halk hatta günümüzde de birçok doğu vilayetinin kent göbeğinde hayvancılıkla meşgul olduğu bilinmektedir. Nüfus sayısının kayda değer bir seviyede olduğu bilinmekle ve bununla birlikte kent kimliğine zarar verdiği gibi kentin bir türlü modern bir biçime kavuşmaktan ziyade köy ve kent yaşantısı görünümünde böylece birbiriyle kaynaşmasına sebep olunmuş olundu.¹⁷⁵

3.3. SİİRT'TE EĞİTİM

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte zaman kaybetmeden özellikle eğitim konusu ilk ele alınarak bu uğurda önemli yeniliklere gidilmiştir. Ülkenin genelinde eğitim seferberliğinin başlatıldığı ifade edilmiş. 1950 yıllarına baktığımızda hem kent merkezinde hem de köy ve ilçelerde faaliyet sürdüren mektep sayısının çok cüzi bir sayıda olduğu görülmektedir. Talebe ihtiyacını karşılamadığı görülmekte

¹⁷³ Sal, **a.g.t.**, s. 108-110, Demir, **a.g.e.**, s. 47,

¹⁷⁴ Özgen, Karadoğan , **a.g.e.**, s.68-71., Sal, **a.g.t.**, s. 108-109.

¹⁷⁵ Mehmet Tan, "Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş Siirt Düderan Aşiret Örneği ", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Dicle Üniversitesi SBE, 2013, s. 39-41.

olduğu ve bunun yanı sıra bir diğer önemli mevzu ise mektebi bulunan yerleşim yerlerinin ise öğretmenlerin olmadığı veya eksik olduğu dile getirilmiştir.

Bu malum durumdan ötürü mektep çağına gelmiş kişilerin mektebe gönderilmediği ifade edilmiştir. Kanunlarında gerektiği hususlarda yerine getirilmediği görülürken mektep çağına yetişmiş olan çocuk sayısı ne yazık ki mektebe devam eden talebe sayısından daha fazla bir sayıda olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemin şartlarına göre değerlendirdiğimizde aile fertlerinin genelde okula göndermektense çocuklarını tarlada çalışarak aile gelirine bir katkıda bulunmasını daha uygun olduğunu düşündükleri söylenilmiştir. Dönem içerisinde hükümetin özellikle doğu ve güney doğuda halkın istediği hizmeti yeterince vermediği aktarılmıştır. Çocuklarını okul yerine tarlalarda çalıştıran ailelerle bir türlü iletişim eksikliğinin sağlatılmadığı görülmüştür. Hükümetin üzerine düşen görevinin bu mektep çağındaki talebelerin tarlalarda çapa sallamak yerine mektepte kalem ve defterle haşır neşir olması gerekliliğinin vurgusu yapılmıştır. Bu şartlarda ülke geneline bakacak olursak eğitim seviyesinin aşırı bir derecede çok düşük bir seviyede olduğu ifade edilmektedir. Bu vahim durum aslında beraberinde okuma-yazma olan aşkında böylece halk nazarında istenildiği şekilde aşılanamamış olmasından kaynaklandığını ifade edildiği görülmektedir.¹⁷⁶

Başka bir bilgiye göre ise Siirt'in Şirvan ilçesinin 1953 tarihinde beşinci sınıfa kadar bir karma eğitimin verildiği bir ilkokulun olduğu ve bu okulda görevli bir kadrolu bir öğretmenin hem idareci hem de öğretmenlik yaptığı söylenmektedir. Bunun yanında birde yedek bir öğretmenin görevli olduğu halde bu Şirvan ilçesinde bulunan öğrenci sayısına göre Öğretmen açığının olduğu aktarıldığı dile getirilmektedir. Keza 1954 yılında Siirt vilayetinde öğrenci olabilecek yaşta olan çocuk sayısının çok fazla bir sayıda olduğu ima edilmiştir. Kısacası sadece 28bin çocuğun okula gidecek yaşta bulunduğu tespiti yapılırken bu sayıya karşı sadece 6bin kişinin okula gittiği ifade edilmektedir. Siirt'tin genelinde mevcut olan 444 köyden sadece bilindiği kadarı ile sadece 75 köyde okulun var olduğu söylenmektedir. Geriye kalan köylerin ise ne yazık ki okulun bile olmadığı ve bundan dolayı olacak ki Siirt ve buna benzer illerde okuma-yazma öğrenecek yaşına gelmiş kişilerin okumaya devam etmekte olan ve etmeyenleri karşılaştırdığımızda görülen oran %20 civarında olduğu tespit edilmiştir. Daha da

---

¹⁷⁶ Melek Uyrun, "Demokrat Siirt Gazetesine Göre Siirt (1953-1961), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt Üniversitesi SBE, 2021, s. 51-52.

anlayacak bir şekilde açacak olursak Siirt vilayetinde 22bin civarında çocukların okul okuma çağına bastığı halde maalesef okula gitmediği görülmektedir.¹⁷⁷

Siirt'in bir başka ilçesi olan Kurtalan'a 1955 yılında bir ortaokulun yapılarak aynı yıl içinde faal olarak görev almış olması gayet önemli bir yatırım olmuştur. Yöre halkının ihtiyaçlarına hem sosyal hem kültürel olarak cevap verebilecek nitelikte olması halk için fevkalade önemli bir icraat olmuştur. Ülkenin geneline baktığımızda hem kent merkezlerinde hem ilçe ve nahiyelerde sınırlı olsa da okulların inşa edilmesi gerçekten fevkalade önem arz etmekteydi. Siirt'in 1958 tarihlerine baktığımızda bu yıllarda genel olarak birçok köylerde okulun olmadığı ve yahut okulun bulunduğu köylerin ise talebelerin fazla olması ile bu durumdan da muallim eksikliğinin görüldüğü ifade edilmiştir.¹⁷⁸

Özellikle kırsal kesimlerde yapılan mekteplerin gerektiği kadarı ile üzerinde durulmadığından dolayı bu mekteplerin sağlam bir şekilde yapılamamasından kaynaklı çok çabuk bir şekilde yıpranarak kullanılamaz dereceye gelmiştir. Eğitimin kalitesinin de tartışılacak bir hale geldiğini görmek mümkün olduğu gibi yukarıda da izah etmiştir. Siirt'in merkezinden uzak olan kırsal kesimlerinde halı hazırda mevcut olarak bulunan mekteplerde görevini yapmakta olan bu öğretmenlerin kesinlikle bulunmuş oldukları okuldaki öğrenci sayısı ile karşılaştığımızda ne yazık ki hem rakamsal olarak hem özellikle üzerinde durulması gerekli olan niteliğinde çok alt seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası bu yörelere gönderilen öğretmenlerin birçoğunun ya okuma-yazma bildiği ile yetindiği ya da gönderilen bu öğretmenlerin yani ilkokul mezunu olup olmadığı belli olmayan kişilerin vekâleten karma sınıflarda bir den beşinci sınıflara kadar tek başına öğrenciler ile ilgilenerek ne verebildiği ile yetindiği görülmektedir.¹⁷⁹

3.4. SİİRT HALKEVİ VE FAALİYETLERİ

Halkevleri, Tek parti hükümetinin Genel Sekreterliğinin parti teşkilatlarına 12 Ocak 1932'de göndermiş olduğu yönerge ile kurulmuştur.¹⁸⁰ Tek Parti hükümetinin bir ilim ve irfan kolu olan halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde başta Ankara ili olmak üzere ülke genelinde 14 ilde aktif bir görev üstlenmiştir. Böylece halkevlerinin açılış

¹⁷⁷ Uyrun, **a.g.t.**, s. 52.

¹⁷⁸ Demir, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁷⁹ Demir, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁸⁰ Said Olgun, "Siirt Halkevleri ve Faaliyetleri (1934-1951)", **History Studies**, Vol. 5/2, 2013, s. 287.

yapılarak faaliyetlere başlayan ve sayıları 1950’de 478’e kadar yükselen Halkevleri ve 4322 tane Halkodası mevcuttur. Bunların kuruluş amacının tek gayesi kesinlikle Kemalist ideolojiyi bireye ve toplumun oluşumuna katkı sağlamaktır.¹⁸¹ Türkiye’nin hemen her yerinde çalışmalarını sürdüren bu örgütler yukarıda da izah etmiş olduğum gibi tamamen Kemalizm’in ideolojisini kısa bir süreç içerisinde geniş bir kitleye ulaştırmak için hayati bir görevi yerine getirmişlerdir.¹⁸² 1 Ocak 1935 ve 15 Aralık 19135 tarihleri arasında Halkevlerinin kuruluşundaki amacı ve de çalışmasını şöyle ifade etmektedir.¹⁸³ *Bu asırda milletleşmek için, milletçe kitleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır.*¹⁸⁴ Halkevlerinin belli başlı mevzuları ve çalışma alanları mevcuttur. Kısacası bunları şöyle sıralayabilecek olursak: 1) Dil ve Edebiyat, 2) Güzel Sanatlar, 3) Temsil, 4) Spor, 5) Sosyal ve Yardım, 6) Halk Dershaneleri ve Kurslar, 7) Kütüphane ve Yayın, 8) Köycülük, 9) Tarih ve Müzedir.¹⁸⁵ Bir yerde halkevinin kurulup faaliyet vermesi için en az üç tane şubenin olması gerekmektedir. Bu vasıfları taşımayan kırsal yerler, köy ve kasabaların ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar halkevlerinin küçük bir çekirdeği vasfını taşıyan evlerle birlikte faaliyetlerini sürdürmek için halkodaları açılmasına onay verilmiştir.¹⁸⁶ Halkevleri tek parti hükümetinin gerçekleştirilmiş olan devrimlerin geniş kesime aktarılması için bu devrimlerin benimsenmesi birde kalıcı hale getirmek için meydana gelmiş kurumlardır diyebiliriz.¹⁸⁷ Siirt milletvekillerinin müşterek raporunda 17000 nüfusa sahip olan Siirt ilinin partimiz tarafından acilen bir halkevi yaptırılmasına iva dile ihtiyacı vardır.¹⁸⁸ Siirt Halkevi, 19 Şubat 1934 tarihinde Vali Ali Sakıp ile beraberindeki kalabalık halk kitleleri ile katılmış olduğu resmi bir merasimle açılmıştır.¹⁸⁹ Bu merasimde şiirler dinletildi, yerli ve yabancı müzikler çaldı, ilkokul öğretmenleri tarafından “İstiklal” adlı

¹⁸¹ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Dergisi**, Sayı 6, 1999, s. 268.

¹⁸² Ömer Obuz, “Halkevlerinin Kapatılmasının Türk Basımına Yansımaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, 2015, s. 449.

¹⁸³ **BCA**, 490.01.990.833.1

¹⁸⁴ Arıkan, **a. g. e.**, s. 268.

¹⁸⁵ Arıkan, **a. g. e.**, s. 272.

¹⁸⁶ Abdülaziz, Kardeş, “Cumhuriyet döneminde Bir modernleşme Hareketi Olarak Halkevleri Ve Halkodaları (1934-1951)” **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish Turkic**, Vol. 9:7, 2014, s. 415.

¹⁸⁷ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, “Halkevleri (1932-1951)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı 45, 2011, s. 243.

¹⁸⁸ **BCA**, 490. 1781.1220.2.

¹⁸⁹ **BCA**, 490-100-961-720-1.

bir oyun bile sahnelenmiştir. Siirt'teki açılış törenine halk büyük bir ilgi ve alaka göstermiş. Siirt Halkevinin kurulmuş olduğu bina daha önce Türk Ocağı binası olarak görev görürken bunun yerine artık halkevi faaliyetleri çalışmalarını devam ettirmiştir. Siirt Halkevi 1934 tarihinde Dil, Tarih ve Edebiyat alanlarını içermiş olan şube, Spor şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi ve Temsil Şubesi ile birlikte dört şube il çalışmalarına başlamıştır.¹⁹⁰ Çeşitli kollar aracılığıyla halkı terbiye etmeyi hedefleyen Siirt Halkevi¹⁹¹ Tek parti hükümeti, Siirt'in genç kesimini çeşitli aktivitelerle her türlü kötü işlerden uzak tutmak ve en önemlisi ise Cumhuriyet sistemini meydana getirmek istediği ideal cemiyette uygun fertler kazandırmaya çalışıldığı vurgusu yapılmıştır. Halkevi bu hedeflere ulaşabilmesi için, Dil Şubesi, Spor Şubesi, Gösteri gibi şubeler yardımıyla halkın eğitilmesi amaç edinmiştir.¹⁹² 1935 tarihindeki bir halkevi raporunda, Dil, Güzel Sanatlar, Spor ve Gösteri şubelerinin çalışmaları çok ayrıntılı bir biçimde anlatılmakta olup, Dil şubesinde eğitimlerini farklı nedenlerden ötürü bitiremeyenler için bir dersane kurulmuş ve 45 kişi buradan eğitim almış olduğu görülmektedir. Bu dershaneden ilkokul imtihanına girmiş olan 9 öğrenciden sadece 5 'i ilkokulu başarı ile sonuçlandırmıştır. Yine bu burada 1935-1936 yılları arasında kış mevsiminde tekrar açılırken bu sefer dersler merkezdeki öğretmenler tarafından verilmiştir. 1935'te ise bu dershanelerden faydalanan fert sayısı 295 kişi olmuştur. Özellikle bu dershaneye gelenlerin Türkçeyi bilmedikleri için Türkçeye ağırlık verilmiştir. Özellikle dilin ne kadar önemli olduğunu aşılacak için toplantılar ve konferanslar dinlendirilmiştir. Siirt 'te 1935 yılında Kütüphane şubesinin olmamasından dolayı¹⁹³ Dil Kolu bir kitap sarayı açarak "ulus ve Tan" gibi milli gazetelerin aracılığı ile halka ulaşma hizmetini sağlamıştır.¹⁹⁴ Siirt Halkevi Güzel Sanatlar Kolunda açmış oldukları yağlı boya resim sergisinde Reşat Türk soyun yapmış olduğu çalışma birincilikle ödülüne layık görülmüştür.¹⁹⁵ Siirt Halkevi tarafından 1934 yılında Rıfat Bakır idaresinde bir bando grubu kurulmuş ve Siirt'te Halkevinin tertiplelediği eğlenceler ile yöre insanının Moralını yükseltmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra modern batı müziğine de aşina olunmaları

---

¹⁹⁰ Olgun, **a.g.m.**, s. 290.

¹⁹¹ Kömür, **a.g.m.**, s.62-64

¹⁹² Kömür, **a.g.m.**, s. 60-62.

¹⁹³ **BCA**, 490. 01/1049.1028.2.

¹⁹⁴ **BCA**, 490.01/10.12.906.2 Kardaş, **a. g. m.**, s.419-421.

¹⁹⁵ **BAC**, 490.01/976.785.5.

için çalışılmıştır. 1938'e gelindiğinde ise Siirt Bandosunun, konser gibi çalışmalarının durdurulduğu görülmektedir.¹⁹⁶

Bu faaliyetlerin yanı sıra, Siirt Halkevi kolları aracılığı ile birden fazla çalışmalar yürütülmüştür. Siirt vatandaşlarının modern Kemalizm'in temel yapı taşları olan ilkelerini vatandaşlara aşılacak istenmiştir. Bununla birlikte vatandaşların kültür seviyesini yükselterek modern bir toplum kitlesini yakalamak kaydı ile çalışmalar tam hızla 1951 tarihine kadar devam etmiş ve bunun yanı sıra halkın eğitim ve öğretimine çok ciddi yararların olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Kurslar aracılığı ile yöredeki hem Kürt hem de Arap vatandaşlara Türkçe dilini öğretilmesi hususunda titizlikle çalışmalar sürdürülmüştür.1938 tarihinde Zeki Satış bir yazısında Dil gecesi faaliyetlerine gitmeyen vatandaşlara Türkçe Dilinin Türkiye Cumhuriyetinin yegane dili olduğunu ve böylece ben Türküm diyenlerin kesinlikle Türkçe Dilini konuşması gerekliliğinin altını çizmiştir.¹⁹⁸ Şırnak Kazasında ise 1938 tarihinde bir halkevi açılmış ise de kendi kollarını meydana getiremediğinden ötürü 1940'a kadar ancak faaliyette girmiştir.¹⁹⁹ Bu halkevlerine yapılan Bu faaliyetlerin girdi ve çıktısı fişler yoluyla kayıt altına alınırdı.²⁰⁰ Tek parti hükümetti yıllarında Siirt merkez olmak üzere kaza ve köylerde Halkodaları açılmıştır. Amaç aslında halkın eğitim terbiyesine ihtimam etmek ve CHP'yi kültürel olarak simgelemek için açılmıştır.²⁰¹ Halkodasının açılabilmesi için 50 kişilik bir üyeliğe sahip olmalı birde konferans salonu ve de bir okuma odası ayrıca burayı idare edecek bütçenin olması gerekirdi. 1940 yılında Siirt'in Pervari, Eruh, Şirvan, Baykan, Garzan (Kurtalan), Beşiri, Kozluk ve Sason gibi kazaların birer tane halkodaları açılması yönünde kararlar alınmışsa da hem bina hem de üye bulmakta sıkıntılar görülmüştür.²⁰²

3.5. SİİRT'TE BAYINDIRLIK VE İMAR

Siirt ilinin bulunmuş olduğu bölge genel itibarı ile baktığımızda karasal bir iklime sahip olmakla birlikte bunun yanı sıra dört mevsimi de belirgin bir şekilde yaşandığı

¹⁹⁶ Demir, a. g. e., s.112, Yaşar Özü çetin, Bülent Kara, Gül Beyaz, "Malatya Halkevi ve Faaliyetleri", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, Cilt:9, Sayı:46, Ekim, 2016, s. 221-223.

¹⁹⁷ BCA, 490.01/990.833.1.

¹⁹⁸ Aslan, a.g.t., s. 52.

¹⁹⁹ Kardaş, a .g. m., s. 429-430.

²⁰⁰ BCA, 490.1025.946.2

²⁰¹ BCA, 490.01/990.8331.

²⁰² BCA, 490.720.1, Aslan, a.g.m., s. 53.

görülmektedir. Karasal iklime sahip olmasından dolayı genellikle yaz mevsiminde bunaltıcı bir sıcaklığın ve kuraklığın olduğu bilinmektedir. Tabi ki bu coğrafyanın vermiş olduğu doğal çevre koşullarının yanı sıra en önemli nedenlerinden biri meskenlerdir. Meskenler bu yöreye has bir şekilde iklim şartlarına cevap verebilecek bir karakteristik bir yapı mimarisini meydana getirmesine olanak sağlandığı görülmektedir.

Bu bölgenin iklimine cevap verebilecek olduğu şartlar doğrultusunda yapılan konut ve yapılara baktığımızda bu coğrafya ya has birkaç değişik malzemenin karıştırılması ile meydana gelen evlere cas evleri olarak lanse edilmektedir.²⁰³ Siirt vilayetinde yapılan ve bu yöreye özgü bu cas evlerin yapılmasında özellikle ham maddesini meydana getirmesine yardımcı olan maddeleri sıralayacak olursak kısaca şunlardır: marn, bildiğimiz çakıl taşı ve kumtaşı, şeyl ve özellikle yöreye önemli kalker madenlerine sahip olmakla birlikte alçıtaşı madenine de büyük oranda sahip olduğu zikredilmiştir. Siirt iline has bu cas dediğimiz madenin ana unsurlarından biri olan alçıtaşının (Jips) eritilmesi için özellikle yüksek ateşte yani fırınlarda işlevsel hale hazır bir konuma getirilerek böylece yapı elde edilmiş olur. Bu bahsi etmiş olduğumuz malzeme genel olarak alçının son halini almadığı ve bu yörenin konutlarının yapımında en önemli malzemelerden bir olduğunu görmek mümkündür. Karasal iklimin yaşandığı Siirt ilinde ve özellikle burada görülen iklim şartlarına cevap verebilecek bir nitelikte yapılmış olan bu cas evlerinin yapılmasında kullanılan malzemelerin mevsimsel olarak baktığımızda kışın soğuktan korunurken yazın ise aşırı sıcaktan koruyarak serin bir ortam meydana getirmiş olduğu görülmektedir.²⁰⁴

Bu cas evlerin genellikle kat özelliğinin üçü geçmediği ifade edilmiştir. Pencerelerin ise küçük bir şekilde ve düz camlı ve bunların etrafını da cas dediğimiz harçla sıvalayarak kaplamış olduğu bu yapılar genel itibarı ile kale izlenimlerini vermiş olduklarından olacak ki görenleri kendine hayran bırakmaktadır.²⁰⁵ Bu evlerin yapılış imarına baktığımızda ilk olarak genelde şimdi de pek çok doğu ve güneydoğu illerimizde mevcut olan caddeden ayrılarak eve girilirken ilk girişte evin avlusu görülürken ve bu avlularda evin ihtiyacını karşılayacak gereksinimler karşılandığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra birlikte avlunun en önemli özelliği ise ilkel su kuyuların

²⁰³ Karadaoğan, Özgen, **a.g.m.**, s. 67-68.

²⁰⁴ Saliha Koday, Zeki Koday, Yusuf Kızıllıkan, "Siirt İlinde Bir Mesken Kültürü: Cas evleri", **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 21, Sayı 4, 2017, s. 1371-1376.

²⁰⁵ **BCA**,490.01/100.2871.2.

olduğu görülmektedir. Cas evlerinin birinci katına baktığımızda özellikle odaların bir kemer sistemi yardımı ile sarılarak ve böylece diğer bir koridora geçildiği ifade edilmektedir. Bu yapının katlar arasındaki ulaşımın yani merdivenlerin normal olmadığı gibi basamaklarında çok yüksek bir yapıda oldu ifade edilirken cas evlerin üst kısmı yani damları ise gayet normal bir şekilde oldu aktarılmıştır.

Demokrat Siirt gazetesinde, Muvaffak Uyanık tarafından Siirt şehir mimarisi için şu açıklamalarda bulunmuştur: ... Bir sırtı aşınca yeşil munis tepelerin üzerinden şehir birden görünür. Geniş bir caddenin sonunda beyaz binaları ile bu görünüş gösterişlidir. Evler bu yapı tarzı malzemesine uyularak çok orijinal yapılar meydana gelmiştir. Siirt evleri aydınlık yaz gecelerinde göğe uzanmış eski rasat kuleleri gibi yıldızlı bir semaya bakarlar...'

Bu yöre has yapılan bu cas meskenler sivil mimarinin en kayda değer örneklerinden biridir. Bu mimarinin meydana getirilmesinde ve özellikle kullanılan malzemelerin iklimin şartlarına uygunluk derecesi göz önünde bulundurulması gerekliliği vurgusu yapılmıştır. Hakeza bu yapılan evlerin ve içinde yaşamlarını sürdürenlerin şahısların hem iktisadi hem de yörenin sosyo-kültürel dereceleri genel itibarı ile birbiri ile alakalıdır.²⁰⁶ Siirt'te yapılan bu meskenlerin öncelikle insanoğlu tarafından yürütülmüş faaliyetler ve bir diğeri ise tamamen doğal çevre şartlarının bir nişanesi olarak kabul görülmektedir. Bu bölgede yapılmış olan meskenlere baktığımızda yapılışında kullanılan malzemelerin bulunmuş olduğu coğrafyanın şartlarının etkilerinin izleri olduğu ifade edilmektedir.

Siirt vilayetinde birden farklı biçimlerde ve hakeza bunun yanında birden fazla çeşitli malzemelerin bu cas evlerinin yapımında kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Siirt'in, Tillo, İkizbağlar, Çınarlısu, Çatılı, Akyamaç ve Doluharman gibi kırsal yerleşmelerde hanelerin genellikle cas meskenlerinin olduğu ifade edilmiştir. Şehir merkezine bağlı olan ilçelere baktığımızda ise Kurtalan, Beşiri, Kozluk ve Batman gibi yerleşim yerlerinde ise cas yerine kerpicin tercih edildiği görülmektedir.²⁰⁷

Türkiye'nin ekonomik olarak en geride kalmış iller içerisinde Siirt'te bulunmaktadır. 1950 yılında barınma sıkıntısının görüldüğü bu ilde genel olarak ciddi

²⁰⁶ Uyrun, **a.g.t.**, s. 72.

²⁰⁷ Koday, Koday, Kızıllan, **a.g.m.**, s. 1370.

bir sorunlarla karşı karşıya olmuştur. Bu ilde yaşayan fertler her yıl bu cas evlerinin tamirini yaparak elden geçirildiği ve böylece halk boğazından kısarak bu meskenlerin tamiri ile her sene meşgul olduğu ifadesi dile getirilmiştir. Bu durumdan yeterince sıkılan ahalinin artık ikide bir bakımı yapılması şart olan bu cas evlerin maliyetinin karşılamamasından dolayı bu bölge halkının göç edilmesine sebep olunmaktaydı.

Demokrat Siirt gazetesinin yazarlarından Fuat Yazgan 1954 tarihinde gazete köşesinde halkın durumunu şu şekilde anlatmıştır:²⁰⁸

“...Cas denilen musibet yüzünden her bir ailenin asgari senede 300 lira tamir parası verdiği ve bazı yıllar evinde tamamen çökmek tehlikesi göstererek bu masrafın 1000 liraya çıktığı hesaba katılırsa bu şehirde hemen hemen ev sahibi kimse yoktur demek caiz olur. Şimdi bu durum karşısında bir mesken davası ile karşı karşıya bulunuyoruz. Şunu da belirtmek isteriz ki, bu dava şehrin iktisadi hayatına çok mühim bir tesiri bulunduğunu hatırdan çıkarmamak icap eder. Yalnız iktisadi hayatına mı.? Sosyal ve sağlık yapımızla bir hayli bağlılığı olan bu hayati mesele ile maalesef hiçbir suretle ilgi gösterilmemiş ve bu dert bütün vahamet ve azameti ile yıllardır sürüp gitmiştir.”

Bu yöredeki cas evlerin yapılan araştırma sonunda insan sağlığı için son derece tehlike saçtığı ifade edilmektedir. Özellikle yaz mevsiminde çabuk güneş alarak ısınan bu yapının etrafa toz olarak yayılmasından dolayı Devlet tarafından bu evlerin yörede yapılmasını yasaklamıştır. Halk tarafından iyi karşılanmadığı hakeza dönemin şartları ve ilin ihtiyaçları göz önünde bulundurulması ile devlet tarafından konulan yasağın tekrar 1948 yılında kaldırıldığı, aktarılmıştır. Bununla birlikte 1954’te Siirt ilinin eski görünümü olan cas meskenlerin yerine bu sefer bildiğimiz teneke görünümünü almış çatıların yer aldığı ve bu durum ile şehir görünümünün giderek eski karakteristik şeklinde uzaklaştığı görülmektedir.

Ve yine *Demokrat Siirt* gazetesinin sülünlerinde yer almış olduğu ifadeye göre Siirt’te yukarıda görülen değişime tamamen belediyenin kulak arkası yapmış olduğunu böylece belediyeye eleştiride göndermede bulunduğu görülmektedir. 1958 yılına gelindiğin de ise cas malzemesi ile yapılan ilkel inşaat tarzının halk tarafından zamanla

---

²⁰⁸ Uyrun, a.g.t., s. 74.

hiçbir zorlama görülmeden terk edilerek bu meskenlerin yerini yeni modern meskenlerin aldığı görülmektedir.²⁰⁹

Yerleşim ve nüfus bakımından kadim bir tarihe sahip olan Siirt, içinde çok fazla etnik ve dini topluluğu barındırmıştır. Osmanlı döneminde Siirt ilinin geneli Kürtler ve Araplardan oluşmaktadır. Cumhuriyetin ilanı ile Siirt ili içinden ve dışından birden çok etnik grup iskân edilmiştir. Bu iskân politikasının asıl amacı doğuda bulunan Kürt çoğunluklu illerde nüfusun Türkleştirilmesiydi. Doğu bölgelerinde çıkan isyan ve ayaklanmalara destek veren aileler ve aşiretler Siirt'ten çıkarılarak ülkenin batı illerine götürülerek iskân edilmiş. Bu şekilde Kürt nüfusun eritmeye çalışılarak bölgenin Türkleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. 1927 yılından 1960 yılına kadar yapılmış sayımlarda Siirt nüfusu sürekli artmıştır. Ülke genelinde 1945 nüfus sayımına kadar kadın nüfusu, erkek nüfusundan fazla olmasına rağmen, Siirt'te 1940 nüfus sayımından sonra erkek nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Siirt'te konuşulan ana dillere bakıldığında zamanen fazla konuşulan ana dili Kürtçedir. Kürtçeden sonra en fazla konuşulan ikinci dil Arapça ve üçüncü dil ise Türkçedir.

Tek parti döneminde Siirt'te eğitime fazla bir yatırım yapılmamasının nedenlerinin başında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ve öğretmen sıkıntısından kaynaklanmaktaydı. II. Dünya Savaşının getirdikleri ile genelde savunmaya yönelik bir harcama politikası oluşturan tek parti yönetimi eğitim için gerekli yatırımları yapmamıştır. Tek parti hükümeti ülke genelinde eğitimi genellikle halkevleri ve halkodaları üzerinde yürütmüştür. DP'nin, başa gelmesi ile birlikte Ülke genelinde ve Siirt özelinde eğitimde bir hamle yapılmış, özellikle ilkökul ve ortaokul sayısı tek parti hükümetinin üç, dört katına kadar çıkarılmıştır.

---

²⁰⁹ Uyrun, a.g.t., s. 75.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIİRT'TE İKTİSADİ HAYAT

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde tek parti döneminde Siirt'te yapılan iktisadi hareketler ve bayındırlık alanındaki çalışmalar, DP'nin başa geldiği dönemle kıyaslanacak ve DP'nin kendi iktidarında yaptığı yatırımlar incelenecektir. 1950-1960 yıllarında Siirt ilinde yapılan bayındırlık ve imar çalışmaları hakkında bilgiler verilerek DP'nin bu alandaki çalışmaları tek parti dönemiyle karşılaştırılacaktır. Bu minvalde bu bölümde Siirt'te tarım, hayvancılık, dokumacılık, sanayi ve hususen Siirt Fıstığı ile petrol alanlarındaki teşebbüslere ve faaliyetlere odaklanılacaktır. Tarım alanında yapılan yatırımlar devlet teşvikleri ve bu sağlamış olduğu gelişmeler incelenecektir. Bölgenin ana geçim kaynaklarından olan hayvancılığın gelişmesi için bölgede yapılan çalışmalar, hayvan ırklarının iyileştirilmesi ve hastalıklarla mücadele ve bu mücadelenin hayvan sayısındaki gelişmeler ele alınarak incelenecektir. Sanayi v ticaret alanındaki yatırımlar ve bu yatırımların bölge üzerindeki etkisine bakılacaktır. DP'nin yaptığı çalışmalar ve bu amaç doğrultusunda yapılan yatırımlar ve projeler değerlendirilecektir. Ekonomik ve Sosyal alanda bölgede yapılan ekonomik faaliyetlerin gelişimi ve sonuçları değerlendirilecektir. Bu kapsamda madencilik ve dokumacılık ele alınıp incelenecektir.

DP'nin özellikle ekonomik ve siyasi hedefinde liberalizmi savunmasının nedeni aslında hızlı bir şekilde küresel olarak büyümeyi gerçekleştirmek olduğu söylenilebilir. Vaziyet böyle olunca DP amacı ilk olarak iktisadi durumu iyileştirmeye gitmiştir. Bütçe konusunda yatırımların daha kapsamlı hale getirilip genişletilmesi, sadece kendi ülkesinin ticareti ile sınırlı tutulmaması gerekliliğinin ifadesi yapılmıştır. Keza yabancı ticaretten de faydalanması gerektiğini ve en önemlisi de kesin olarak üretimin hükümetin zararlı politikalarından ve siyasi kişilerin emellerine alet olunmasına karşı çıkılması ve halı hazırda bulunmuş olan mevcut varlığın bir şekilde işletilip üretim sahasına dönüştürülmesine vesile olmaktı.²¹⁰

Netice itibarı ile her vatandaşın kendi bütçesine göre uygun bir sermaye girişimi ortamını kurabilmektir. DP'nin, iktidarı CHP'den alması ile birlikte başta iktisadi alanda izlemiş olduğu politika seyrinin devletçi iktisadi bir resim çizmiş ise de aslında

---

²¹⁰ Nevin Çoşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LX/1, 2005, s. 31.

daha ileriye dönük bir kalkınma faaliyeti arayışına girmiş ve hızlı bir siyasi bir politika güderek iktisadi ekonominin akışını liberal ekonomik politikasına yöneldiği görülmüştür. İktidar hükümetinin birinci şartları olan ekonominin gelişmesi için tarım sektörünün derhal iyileştirilip öncelik verilmesi gerektiğini aktarmıştır. Bir başka sorun ise sanayi alanının da devletin yardımı ile özel girişimciler vasıtası ile burada modern bir iyileştirmenin söz konusu olduğu bu durumların sonuç neticesinde baktığımızda yabancı girişimcilerle dahi yapmış olduğumuz iktisadi münasebetlerde dönem içerisinde liberalleşmenin etkisinin olmadığı söylenilemez.²¹¹

1950 yılında yapılmış olan milletvekili genel seçimleri halkın hiçbir baskı altında olmadığı şeffaf bir seçim yapılarak çok partili ortam hazırlanmıştır. Toplum tarafından hem kendisine sunulmuş olan demokratik kazanımlardan hem de bir diğer önemli konuların başı olan sosyal ve iktisadi olarak verilmiş kazanımları belli bir dengede tutarak yürütülmesini sağlaması bunun akabinde vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi benzer arayışlara girerek neticelere ulaşmayı hedeflemişlerdir.²¹²

Yukarıda dile getirmiş olduğumuz gibi DP'nin Ülke kalkınmasında bizzat önceliğin tarım sektörü alanında yapılacak olan girişimler olacağı ve bu hedeflere ulaşmak için çalışmalar başlatılmış. Ziraat alanındaki sorunların giderilmesi için hummalı çözümler başlatılmıştır. DP'nin bizzat şehir merkezlerinde uzak olan köylüyü iktisadi olarak kalkındırmak için eski ilkel tarım aletlerinin yerine yeni modern tarım makinelerini temin etme girişimlerinde bulunmuştur. Çiftçileri teşvik etmek birde ekonomi olarak rahatlatmak için çiftçilere zirai krediler imkânı sunmuş olan DP ilerleyen süreç içinde halkı ilkel tarım aletlerinden kurtararak daha modern makinelerle buluşturmak için bizzat dönemin hükümeti DP fiyat politikasında vatandaşlarına yardımcı olmaya çalışmıştır.²¹³

DP'nin Türkiye sınırları içinde serbest girişim olanakları ve liberal iktisadi anlayışını aksetmesi dışında kırsalda bulunan köylü halkına da gereken önemin verildiği görülmüştür. Özellikle tek partinin 1933'ten beridir artarak devam ettiği giderek başka boyutlara ulaştığı devletçilik fikrinin

---

²¹¹ Tunç, a.g.t., s.150.

²¹² Feroz Ahmad, "Modern Türkiye'nin Oluşumu", Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: Sarmal Yayın Evi, 1995, s. 154-157.

²¹³ Ahmad, a.g.e., s.163-164. **Demokrat Siirt**, 4 Nisan 1960.

İktidar hükümeti olan DP, kendi partilerinin programının 56. Maddesinde tarım ve çiftçiye verilmiş önem şöyle ifade edilmiştir. *“Ziraatla geçindiğine, göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temelli olacağına şüphe yoktur. Bu sebeple devlet gayretlerinin topraktan bol iyi ve ucuz mahsul almak hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz”*²¹⁴ hakeza parti programın bir başka maddesi olan 58. Maddesin de tarım makinelerinin henüz yeteri seviyede olmadığı ileri ki süreçler için çalışmalara yoğunlaştığı görülmüştür. Çiftçilerin her hangi bir müşkül durumla karşı karşıya gelmemesi için hükümet olarak çiftinin gündelik işini görececek teknik bilgi ve teçhizatın şart olduğu vurgusu yapılmıştır.²¹⁵

DP'nin Türkiye sınırları içinde serbest girişim olanakları ve liberal iktisadi anlayışını aksetmesi dışında kırsalda bulunan köylü halkına da gereken önemin verildiği görülmüştür. Özellikle tek partinin 1933'ten beridir artarak devam ettiği giderek başka boyutlara ulaştığı ifade edilmektedir. Devletçilik fikri ile birlikte kulak arkası edilen ve gün geçtikçe yükünün ağırlaştığı köylünün 1950'de DP'nin iktidarı devir alması ile birlikte ve ilk yıllarında Hükümet olarak tarımsal alanlara yönelik yapmış olduğu rahatlama politikaları ile derin bir nefes almıştır diyebiliriz.

DP'nin tarım alanında yapmış olduğu bu modern yaklaşımlar birkaç yıl geçmeden tarım makinelerinin sayılarında artışın olduğu izlenimi görülmüştür. Bu önemli durumlar yaşanılırken bir diğer kayda değer konu ile ilgili tarımsal faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için hükümetin kredilerin geniş çaplı yaygınlaştırılmasını sağlanması gerektiğini ayrıca bu durumun kırsal yerleşimin daha aktif yerlere yükselmesine vesile olacaktı.²¹⁶

DP'nin icraatları bundan ibaret olmadığı hakeza iktidar hükümetinin özellikle ülkeye getirilmiş olan iktisadi kolunda olduğu bir başka olanak ise dışarıdan istedikleri kadar kredi imkânlarından faydalanmalarına olanaklar sağlanmıştır. Türkiye'de 1954 seçimleri bittikten sonra DP'nin tekrar iktidarı sürdürmesi bu tarih ten sonra güya hükümetin öncelik şartının tarımsal sektörden alması sanayi sektörüne önceliğin vermesi söylene de ancak olmadığı yine de tarımsal alanlarda çalışmaların hummalı bir

²¹⁴ TBMM kütüphanesi , **“Demokrat Parti Programı 1946”**, (milli kütüphaneden fotokopi edilmiştir), Yer -2008-563- , Yıl: 1946, s. 16.

²¹⁵ TBMM kütüphanesi, **a.g.e.**, s. 18.

²¹⁶ TMM TD, IX, C: 1 (31 Mayıs 1950), TMM TD, X, C: 1 (24 Mayıs 1954), Ahmad, **a.g.e.**, s. 164-165.

şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Tabi ki bu durumu şöyle izah etmek gerekirse; DP'nin 1950'de tarımsal kolda yapmış oldu politikalar tarımsal ilerlemede ön ayak olurken böylece ellili yıllarda tarımsal alanlarda modern makinelerle işleyişin artmasına bağlıdır. DP belli bir dönemden sonra sürdürmüş olduğu serbest girişimcilikten (Liberalizm) 'den uzaklaşmıştır. Yukarda ifade ettiğimiz gibi sürdürmüş politikasının yönünü tarımdan sanayi sektörüne kaydırması önceden yapmış olduğu yanlış politikaların yerine dönemin içinde bulunmuş olduğu bizatihi şartların değişmesine bağlamıştır. Dünyanın içinde bulunmuş olduğu vahim durum bir de Türkiye'nin bir nevi bu duruma kabullenmesi dönemin hükümeti DP'nin serbest girişim anlayışına göre yön çevirmiştir. Bu dönem içerisinde tarım sektörünü öne taşıırken bir önemli sektör olan sanayi sektörünü ikinci plana atmakla birlikte halkı dış pazarlara sevkini sağlamıştır. Hal böyle olunca toplu durum ve koşulların yön değiştirmiş olması hasebi ile tamamen DP'de önceden izlemiş olduğu politikayı değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır.²¹⁷

Sonuç olarak bu bölümde Özellikle DP'nin uygulamış olduğu iktisadi düşünce yapısı (Politika)'ları kapsamında Siirt ilinin iktisadi gelişmeler üzerinde etrafıca bir şekilde ele alınmıştır. Bu önemle üzerinde durulan konunun özellikle DP'nin hükümetin başına gelmesi ile birlikte Türkiye'deki 1950'deki iktisadi ilerlemeler ile 1950 dönemi öncesi ile karşılaştırılarak gösterilmiştir. Bu tarih aralıklarının gündeme getirilmesinin sebebi 1950'den yani DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte Siirt'te de iktisadi anlamda gelişmelerin olduğunu dile getirmektir. DP Hükümeti, yürütmüş olduğu iktisadi düşünce yapıları ile ülkenin genelinde birçok yerde aktif olduğu gibi Siirt İlinin de güçlenmesine yardımcı olmuştur.

4.1. TARIM

Siirt ve ilçelerinin bulunmuş oldukları konum itibarını göz önüne aldığımızda bulunmuş oldukları bölgenin en önemli geçim ana kaynaklarının kesinlikle tarım olduğunu görmekteyiz. Siirt ili içerisinde aktif tarımsal alanlarda çalışan nüfus oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İlk etaplarda Siirt ilinde tarımsal faaliyetler ciddi oranlarda doğal koşullara göre sürdürülürken ve tamamen tarımsal üretimin miktarı ve

---

²¹⁷ Sefer Şener, "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları", **Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Dergisi**, III/1, 2005, s. 148.

çeşitliliği iklim ve coğrafi gibi doğal etkenlerce belirlenirmiş. ²¹⁸ Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye'nin bütün illerini kapsamı içine alacak sosyo -ekonomik imkânlarının ve ileriye dönük geliştirmesi için hummalı bir şekilde faaliyetlere girişilmiştir.

Cumhuriyet tarihinde yapılmış olan 1927'deki Tarım sayımında Siirt ilinin iktisadi haritası böylece çıkartılmış olup böylece 101.500 kişiden oluşan toplam nüfuzunun %49'u velhasıl yani bu rakama denk gelen 49.700 sahsın tarımsal alanlarda faal olduğu görülmüştür. Siirt ilindeki nüfusun bu yörenin %99'e yakın ekili olan tahıl ekimi 1950'de %95 seviyesini görmüştür. Böylece tahıl üretim sahalarında da artışın olduğu izlenilmiş, 1950'lerde (34.600) hektarlık alanına tahıl ekilmiştir. Tarımının yapıldığı bu tahıl üretiminin en fazla ekilen tahıl ürünün başında buğday gelmektedir. Diğer tahıl ürünler ininde ekilip üretimin yapıldığı bilinmekle birlikte Siirt ilinde tahıl ekim ve üretiminde kademeli bir ilerlemeye rağmen Ülke bazında üretilmiş olan tahıl içinde Siirt ilinin payına düşen %1 dolaylarında cüzi derecede az bir miktardır. Kuşkusuz bu tahıl üretimi Siirt için vahim derecede önem taşıyorken ülke geneli için aynı şeyi söylemek doğru değildir. ²¹⁹

Cumhuriyetin inşası ile birlikte Siirt ilinde yani 1928 ve 1929 tarihlerinde burada yetiştirilen başlıca tahıllar şunlardır: Buğday, mercimek, arpa, çavdar, nohut, susam, pirinç, kenevir ve pamuktur. Keza bununla birlikte (hem buğday hem de mısırın taşın içini belli bir seviye ye kadar yontulması sonucu çıkan çukurlarda bu bahsi geçen tahıl ürünleri dövülmesi ile günümüzde ise belli modern makineler yardımı ile “ dan” tahılı meydana geldiği bu gibi ürünlerinin üretiminin yapıldığı söylenmektedir. Ayrıca yukarıdaki ürünlerin yanı sıra bu ilimizde zeytin, fıstık, incir ve üzümün de yetiştirildiği bilinmektedir.

DP'nin iktidara gelmiş olduğu 1950'li yıllarda Siirt, tahmini verilere göre 8 ve bilemedin 10 bin hektara sahip tarımın ekilip üretimin yapılması için hiçbir engelin bulunmadığı bir ildir. Tarım işleyişi tamamen ilkel bir yol ile yapılmakta idi. Zira ilkel tarım aletleri ile yapılan yani insan veya hayvan gücüyle yapılan tarımsal faaliyetlerinde

---

²¹⁸ Resul Babaoğlu, “Bir İngiliz Diplomatin Gözlemleriyle Türkiye'nin Doğu Vilayetlerinin 1956 Yılındaki Genel Durumu”, **History Studies**, Cilt:10, Sayı: 1, 2018, s. 41-42.

²¹⁹ **Yurt Ansiklopedisi**, s. 6696-6697.

istenilen derece ürün elde edilememesi bu işin çabası olmuştur. Burada anladığımız kadarı ile bu tarihe kadar Siirt'te modern tarım makinelerinin kullanıldığı söylenilemez.

Bu süreç zarfında ekilip biçilen alanların genişlemesi ile birlikte beraberinde üretim alanlarında da sıçramaların olduğu görülmüş ise de bu durumun mevcut potansiyelinin kesin bir ifade ile aktarmak yanlış olur. Siirt bulunmuş olduğu coğrafi konum itibarı ile özellikle zengin su kaynaklarına sahip olmasına rağmen tarımsal alanlarda sulamada istenilen potansiyelden yararlandığı söylenilemez. Zira Ülkemizde traktör kullanımı asıl olarak yükselişini daha sonraki yıllarda göstermiştir diyebiliriz.²²⁰

Sonuç itibarı ile Siirt'in farklı iklim özelliklerine ve de iklimin ortam sağlamış olduğu ısı, neme ve de verimli tarım toprakların yanı sıra özellikle akarsu potansiyelinde yeterli derece olduğu bilinmektedir. Buna rağmen Siirt'te tarımda istenilen beklentilere ulaşamamıştır. Siirt halkının tarımsal alanlarda yerinde saymasının kullanmış oldukları ilkel tarım materyalleri ve geleneksel yollardan ayrılamamıştır. Yani bir türlü modern tarımı kavrayamamış olmalarıdır. Global dünyada tarım ve hayvancılık sektörüne ilişkin tüm ilkel bilgilerin yerini bilime ve teknolojik bilgiye devir etmişken bu gelişmişlikten Siirt halkı tamamen mahrum bırakılmıştır ilkel yollarla tarım faaliyetleri sürdürmekte devam etmişlerdir. Siirt ilinin çok geniş yerini içine almış olan bu bağlarda çok kaliteli üzüm üretmesine rağmen, bağıcılık alanında istenilen geliri elde edememişlerdir.

Siirt, bir türlü genel sellikten kopmadığı gözlemlenirken ayrıca hayvan ıslahına gidilmemesi ile buralarda tarım ve hayvancılık alanlarında çağdaş bir seviyeye ulaşamamasının en büyük sebebi devlet destekli bir teşvikin olmadığı bir kanıtı olduğu kesindir. Bu elzem durumdan dolayı, tarımsal ve hayvansal ürünlerin, sadece yerel ihtiyacın gereksinimini cevap vermiş olup bu ürünlerin fazlası ile bir üretim olanağını açmamıştır.²²¹

4.2. HAYVANCILIK

Siirt ilinin bulunmuş olduğu yer itibarı ile doğanın vermiş olduğu coğrafi özellikler bağlamında geniş mera otlak alanlarını yanı sıra çok verimli yaylalara

²²⁰ **Siirt Gazetesi**, 5 Mayıs 1951, Demir, a. g. e., s. 57-58.

²²¹ Ömer Faruk Koçi, "Siirt Vilayetinde, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Faaliyetler (1931-1956)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bitlis Eren Üniversitesi, Mardin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2019, s. 22-23.

sahiptir. Bölgenin hayvancılıkla uğraşmasında ve coğrafyanın vermiş olduğu şartlar bağlamında fazla bir iş kolunun olmamasından dolayı birçok ailenin geçimini hayvancılık yaparak devam etmiştir. Bölgenin bu iş koluna müsait olmasındandır. Zira Siirt'in geçmişine dair bir yolculuk yaptığımız da bu ilin kazanımları arasında hayvancılıkla meşguliyetin uzun yıllardan beridir devam etmiş olduğu ve hayvancılığın bu yörenin bir kaderi olmaktan ziyade bir yaşam felsefesi halini almıştır.²²²

Türkiye'de özellikle Güneydoğu ve Doğu bölgelerimizde birçok ilinde olduğu gibi rakım olarak yükseltinin fazla olduğu kırsal yörelerde gündelik hayatlarını devam etmiştir. Yerel halk, bölgenin hâkim kılındığı coğrafi şartlar ve doğu ve güney bölgelerinde geleneksel sosyal yapıda aşiret prensibinin hâkim olması ve yöre halkının hayvancılıkla uğraşılmasından ötürü hayvanlarına beslenmesi için gür otlak yaylalar bulmak için yaşam biçimlerinin bir çok vakti konar –göçer olarak sürdürmüşlerdir. Bunun sebebi malum tamamen otlak mera ve yaylalara bağlı olduğudur. Kısacası bu göçerlerin kaderini coğrafi şartların vermiş olduğu verimliliğe bağlı oldu görülerek hayvancılığın üreticinin temel geçim kaynaklarından biri olmuştur.²²³

Siirt ilinde Cumhuriyet dönemi ile birlikte ve bundan sonraki süreçlerde olmak üzere hayvancılığın bu yörenin birer can damarı olduğu görülmüş ve devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş olan tarım sayımının verilerine göre Siirt vilayetinde 15bin çek hayvanın yanı sıra 84 bin keçi, 45 bin koyun, 14bin sığır ve son olarak 15bin tiftik keçisinin olduğu tespiti yapılmıştır. Bir diğer hayvan kolu olan kümes hayvanının rakamının da 25 bin kapasitede de olduğu ifade edilmiştir. Malum rakamlardan da anlaşıldığı üzere bu yörede hayvancılığın yaygın bir surette yapıldığı izlenimlerini vermektedir.²²⁴

1946 'da ki bir rapora göre Doğu Anadolu illeri arasında bir karşılaştırmaya giderek Hayvancılığın en yoğun ve yaygın olduğu ilin Siirt vilayeti olduğunu ifade etmiştir. 1950'de ise hayvandan elde edilecek yun ve tiftiklerin işlenmesi için bir fabrika kurulma önerisinde bulunulmuştur. Ayrıca bu fabrikanın kurulması ve çok kişinin de burada istihdam sağlayacağı söylenmiş ise de Siirt ili ile birlikte Hakkâri ve Van gibi iller 1958'de Siirt'te Türkiye Yapağı ve Tiftik Aş'nin yapmış olacağı

²²² Uyrun, **a.g.t.**, s. 29.

²²³ Babaoğlu, **a, g, m.**, s. 36-41.

²²⁴ Bilal Efe Türk, " Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü ve Önemi: Siirt Örneği", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi SBE, 2021), s.77., **Yurt Ansiklopedisi, a.g.e.**, s. 6696.

pazarlamalara dair çıkan K\1090 sayılı kararın 1.maddesinde Siirt ili de bulunmaktadır.²²⁵

Keza yöre halkının geçimini sağlayabilmek için hayvancılık sektörüne bağlı olarak asırlardan beridir at ve eşeksirtında o bölgeden bu bölgeye göç etmişlerdir. Hayvanlarına otlak bulabilmek ümidi ile yaşamlarının birçoğunu kıl çadırlarda geçiren bu aşiretlere Koçer ve göçer denir. Yukarıda anlaşıldığı gibi Siirt ilinde Hayvancılık dendi ise ilk akla gelen kuşkusuz buranın Koçerleri olur ve hayvancılık bunlardan sorulurdu.²²⁶ Ayrıca bu vilayette bitki çeşitliliğinin zengin olması ile arıcılık önemli bir uğraş alanı olup vilayete ekonomik katkısı olan bir diğer önemli sektördür.²²⁷ Koçerler kışın hayvanlarını genelde Siirt'in kazaları olan, Şırnak, Kurtalan, Beşiri, Eruh, Batman ve Kozluk gibi kırsal bölgelerde geçirirler. Karın kalkması ile beraber Van, Bitlis ve Hakkâri gibi serin yaylalara göçerek hayvanlarına verimli otlaklar arayışına girerlerdi.²²⁸

Siirt'te hayvancılıkla uğraşan ve nüfuslu bir yapıya sahip olan önemli aşiretler de yer almaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Alikan Boyu, Mehmediyan Boyu, Keşkulya Boyu, Garsan Boyu, Üstürükan Boyu, Soran Boyu, Davudiyan Boyu, Duderiyen Boyu, Amuyasin Boyu ve Garisani Boyu olmak üzere 10 büyük nüfuslu aşiretler bulunmaktadır. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki bu yörede Göçerlik-Koçerlik, ekonomik kazançla birlikte yörenin bir yaşama tutulma dayanağı ve hatta yaşamı anlatma şekli bir de bulunduğu coğrafyanın bir parçası haline gelmiş olmasıdır. Maalesef Koçerler yüzyıllardan beridir bu yaşam kültürlerini devam etmiş ve halen birçok ilimizde faal olan bu yaşam biçimin den de anladığımız kadarı ile hayvancılıktan ayrı oldukları düşünülemez.²²⁹

---

²²⁵ BCA,30.18.1./150.52.15. Uyrun, **a.g.m.**, s. 29

²²⁶ Medya Türk, "Göçer Aşiretlerinin Gündelik Hayata Tutunma Stratejileri (Batman Örneği), **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2020, s. 29-31.

²²⁷ "Master Planı 2013-2023", **a.g.e.**, s.43. Uyrun, **a.g.m.**, s. 29.

²²⁸ Mehmet Tan, "Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş: Siirt Düderan Aşiret Örneği", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Dicle Üniversitesi SBE, 2013, s. 42.

²²⁹ Mehmet Gültekin, Mehmet Tan, "Siirt Düderan Aşireti: Yapı ve Değişimi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, 2017, s. 189.

Tabi ki bu ilimizde hayvancılıktan sağlanmış olan gelir ilin ekonomisine birçok koldan sağlandığı görülmektedir. Bunlar: hayvanın etinden, derisinden ve de bunların dışında azımsanmayacak derecede hayvansal bir üretim söz konusudur.²³⁰

4.3. DOKUMACILIK

Siirt halkı, ihtiyaç duyduğu kendi temel gereksinimlerini bir şekilde gidermek için farklı zanaat kollarına yönelerek tamamen ilkel bir sistem ile yani insan gücüne dayalı bir üretim sistemine gidilmiştir. Bu zanaat kolları arasında kuşkusuz en fazla insanın ihtiyaç duyduğu geleneksel el sanatlarıdır. Çanak-çömlekçilik, bakırcılık ve son olarak dokumacılık yer almaktadır. Özellikle Siirt bölgesinde küçükbaş hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı ve buna bağlı olarak geleneksel bir şekilde yapılan el sanatlarında bir gelişmenin olduğu ifadesi yapılmıştır. Yörede yetiştirilen tiftik keçisinin üretiminin olmasına bağlı bu tiftik keçisine özgü kıldan üretilen ve bu ürünlerin elde edilmesine etkili olduğu görülmüştür. Ancak, bu dokumacılık uğraşları maalesef ev tezgâhlarından Siirt iline has ürünlerin imal etmekle kaldığı ve bir türlü endüstriyel bir sıçramaya ulaşamamıştır.²³¹

CHP, Diyarbakır Bölgesi Müfettişi Hakkâri Mebusu Ali Reşat Gökalden bir raporunda tiftik dokumacılığını şöyle izah etmiştir. “Şırnak kazasında imal edilen tiftik yönünden renkli ve sade kumaşlar bu vilayetin dokumacılık sanayii arasında ayrıca şükre şayandır. Şırnak'taki dokumacılık işleri yalnız Ermenilerin elindedir. Kürtler bu gibi ince sanatlara hiçbir yerde rağbet etmiyorlar. Bir kısım etrafla mahdut hususiyetlerinden bahsettiğim Siirt Vilayet Merkezinde partimiz eli ile daha mahsus bir faaliyet yaratmak teşkilatlı siyasi ve içtimai teşekküller kurmak Siirt'in bu günkü ayarında olmak şart ile görülmektedir.”²³²

DP ile birlikte ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi ve kapalı bir ekonomi tarzına sahip olan bu Siirt ili dışarı ile iletişiminin sağlanması ile beraber bu el sanatlarında bir gerilemenin başladığı görülmüştür. Sebep olarak ta halkın, makineli ortamlarda üretimini sağlamış olduğu ürünlerin daha ekonomik olduğundan dolayı halk buraları tercih etmiştir. Yukarıda isimlerini zikretmiş bulunduğum, çanak-çömlek sanatının artık

²³⁰ Barış Aslan, “Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Siirt Üniversitesi SBE, 2017, s. 57.

²³¹ Uyrun, a,g,m., s.30.

²³² BCA, 490. 01/512.2058.2.

bittiği, bakırcılık ise günümüze kadar kaybolmayıp ilerlemiş ise de geleceğe taşınması pekte parlak görünmüyordu. Yine Siirt vilayetinin de eski kıymeti kadar bir ilgi alanına girmezse de halen varlığını sürdüren en önemli el sanatı dokumacılıktır. 1955 tarihinde Siirt ilinde battaniyecilik dokumacılığı ile meşgul olan 100'e yakın bir tezgâhın olduğu söylenilmiştir. Bu üretim faaliyetinde çalışan zanaatkârlar kendi güç ve kabiliyetleri sayesinde geçimlerini sağlamış olup çok çetin zorluklar dâhilinde malzemeler bularak böylece sanatlarını bu imkânlar karşısında sürdürmüşlerdir.

Siirt'te dokumacılık sektörünü ve yöreye has olan Battaniyeciliğin nasıl geliştirebiliriz diye çalışmalar yürütülmüştür. Bu arayışları sonunda kooperatifçiliği üreticilerin gündemine getirmekle birlikte artık herkesin kendi evlerinde battaniye üreticiliği yapacak duruma ulaşmıştır. Üretimde elde edilen bu battaniyeler yurt çapında pazarlanabilmesi ve gelir elde etmek için kooperatif kurmanın şart olduğu vurgusu yapılmıştır. Özellikle halkın kararlı adımlar atması neticesinde 10.yıl gibi süreç zarfında yani 1956 yılında, 600 lira kazançla böylece Siirt Battaniyeciler Küçük Sanat Kooperatiflerini kurmuş oldular.²³³ Bu kurulmuş olan kooperatif Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile 30 yıl süresince üretim ve satış yapabilme hakkı kazanmıştır. Bu kazanımla beraber bu Kooperatifle ortak çalışabilen Siirt Battaniyeciler Derneği'nin kuruluş serüveni tamamlanarak bunun akabinde derneğin resmileşmesi için nizamname 11 Ekim 1956 yılında Siirt valiliğine sunuldu. Siirt üreticilerinin ne umutlar besleyerek kurmuş oldukları kooperatif ve dernek bir türlü istenilen sonuca ulaşamadı.²³⁴

Siirt'te 1957'de dokumacılık alanında ilin ekonomisini kalkındırmak için TBMM temsil eden dönemin Siirt milletvekillerinden Siirt vilayetinde bir battaniye fabrikasının kurulması talebinde bulunmuştur. *Demokrat Siirt* gazetesinin manşetlerine göre ise bu yöre has el emeği ile dokunmakta olan bu meşhur Siirt Battaniyesinin üretimini sağlamak amacı ile Sümerbank aracılığı ile bir fabrikanın kurulacağına dair basında yer bulması olayı dâhilinde hiçbir özel teşebbüsün gerçekleşmediği görülmüştür. Siirt ilinde kooperatifçiliğin istedikleri gibi gelişmediğinden dolayı Siirt Battaniyeciler Derneği de süreç içerisinde eski önemini kaybetmiştir.²³⁵

²³³ BCA, 30.18.1.2/144.97.1, *Siirt Gazetesi*, 23 Mart 1946.

²³⁴ *Siirt Belediyesi Stratejik Planı 2020-2024*, Strateji Geliştirme Müdürlüğü 2019, s. 17.

²³⁵ Uyrun, a. g. m., s. 30.

4.4. SİİRT FISTIĞI

Siirt ilinde sanayinin neredeyse hiç olmadığı konumundaydı. Bu ilde gözle görülebilecek kayda değer bir sanayi tesisinin sadece birkaç ilkel yöntemlerle kullanılan kurumlar hariç genel itibarı ile Siirt'in ekonomisini tarım ve ticaret faaliyetlerine bağlı olduğu görülmüştür. Bu yörenin halkı genelde geçimini fıstık üreticiliği ile sağlamıştır.²³⁶ Siirt'te yetişen tarımsal ürünler kategorisinde ekonomik getirisi fazla olan ürün karşılaştırması yaptığımızda Şehrin ve halkın en fazla ilgi duyduğu ürün Siirt bölgesine has bir ürün olan fıstıktır. Siirt fıstığı yörede üretimi yoğun bir şekilde görülmektedir. Yörede bulunan Bıttım (Siirt bıttımı genelde günlük hayatta kullandığımız banyo sabunu) diye adlandırılan ağacın birbirine benzer birçok ortak özellikleri olan familyadan (birden fazla ortak cinslerin oluşturmuş olan topluluk) meydana gelmiş olan fıstık çeşidinin belirli bir dönemde aşılansak veya fidelerin yetiştirilmesi ile üretime dâhil edilmiştir. Bu aşılama neticesinde kısa ve ekonomik bir süreçte ürün elde edilmesiyle yöre halkının bu familya ağaçlarına yönelip fıstık aşılama yoluna sık başvurdukları ifade edilmiştir. Bu iki familyadan elde edilen ürünün verimi ve kalitesinin yüksek olmasından kaynaklı Siirtli üreticilerin sıkça başvurmuş oldukları tercihi haline gelmiştir.²³⁷

Bu fıstık türü genelde Antep fıstığı olarak dînense de hiçte Antep Fıstığına benzemediği ifade edilmiştir. Keza bu fıstık türünden tamamen farklı bir özellikler olduğu görülmektedir. Siirt ilinde yetişen ile Antep'te yetişeni karşılaştırdığımızda Siirt'te has olan fıstığın Antep'te yetişen ile tamamen farklı bir büyüklükte ve hemen göze batan bir şekle sahip olduğu görülmektedir. Başka ayırt edici bir özeliği ise Siirt'te yetişen fıstığın dış kabuğu diğer fıstık türüne göre daha dayanıklı olmanın yanı sıra Antep'tekine göre nazaran daha az yağ içerdiği görülmektedir.²³⁸ Siirt fıstığının genel olarak kalitesini göstermesi ile birlikte böylece dünya pazarına açılmıştır. Keza dünyada fıstığı ile ünlü olan İran ile yarışabilecek bir kaliteye sahip olduğu görülmekle

---

²³⁶ Kömür, a.g.m.

²³⁷ Kömür, a.g.e., s.162-168

²³⁸ Mustafa Ahmet Güneş, "Siirt ve Antep Fıstığının Fizyolojik, Ekolojik ve Sistemik Açısından Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siirt Üniversitesi FBE, 2018, s. 18.

Pazarlama fiyatı da çok daha ağır ve bunun gibi sebeplerle Siirt'in tarımı ve iktisadi durumunu göz önünde bulundurmak için son derece önemli bir konudur.²³⁹

Siirt ahalisi genelde fıstık imalını bölge içerisinde yoğun bir şekilde yetiştirilmiş olarak bulunan bittim ağacı olarak adlandırılan bu ağaçtan aldıklarını ifade etmişlerdir. Bittim ağacının bir den fazla ortak yanlarının olmuş olduğu familyadan oluşan fıstık ağaçlarının beli bir yöntem dâhilinde aşılansarak veya fidelerin yetiştirilmesi sonucunda üretimin gerçekleşmesi sağlanmıştır. Böylece yöre halkının bu aşılama uygulamasında az bir vakitte ürün elde etmiş olması yöre halkının yüzünü Menengeç ve Bittim dediğimiz familya ağaçlarına yönelmesine sebep olmuştur. Bunun akabinde fazla bir süre bekletmeden fıstık ürününü elde etmek için bu adımı zikrettiğimiz ve yörede fazla bir şekilde yetiştirilmiş olan bu familyaların aşılama yolu çok sıkça tercih edilmiştir. Görülen o ki bu iki familya örneklerinden elde edilmiş olan ürünün verimi ve hakeza kalitesinin yüksek olmasından dolayı olacak ki Siirtli üreticilerin sıkça tercih edilen bir yöntemi haline gelmiştir.

Yapılan incelemelere göre bu bölgeye has eski yıllardan beridir tamamen doğal yollarla menengeç ve bittim denilen ağaç türlerin olduğu ifade edilmiştir. Bu tarımsal ürünün genel olarak baktığımızda çerez niyetine kullanılmış olduğu bittim ve menengeç ağaçlarının önceden bir kayda değer ekonomik getirisine rastlanılmadığı anlaşılmaktadır.²⁴⁰

Siirt'te takı 1936 tarihinden bu yana bittim (bittim genel olarak Siirt fıstığının herhangi bir zirai bir müdahalesi geçirmemiş doğal halidir.) denilen ağacın aşılansması ile fıstık ürününü elde etme girişimlerinin başlatılmıştır. Bu başlatmış oldukları uygulamanın tamamen halkın kendi bilgisi ile yürütmüştür. Yani tamamen bilimsel bilgi dışında yapılmış olan bir faaliyet olduğu ifade edilmiştir. Üreticinin bu uğraşta deneme ve yanılma süreci ile başlatmış. Bu özel girişimlerin başarılı bir sonuçla tamamlandığı söylenilemez.

Hakeza Siirt bölgesinde menengeç ve bittim ağaçlarının yoğun bir şekilde görülmesi Siirtlilerin bu ortak özellikleri bulduran bu familyaları değerlendirme

---

²³⁹ Mustafa Göktürk Kır, "Gazi Antep'te Seçilmiş Bazı Antep Fıstığı (Pistaciavere L,,), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi FBE, 2019, s. 21.

²⁴⁰ Güneş, a.g.t., s. 18-39.

girişimlerine 1946 yılında başlatılmış ise de maalesef bir türlü istenilen konuma ulaştırılmadığı görülmüştür.

Fakat bu bölge Siirt fıstıkcılığı için kayda değer ilk önemli atılımlar 1948'de başlatılmıştır. Yapılmış olan bu inceleme kapsamında Siirt ikliminin fıstık üretimine çok elverişli bir ortamın olduğu tespiti kanıtlanmıştır. Bu bölgenin önemli sorunlarından birisi olmuş olan su konusunda da sorunlar olmuş. Bu bitkinin kuraklığa dayanıklılığının yan ısıra fazla bir bakıma da ihtiyaç gerektirmemesinden dolayı halkın bu ürünü tercih etmesinin en önemli nedenlerinden biri olduğunu ifade edilmiştir. Böylelikle Siirt sınırları içerisinde nerde bir bittim ve menengeç ağaç türleri görünmüşse bir şekilde aşılacaktır. Bu ağaçlardan fıstık elde etmek için faaliyetler yürütülmüş ve elde edilmiş olan üretim ile ilin ihtiyaçlarını giderdiği görülmüştür. Üretimin fazlası ise pazarlama yolu ile ülke içerisine pazarlaması yapılacak derecede bir üretim kapasitesine kavuşmuş olduğu görülmüştür. Böylece 1954'te Siirt ilinde baş göstermiş olan kuraklık nedeni ile yörede yaşayan fertler ile birlikte buradaki idarecilerde kuraklık için çareler bulmak için didindikleri ifade edilmiştir. En önemli somut örneği dönemin mülkiye amiri olan vali Cavit Tevfik Ok Yavuz, bittim nebatlarından aşılama yoluna gidilmiştir. Elde edilmiş oldukları bu fıstık türlerinden bir örnek numune alındığı ve böylece alınan bu numune örneğini Ziraat Bakanlığına gönderildiği ifade edilmiştir. Siirt fıstığı hakkında araştırmalar yapılmasını istemiştir. Keza bundan sonra burada görev almış olan idarecilere baktığımızda Siirt yöresine has olarak bulunan bu fıstık türüne olan ilgi ve alakanın devam etmiş olduğu görülmektedir.²⁴¹

Siirt coğrafyasına uyumlu olan bu adı geçen bu iki familya yani (bittim ve menengeç) ağaçlarının belli bir yol kat edilerek aşılansak fıstık üretiminin seri bir şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte bu üretilen fıstık gelirinden Siirt ili için nasıl bir vizyon izlenilecek gibi ekonomik katkısı sağlayacağı üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bu bölgeye iklimine uyumlu olduğu birden fazla yabancı ağaçların bulunmuş olduğu bu ilde bu yabancı nebatları yöre halkı tarafından aşılansak üretime dâhil edildiği görülmektedir.

---

²⁴¹ BCA,30.10.112.707.8, Siirt Gazetesi, 3 Aralık 1949.

Aşıl原因 bu familyaların ürünün kalitesinin Antep fıstığından hayli kaliteli olduğu tespit edildiği ifade edilmiştir. Şu da bir gerçektir ki Siirt'in hem toprağı hem iklimi yukarıda dille getirmiştir. Bu kaynaklar içinde buradaki fıstık imalı, hem şehrin iktisadi anlamda kalkınmasında kullanılmıştır. Hem de yörede halkının fıstık üretiminden elde etmiş olduğu gelir sayesinde aile bütçesine katkı sağlayacak son derece önemli bir potansiyele sahip olduğu aktarıldığı söylenilmektedir.²⁴²

4.5. SANAYİ VE MADENCİLİK

Osmanlı Devletinin içinde bulunmuş olduğu çöküş buhranı nedeni sadece kendi durumunu bertaraf etmek için çırpındığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı bir türlü dışarıda vuku bulmuş olan olaylara vakıf olmaktan uzak kalmıştır. Bunlardan en önemlisi Batıda çok ses getiren Sanayi Devriminin Dünyanın her yerinde kendisinde söz etmişken Osmanlı Devleti bu durumdan be haberdir. Çünkü o dönemin şartlarına bakacak olursak iletişim sorunun olmasından ötürü sanayi devrimin her yerde aynı hızla yayıldığı söylenilemez. Batı'da devam eden sanayi inkılabı ile insan ve hayvan gücünün yerine daha donanımlı bir şekilde modern makineler almıştır. Böylece bir asrın kapanıp yerine yeni bir asrın başlamasına ön ayak olmuştur.²⁴³ Siirt'te işletilen bir iki maden çıkarma çalışması yabana atılmazsa sanayi alanında görülmeyecek kadar pek bir şey yapıldığı görülmemiştir. Genelde bu ilde mevcut bulunan eşrafa müstenit(dayalı) az sayıda bulunan küçük üretim sanayi aktif olarak faal olarak devam etmekteydi. Buralarda genel itibari ile sanayi ikinci planda atıldığı görülmüştür. Yörenin el tezgâhlarında başka gayri bir faaliyetin olmadığına ifade edilmiştir. Bu durumdan modern makineleşmeye müstenit bir sanayi kolunun yörede örgütlenemediği ve yörede ilkel usullere dayalı tamamen insan gücüne dayanan bir çalışma yürütülmekte olduğu dile getirilmiştir. Yörede Sınırlı sayıda imal faaliyetlerini sürdüren ve bu ilin gereksinimini tekabül etmeye çalışan küçük üretim yerleri bulunsa da Siirt ilinde hem Osmanlı döneminde hem Cumhuriyet'in kurulduğu ilk dönemlerinde gereken önemin verilmediği kayıt edilmiştir. Bunun en önemli nişanesi sanayi alanında kayda değer bir sermayenin olmadığı görülmektedir. Epey bir süreçten sonra takı 1938 yılına kadar bu

²⁴² Abdullah Akboğa, "Siirt Fıstığında Verimi Etkileyen Bazı Faktörler Konusunda Yetiştiricilerin Uygulamaları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Siirt Üniversitesi FBE, 2011, s. 1-3.

²⁴³ Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 48, 2016, s. 40-41.

Batı'da ateşlenip fitillenen bu olaydan Siirt tamamen habersiz olduğu görülmektedir. Tabi ki yukarıda da ifade etmiş olduğum gibi dönemin şartları ve ülkenin içinde bulunmuş olduğu iktisadi performansından da kaynaklandığı söylenilebilir.²⁴⁴

Siirt vilayetinde sanayi yatırımı alanında ilk mekanizmayı ateşleyip fitilleyen kuşkusuz Yasin Aral'dır. Aral tarafından 1929 tarihinde kurulan Yeni Hayat Un Fabrikası Siirt için büyük bir hizmet olmuştur. Aral'ın bu vilayette yapmış olduğu bu son derece kayda değer yatırımı tamamen kendi olanakları ile meydana getirmiştir. Bu fabrikanın ayakta kalması için büyük mücadeleler sarf ettiğini not etmek gerekir. Bu girişiminden dolayı Aral, yöre halkı tarafından çağdaş girişimciliğin bir sembolü olarak görülmüştür. Siirt halkı için sanayi alanında kayda değer ilk önemli modern anlamda atılmış ilk yatırım olan bu Yeni Hayat ismini verdikleri fabrikanın 1939 yılında aniden tutuşan yangına teslim olmuştur. Bu malum yangından dolayı fabrikanın büyük oranda hasar görmesinden dolayı üretim bir süre duraksamıştır. Bu fabrika için Aral, fabrikanın ihyası için 2\ 13874 sayılı Karar ile verilen parayı artıran K\310 sayılı Kararın kabulü karşılık bulmuştur.²⁴⁵ Aral, geri adım atmayıp ekonomik olarak devlet desteğini alarak sil baştan fabrikayı 1941 tarihin de tekrar üretim yapabilecek duruma getirmiştir. Siirtlilerin hizmetine sunmuş olan Yeni Hayat Fabrikası üretim yapacak duruma getirilmiştir.²⁴⁶ Siirt'te bulunan bütün kamu kuruluşlarının, yöredeki karakollara ve sivil vatandaşların ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde bir üretim kapasitesine sahiptir. Fabrikanın gerçekten de adına yakışacak bir üretim sağlamakla Siirt iline hayat veriyor olması gibi önemli bir girişimde bulunmuştur. Aral'ın, bu örnek yaklaşımını görmüş olan yörenin yerel yöneticileri de şehrin iktisadi olarak gelişip büyümesi için faal durumda oldukları görülmüştür.

Bu fabrikanın günlük çıkarmış olduğu üretim potansiyeli 10 bin ton olması gerçekten dudak uçuklatacak bir düzeyde olmasından dolayı vilayetin ciddi bir derecede iktisadi değeri olmanın yanı sıra yöre halkının ihtiyacına karşılık hizmet sunulmaktaydı. Bu fabrikanın Siirt ili için bir veli nimet olduğu 1955 'de fabrikada motorda görülen bir arıza nedeni ile üretime ara vermesinden dolayı ilde ciddi bir un ve ekmek depresyonuna (krize) neden olduğu ifade edilmiştir. Yerel yöneticiler, vali ve belediye

---

²⁴⁴ Demir, a.g.e., s. 67-68.

²⁴⁵ BCA, 30.18.1.2/98. 31. 2

²⁴⁶ BCA, 30.18.1.2/91.65.14.

başkanının bizzat arıza ile ilgilenmesi ile birlikte sorunun halledilmesi ile birlikte ildeki ekme krizi de böylece bitmiş oldu.²⁴⁷

Siirt ili, yer altı kaynakları bakımında zengin bir potansiyele sahip görülmektedir. Fakat bu yer altı kaynaklarını istediği gibi kullanamadığı yalnızca sınırlı olmakla birlikte sadece bir kısmını işletilmeye dâhil edilmiştir. Siirt, yer altı kaynakları bakımından muzdarip olmadığı zira sanayi ve ticaretin en önemli kaynağını oluşturmuştur. Ülke bazında madencilik sektörüne baktığımızda Siirt'in azımsanmayacak bir kaynağa sahiptir. Raman dağında çıkarılmış olan petrol ile birlikte buranın gelişip Batmanın burayı içine alması ve il olması ile birlikte maalesef yan sanayi ve önemli petrol rezervi bulunan batmanın, Siirt'ten tamamen ayrılmıştır. Böylece Siirt iline iktisadi yönde ciddi bir sakatlık yaşatmış oldu. Siirt'in yer altı kaynaklarının varlığı bilindiği halde kullanılamamasının önündeki engelin temel sebebinin, Cumhuriyet tarihi sürecinde yaşanan mevcut siyasi ve askeri olayların vuku bulmasıdır. Bu şekilde ileriye dönük bir iktisadi yatırımın önünde ciddi bir engel olduğu görülmüştür.

Siirt bölgesinde çıkarılmış olan bir diğer maden ise Cumhuriyet tarihinden öncesinde dahi aktif olarak çıkarılan tuz işletme tesisleridir. Bu tesisin Cumhuriyet dönemi ile birlikte devam etmiş olduğu görülürken bu tesislerin yıldan yıla düşüşlerin olduğu kaydedilmiştir. Bu durumu yıllar bazında karşılaştıracak olursak eğer, örneğin 1948'de 5500 tonajın altına düştüğü tespit edilmiştir. 1955 yılında ise vahim olay 1500 tonaja kadar gerilediği görülmüştür. Ülke genelinde tuz çıkarma imalatlarında yükseliş gözlemlenirken, Siirt kazası olan Kurtalan'ın, Ciro köyünde tam tersi olay yaşanılarak gittikçe tuz miktarında azalma kaydedilmiştir diyebiliriz.²⁴⁸ Şırnak (Taş kömürü) ve Şırnak gibi pek çok yerin yer altı kaynakları varlıklarından haberdar olunmasına rağmen Ülke ekonomisine kazandırılmamıştır. 1955'te yine Şırnak'ta bir diğer önemli maden olan linyitin varlığı da tespit edilmiştir. Linyitin hem üretimi hem de masraf olarak kömürden daha az olması ile burada linyitin çıkarılması için tesisler kurularak bir an önce seri üretime geçilmesi için çalışılmıştır. Siirt 1967'de Maden Teknik Arama (MTA)'nın raporlarına göre, asfalt, linyit, demir, krom, bakır ve asfaltit olmak üzere

²⁴⁷ Demir, **a.g.e.**, s. 68., Koçi, **a.g.t.**, s. 28.

²⁴⁸ **BCA**, 30.01/78.489.9.

tespiti yapılarak bu yer altı madenlerin Siirt ilinde 46 değişik sahada üretiminin yapıldığı görülmüştür.²⁴⁹

Türkiye Cumhuriyetin henüz ilk yıllarında başkentin gündeminde ilk sırada yer alan kuşkusuz siyasi ve askeri sorunlar olmakla birlikte devletin içindeki durumdan dolayı petrol konusunda keskin bir yol izlenmediği görülmüştür. Fakat Güneydoğu bölgesine gönderilmiş olan uzmanlar ön incelemelerini gerçekleştirmiş olup devletinde bizzat girişimlerde bulunması ile ilk olarak 1934'te Raman dağında petrol rezervinin olduğu tespiti gerçekleşmiştir. 1940'ta MTA'nın Raman Dağında yapmış olduğu petrol arama girişimleri neticesinde olumlu sonuçlar alınmıştır. Burada yeteri bir rezerve sahip bir petrol kuyusunun varlığından haberdar olundu ve zaman kaybetmeden Raman Dağındaki Petrolü ülke ekonomisine katkıda bulunması için girişimlerde bulunuldu. Petrol kuyusunun bir an önce tesisle buluşturulması gerekli idi.²⁵⁰ Bu tesisin kurulum maliyeti (56 milyon lira) ağır olsa da buna karşılık bu rafineden elde edilen üretim yaklaşık olarak (300 bin) petrol likidasyonu (tasfiye) kapasitesine geldiği görülmektedir. Raman dağından sonra ikinci etapta yer alan Garzan yerleşkesinin bulunmuş olduğu sahada 1945'te itibaren buralarda petrol bulmaya yönelik sondaj çalışmalarının yürütüldüğü görülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde Petrolün olduğu bulgulara rastlanılırken yine aynı yıl içinde ikinci denemeden sonra petrol bulunmuş ve Garzan da Petrolün bulunması ile birlikte Garzan sahası da Raman'a benzer bir şekilde üretilmeye açılırken diğer taraftan da işletilmesi yapılacak alan sınırları genişletilmiştir. MTA'nın tarafından Garzan ve ile Hüseyiniye mıntıklarının iletişimini sağlayabilmek adına bir telsiz tesisatının kurulmasının gerektiğinin vurgusu Bakanlığa iletilmiştir.²⁵¹

Raman Dağında çıkan bu petrolün beklentilerin üzerinde bir üretimin elde edilmesi ile birlikte 1957 tarihinde dört büyük yabancı şirket bir araya gelerek burada çalışmalarını yürütmüştür. Bu yabancı şirketler, bir yılda bir buçuk milyon kutu (Teneke) ve 300 fiç (Varil) üretim kapasitesine sahip bir kaynaktan bahsediyoruz. Bunun yanı sıra iki fabrikanın da bu rafine üzerinde kurulmasına yönelik girişimlere gidildiği söylenilmektedir. Raman dağında zengin bir kuyunun bulunması ve bununla beraber yöre insanın ileride kaderini değiştireceği sinyaller görülmüştür. Siirt

²⁴⁹ Koçi, a.g.t., s. 23-24.

²⁵⁰ Hikmet Zeki Kapıcı, İmren Aydın, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye- ABD İlişkilerinde Petrol (1950-1960)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırma Dergisi*, Sayı 20, 2008, s. 9-10.

²⁵¹ BCA, 30.12/194.85.1.

yerleşkesinde petrol rezervlerinin zengin olması ile devlet yüzünü burada göstermişse de özellikle bu malum yer altı madeninin arama yürütmelerinde bu konu ile ilgili halkımızın tecrübesiz olmasından dolayı burada çalışacak kalifiyeli eleman sıkıntısının olduğu görülmüştür. Bu kalifiyeli eleman sıkıntısını Siirt Vilayetine bağlasak büyük bir yanlış olur zira ülke bazında da bakacak olursak değişen bir şeyin olmadığını yani nitelikli ve tecrübeli eleman sıkıntısının olduğu görülmüştür. Bu malum durumdan kaynaklı üretim ciddi bir şekilde sapsmalara uğratılmış olup faaliyetlerinde ciddi işleyiş aksamasına neden olunmuştur.²⁵²

Güneydoğu Bölgesi başta olmak üzere petrol arama faaliyetlerinin sonucunda üretim sahasının gittikçe genişlenmesi ve bu durumun tamamlayıcısı olan üretimin de kademeli olarak yükselişin olduğu görülmüştür. Hükümet bunu kulak arkası yapmayarak petrol arama ve üretim alanında bir çeşit hukuki kanunlara ve kurumsal düzenlemelere geçilmeleri önemle şart olunduğu görülmüştür. Bu düzenlemeler ile birlikte MTA'nın bu süreçten itibaren işleyişine son vermekle birlikte hem yerli hem de yabancı firmaların kuruluşlarına da izin verilmiş oldu. Hükümetin uyguladığı olduğu 6327 Sayılı Kanunla 1954 yılında kurulmuş olan Türk Petrol Arama Ortaklığı (TPAO) ile bir diğer ise MTA'nın bundan böyle bütün petrol kollarında aktif olarak çalışan elemanların her türlü malzemenin kendileri tarafından bizzat karşılanacaktı. Ülke petrol arama ve üretim bakımından 9 bölgeye ayrıldığı görülmüştür. Petrol Kanununa baktığımızda ise Siirt'in ise bölgeler arasında 5. Bölgede yer almıştır.

TPAO'nun bütün üretim kuyularının Siirt vilayetinde olduğu ifade edilmiştir. 1957 tarihinde Garzan sahasında açılmış olan üç kuyudan da olumlu petrol çıkması ve bunun akabinde üretiminde artması beraberinde yeni yatırımlara yelken açmıştır. Petrolün ham maddesini işleyecek yeni kurumlar ve üretimin devamlılığı için yeni kuyuların açılması için ara vermeden çalışmalar devam etmiştir.²⁵³

Güneydoğu bölgesinde petrol arama çalışması devam etmiş olduğu görülürken bir diğer güneydoğu şehri olan ve bu dönemlerde petrol alanında adında sıkça telaffuz edildiği il olan Siirt'te ilk kez 1960 yılında bu sahada yabancı firmaların ve özel teşebbüslerin bu bahsi etmiş olduğumuz tarih ile birlikte bu petrol sahalarında

---

²⁵² Demir, **a.g.e.**, s. 71-72, Yasin Coşkun, "Ulusal Basında Siirt İli: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1960)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 52, 2021, s. 17.

²⁵³Kapıcı, Aydın, **a.g.m.**, s. 209-214.

çalışmalarını yürütmüşlerdir. Görülen o ki Siirt Petrol çalışma sahasında birden fazla dış kaynaklı firmanın faal olduğu görülmüştür. Bu arama çalışma girişimlerinde özel teşebbüslerin farklı gayretleriyle birlikte ve bu çalışma neticesinde yerin 1081 m, derinliğine kadar sondaj çalışmasının yapıldığı Siirt sahasında birden fazla kuyu açılmıştır. Bu açılmış olan birçok kuyunun içinde petrol yerine ekonomik değeri olmayan bir takım gazların olduğu tespit edilmiştir. Bu açılmış olan kuyuların ekonomik getirisi olmadığından dolayı kapatılması gereklidir. Bu durumdan dolayı buralarda faal durumda olan özel sektörlerin beklentilerinin ters tepmesi ile ilgileri azalırken burada yatırım yapan ve yapmayı planlayanların faaliyetleri duraksamalara neden oldu.²⁵⁴

Türk devleti Siirt petrol arama sahasında sondaj denemelerinde bulunan hem yerli hem de yabancı olan firmaların burada aktif oldukları sürece hükümet tarafından görülmemiş bir dereceden çok titiz bir kontrolden geçtikleri ve bu kontrollerde eksiği gediği olanın gözünün yaşına bakılmaksızın işletme ruhsatına el konulurdu. Zira böyle bir durum burada vuku bulmuş ve gereken yapılar dizkalife edilmiştir. Siirt vilayetinde petrol üretimine yönelik yapılmış olan iktisadi yatırımlar kısa bir vade içerisinde sevindirici neticeler vermeye başlamıştır. 1964 yılına gelindiğinde ülkenin işlenmemiş ham madde petrol üretimi Siirt ile karşılaştırması yapılmıştır. Bu ilin buradaki payı şöyledir:%80,2'sinin içinde 738,94ton Siirt sahasından elde edilmiş olan ham petrol payı fazla iken aynı yıl içinde yine kullanılmış olan Petrolun :%16,5'de yine buradan elde edildiği ifade edilmiştir.

1957'de Siirt'te bir takım ziyaretlerin olduğu görülürken bunlardan birisinin (TPAO) Genel Müdürü olan Şahap Birgi'nin bizzat Batman'a giderek temaslarda bulunmuştur. Batman' da bulunan bu petrol kuyusunun Siirt ekonomisine getirisi maalesef beklentilerinin altında kalmıştır. Bu kuyuların işletilip halkın hizmetine bir an önce sunulması gerekti. Bunun içinde kurulum tesislerinin olması gerektiği bu tesislerin Siirt merkezde yapılması planlanırken tesislerin ilçe Batmanda hayat bulması ile birlikte böylece gittikçe iktisadi olarak büyüme kat eden Batman ilçe bazından

---

²⁵⁴ Nadir Yurtlu, “ Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye de Petrol Arama Çalışmaları ve Petrol Politikaları (1950-1960)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 31, 2017, s. 155-163.

1990'lı yıllarda Siirt ilinden ayrılarak il statüsüne geçmiştir. Batmanın il olması hasebi ile Siirt'ten ayrılması iktisadi olarak Siirt'e zarar vermiştir diyebiliriz.²⁵⁵

Siirt'in ekonomik geliri genellikle tarım ve hayvancılık üzerindedir. DP döneminde hayvancılık alanında bölgede geniş kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Hayvan ırklarının iyileştirilmesi için bölgeye adapte olabilen hayvan ırklarının tespit edilip, devlet destekli suni tohumlamalar yapılarak hayvan sayısı ve ırklar üzerinde faaliyetler yürütülmüştür. Özellikle küçükbaş hayvancılığı için devlet destekli kredi desteği sağlanmıştır. Tarım alanında kaliteli verimi yüksek tohumlar bölgeye gönderilerek halkın yararlanması sağlanmıştır. TMO büroları açılarak halkın tohumluk hububatta erişimi kolaylaştırılmıştır. Bölgeye ziraat mühendisleri gönderilerek modern tarım yapılması için halk bilinçlendirilmiştir.

---

²⁵⁵ Çoşkun, **a.g.m.**, s. 17., Yurtlu, **a.g.m.**, s. 155-163.

SONUÇ

Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Siirt, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla öne çıkan bir şehirdir. Tarihsel süreçte farklı milletlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Siirt, farklı etnik ve dini grupların yaşadığı bir merkez idi. Bu minvalde, geç Osmanlı döneminde Siirt, Kürt, Arap, Türk, Ermeni, Süryani ve Keldani gibi etnik gruplardan oluşmakta ve vilayette Kürtçe, Türkçe, Arapça, Ermenice ve Süryanice dilleri konuşulmaktaydı. Vilayet halkının büyük bir bölümü Şafii ve Hanefi mezheplerine mensup Müslümanlardan oluşmakla birlikte Siirt ve çevresinde Hıristiyanlık ve Musevilik inancına mensup azımsanmayacak bir nüfus mevcuttu. Osmanlı'nın son dönemlerinde, imparatorluğun diğer vilayetleri gibi, Siirt de kozmopolit ve heterojen bir görünüm arz ediyordu. İmparatorluk bakiyesi üzerine kurulan Kemalist Cumhuriyet, tüm Türkiye'de olduğu gibi Siirt'te de yeni ulusun ve ulus-devletin inşası için seküler ve milliyetçi politikalar icra etti. Tek parti döneminde yoğun bir biçimde uygulanan bahse konu politikalarla Siirt, imparatorluk zamanındaki heterojen ve kozmopolit yapısından uzaklaşarak homojen bir şehre dönüşmeye başladı. Tek parti dönemi boyunca Kemalist kadrolarca icra edilen seküler ve milliyetçi politikalar, Siirt'in Kemalist rejime büyük oranda rezerv koymasıyla sonuçlanmıştır. DP'nin hem din hem de dil konusundaki ılımlı politikaları, Siirt'in 1950-1960 arasında DP'yi güçlü bir biçimde desteklemesiyle sonuçlanmıştır. Açıkçası, çeyrek asırlık tek parti iktidarının jakoben politikalarından sonra 1950, 1954 ve 1957 yıllarında yapılan genel seçimlerde Siirt, politik tercihini DP'den yana kullanmıştır. On yıl içerisinde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinin üçünde de seçim sisteminden dolayı (liste usulü çoğunluk sistemi) tüm milletvekillerini DP kazanmış ve on yıl boyunca Siirt, TBMM'de DP tarafından temsil edilmiştir.

CHP'den sonra iktidarı devralan DP'nin, Siirt'te geç teşkilatlanmış olmakla birlikte, CHP'nin çeyrek yüzyıllık ajandasından dolayı, Siirt'in 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde büyük desteğini almıştır. DP'nin, Siirt de dâhil Kürt ve Arap yoğunluklu Doğu ve Güneydoğu illerinde teveccüh görmesinin en önemli nedenlerinden biri de CHP'nin katı laik politikalarına karşı mücadele etmesi ve dini hayatı görece özgürleştirmesidir. Bu minvalde, Türkçe ezan uygulamasının kaldırılarak ezanın Arapça okutulması, hac farızasını yerine getirmek isteyenlere destek sunması, Kuran kurslarının açılması ve imam-hatip okullarını arttırması, halkın DP'ye teveccühünü arttıran sebepler

arasında yer almaktadır. Ayrıca tek parti döneminde bölgede yürütülen jandarma operasyonlarının azaltılması, zorunlu iskâna son verilmesi, yasak bölge uygulamalarının kaldırılması gibi gelişmeler de Siirt'in DP'ye destek vermesinin önemli gerekçeleri arasında zikredilebilir. Kuşkusuz, DP'nin Siirt'te üç dönem boyunca kazanmasının önemli nedenlerinden biri de Siirt'teki şeyhlere, aşiret reislerine ve toprak ağalarına partide yer vermesidir. DP saflarında yer alan şeyhler, toprak ağaları ve aşiret reisleri bölgedeki oyların blok şeklinde DP'den yana kullanılmasında başat vazife görmüştür.

DP iktidarında 1950-1960 yılları arasında Siirt'in sosyal ve kültürel hayatında önemli gelişmeler yaşandı. Bu minvalde, hem sağlık koşullarında yaşanan kısmi iyileşmeler, hem de köyden kente göçle birlikte şehir merkezinin nüfusunda gözle görülür artış meydana geldi. 1950, 1955 ve 1960 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımlarından hareketle vilayette sırasıyla Kürtçe, Arapça ve Türkçe en çok konuşulan diller arasında yer alıyordu. Şehir merkezinin nüfusunun artmasıyla şehirde dernekleşme ve kooperatifleşme de boy gösterdi. Dahası, Siirt'te şehirleşmenin artmasıyla imar ve bayındırlık faaliyetleri de hızlandı. Bir taraftan ev ve işyerleri gibi yapılarda artış yaşanırken öte taraftan eğitim, sağlık, güvenlik, kültür ve ulaşım alanlarındaki kamu binalarının sayısında artış yaşandı. DP döneminde Siirt merkez ilçe ve köylerinde çok sayıda ilk ve ortaokul açılarak şehrin eğitimi ileriye taşınmaya çalışıldı. Eğitim koşulları her ne kadar artan nüfusa yeterli gelmese de Siirt'te okul ve öğretmenlerin sayılarında yaşanan artış, vilayetin okullaşma ve okur-yazar oranını yükseltti.

Siirt vilayetinin iktisadi yapısını incelediğimizde ise ağırlıklı olarak tarıma dayandığı görülmektedir. Bundan dolayı halkın büyük çoğunluğu da tarım işleri ile meşgul olmuştur. Son zamanlarda aşılama yöntemi ile geliştirilen Siirt fıstıkçılığı, yöre halkı için büyük bir ekonomik gelir ve geçim kaynağı halini almıştır. Siirt'te tarım kadar önemli olan ikinci büyük geçim kaynağı ise yapılan hayvancılık sektörüdür. Siirt'in bulunmuş olduğu coğrafya şartları bölge sınırları içerisinde hayvancılığın önemli derecede geçim ve gelir kaynağı olmasında büyük bir etken sağlamıştır. Özellikle Siirt vilayetinin yüksek kesimlerinde koçer/göçer diye adlandırılan göçebe nüfus asırlardan beri hayvancılık yapmaktadır. Hayvancılığa bağlı olarak gelişen iş sahalarından dokumacılık ve battaniyecilik de Siirt'in ekonomisi için önem arz etmektedir. Siirt'te önemli geçim kaynaklarından biri de madenciliktir. Bilhassa Raman

Dağı'nda 1940 yılında bulunan petrol yöre halkı için önemli bir iktisadi kaynak olmuştur. Tek parti döneminde demiryolu ulaşımına verilen önemin bir neticesi olarak demiryolu hattı 1944'te Kurtalan'a uzamış ve aynı tarihte Kurtalan Garı faaliyete girmiştir. Her ne kadar tek parti hükümetleri daha ziyade güvenlik kaygısıyla demiryolu ulaşımına önem vermişse de demiryolu ulaşımı aynı zamanda iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmaya ve sirkülasyona ivme kazandırmıştır. Son olarak, DP döneminde Siirt'te karayolu ulaşımına önem verilerek Siirt'in çevre illerle ve kendi ilçeleriyle ulaşım ağlarının geliştirilmesi Siirt'te iktisadi ilerlemenin yanında sosyal ve kültürel sirkülasyonun da temel itici gücü olmuştur.

Toparlamak gerekirse, Türkiye'nin petrol ve fıstık bakımından en önemli şehirleri arasında yer alan Siirt, tek parti dönemiyle kıyaslandığında, DP döneminde siyasal alanda olduğu kadar, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda da görünür olmuş ve bu görünürlüğünü hem yerel hem de ulusal düzeyde hissettirmiştir. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte tek parti döneminin çeyrek yüzyıllık politikalarından büyük ölçüde vazgeçilmiş ve devletten ziyade toplumu odağa alan bir politika benimsenmiştir. Elbette toplum lehine icra edilen politikalar, Türkiye'nin birçok vilayetinde olduğu gibi Siirt'te de teveccühle karşılık bulmuştur. Bu durumu, DP döneminde gerçekleştirilen üç milletvekili genel seçimleri üzerinden, daha doğrudan bir ifadeyle, Siirt'in siyasal tercih ve temayüllerinden okumak pekâlâ mümkündür. Hiç kuşkusuz tüm bu değişim, dönüşüm ve gelişmeler, vilayetin sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda gözle görülür ilerlemeler kaydetmesine ve halkın iktidarla daha barışık bir siyaset izlemesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

BCA, 30.10/78.517.17.

BCA, 30.10/112.707.8.

BCA, 30.18.1.2/144.97.1.

BCA, 30.18.1.2/98.31.2.

BCA, 30.18.1.2/91.65.14.

BCA, 30.18.1.2/150.52.15.

BCA, 30.18.1.2/144.97.1.

BCA, 30.18.1.2/41-85-1.

BCA, 30.18.1.2/124.85.1.

BCA, 30.10./78.517.26.

BCA, 490.01/925.602.1.

BCA, 490.01/961.720.1.

BCA, 490.01/445.1836.1.

BCA, 490.01/100.2871.2.

BCA, 490.01/10.12.906.2.

BCA, 490.01/990.833.1.

BCA, 490.01.460.1889.3.

BCA, 490.01/512.2058.2.

BCA, 490.01/1025.946.2.

BCA, 490.01/976.785.5.

BCA, 490.01/1580.436.3.

BCA, 490.01/961.720.1.

BCA, 490.01/445.1836.1.

BCA, 490.01/199.790.1.

BCA, 490.01/1781.1220.2.

BCA, 490.01/1025.946.2.

BCA, 490.01/1580.436.3.

BCA, 490.01/278.114.3.

BCA, 490.01/512.2058.2.

BAC, 490. 01/ 235.931.3.

BCA, 272.0.0.12/ 63.192.50.

TBMM TD, Dönem 7, C: II (29 Nisan 1946).

TBMM TD, Dönem 7, C: VXII (21 Mayıs 1945).

TBMM TD, Dönem 8, C: I (14Ağustos 1946).

TMM TD, Dönem 9, C: 1 (31 Mayıs 1950).

TMM TD, Dönem 10, C: 1 (24 Mayıs 1954).

Akşam, 22Mart 1954.

Akşam, 8 Ocak 1946.

Akşam, 24 Temmuz 1946.

Akşam, 25 Nisan 1954.

Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946.

Cumhuriyet, 24 Mart 1954.

Cumhuriyet, 8 Ocak 1946.

Cumhuriyet, 8 Ocak 1947.

Cumhuriyet, 2 Mart 1950.

Demokrat Siirt, 1Ekim 1953

Demokrat Siirt, 05 Ekim 1953.

Demokrat Siirt, 03 Haziran 1957.

Demokrat Siirt, 24 Temmuz 1954.

Demokrat Siirt 18 Şubat 1948.

Demokrat Siirt 3 Mayıs, 1954.

Siirt Gazetesi, 6 Mart 1948.

Siirt Gazetesi, 5 Mayıs 1951.

Siirt Gazetesi, 23 Mart 1946.

Siirt Gazetesi, 3 Aralık 1949.

Son Posta, 12 Mayıs 1946.

Ahmed, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

Ahmet Güneş, Mustafa, "Siirt ve Antep Fıstığının Fizyolojik, Ekolojik ve Sistemik Açısından Değerlendirilmesi", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi FBE, 2018.

Akboğa, Abdullah, "Siirt Fıstığında Verimi Etkileyen Bazı Faktörler Konusunda Yetiştiricilerin Uygulamaları", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi FBE, 2011.

Alev Atayakul, Fatma, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1960)", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul Üniversitesi SBE, 2007.

Alkan, Adnan, "Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı," **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı 37, 2017.

Aslan Barış, "Tek Parti Döneminde Siirt (1923-1950)", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi SBE, 2017.

Aslan, Zehra, "Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, 2011.

Avşar, Zakir ve Elif Emre Kaya, Ayşe, "Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 95, 2017.

Babaoğlu, Resul, Çelik Abdurrezzak, "Cumhuriyet İdaresine Geçiş Sürecinde Siirt'te Demografik Göstergeler", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 34, 2018.

- Babaoğlu, Resul, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Partinin Kuruluğu Ve 1946 Seçimleri ”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2017.
- Babaoğlu, Resul, “Bir İngiliz Diplomatın Gözlemleriyle Türkiye’nin Doğu Vilayetlerinin 1956 Yılındaki Genel Durumu”, **History Studies**, Cilt 10, Sayı 1, 2018,
- Babaoğlu, Resul, Demokrat Parti’nin Kuruluş Aşamasında Bir Muamma: **Sol Cenah**, s.576-579.
- Benhür, Çağatay, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, **Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı 17, 2007,
- Beyhan, Yusuf, “Demokrat Parti Döneminde Malatya’da, Sosyal, Siyasi Ve Ekonomik Hayat (1950-1960)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi TAE, 2018.
- Burğaç, Murat, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 13, Sayı 26, 2013.
- Coşar, Nevin, “Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 1, 2005.
- Çağlayan, Ercan, **Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Çalık, Ümit, “Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım”, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 65, Yıl 17, 2012.
- Çevik, Adnan, “ Ortaçağ İşlam Coğrafyacılara Göre el Cezire Ve İdari Taksimatı, ” **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt 33, İstanbul, 2009.
- Coşar, Nevin, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 60, Sayı 1, 2005.

- Çoşkun, Yasin, “Ulusal Basında Siirt İli: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1960)”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 52, 2021.
- Demirci, Pervin, “1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri”, **KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2021.
- Dücan, Engin, “Türkiye’de İç Göçün Sosyo- Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi”, **Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 2, 2016.
- Efe Türk, Bilal, “ Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü ve Önemi: Siirt Örneği”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Siirt Üniversitesi SBE, 2021.
- Ekmen, Ayşe “ Türkiye’ de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, **Gazi Antep Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, 2018.
- Erdem, Ekrem, “Sanayi Devriminin ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 48, 2016.
- Erdoğan, Caner, “Tek Parti İktidarı Dönemi’nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin İdeolojik Değişimi Ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlemesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 5, 2017.
- Erkmen, Ayşe, “ Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk iradesine Etkisi” **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Vol.18, Nu 3, 1227, 2018.
- Erler Bayındır, Özgün, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 45, 2011.
- Faruk Koçi, Ömer, “Siirt Vilayetinde Sosyal, Siyasal ve Kültürel Faaliyetler (1931-1956)”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bitlis Eren Üniversitesi SBE, 2019.

- Göktürk Kır, Mustafa, “ Gazi Antep’te Seçilmiş Bazı Antep Fıstığı (Pistaciavere L.)”
(**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Çukurova Üniversitesi FBE, 2019.
- Güler, Çağlar, “Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte (1945-1950) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri”, **TAD**, Cilt 34, Sayı 57, 2015.
- Gültekin, Mehmet ve Tan, Mehmet, “Siirt Düderan Aşireti: Yapı ve Değişimi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, 2017.
- Güngör, Süleyman, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalımı” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, 2010.
- Gürhan Kınalı, Aynur Soydan Erdemir, “Demokrat Parti’nin Kurulmasında Refik Koraltan’ın Rolü”, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2017.
- Güzelipek, Yiğit Anıl, “Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz”, **History Studies**, Vol. 9, Issue 3, 2017.
- Haytoğlu, Ercan “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945),” **PAU. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 1997.
- Hüseyin Yılmaz, “Siirt İlinin Demografik Yapısının Türkiye ile Karşılaştırılması ve Bölgesel Kalkınma Açısından Yorumlanması”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Siirt Üniversitesi SBE, 2016.
- Kaan Kaynar, Mete, “**Türkiye’nin 1950’li Yılları**”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Kapıcı, Hikmet Zeki, Aydın, İmren, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye- ABD İlişkilerinde Petrol (1950-1960)”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırma Dergisi**, Sayı 20, 2008.
- Karadoğan, Sabri, Özgen, Nurettin, “Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2009.
- Kaya Özçelik, Pınar, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, Pamuk Kale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010.
- Keyder, Çağlar, “**Türkiye de Devlet ve Sınıflar**”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- Koçi, Ömer Faruk, “Siirt Vilayetinde Sosyal, Siyasal Ve Kültürel Faaliyetler (1931-1956)”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Bitlis Eren Üniversitesi SBE, 2009.
- Koday Saliha, Koday Zeki, Kızıllan Yusuf, “Siirt ilinde Bir Mesken Kültürü: Cas evleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 21, Sayı 4, 2017.
- Kömür, Uğur, “ Siirt Halkevi ve Faaliyetleri”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Adıyaman Üniversitesi SBE, 2004.
- Küçüköz, Âdem, “Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Sakarya Üniversitesi SBE, 2012.
- Küçüköz, Adem, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 12, 2012.
- Maden dağ, Gülten, “Demokrat Parti Döneminde Adana’da Gündelik Hayat”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Sakarya Üniversitesi SBE, 2018.
- Miftakhov, Songül, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: (1946-1960)”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2018.
- Nergiz, Bilal, “Türkiye de Çok Partili Dönemde Geçiş Sonrası Doğu’da Genel Seçimler Ve Milletvekillerinin Demografik Özellikleri (1945-1960)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2020.
- Öncü, Mustafa, “Molla Halil es-Siird’inin Basiretü’l-Kutub Fi Kelami ‘Allami’l-Guyub, Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelemesi”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Dicle Üniversitesi SBE, 2013.
- Ören, Enver, “’Siirt,’ **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.
- Över, Mahmut, “12 Eylül’den 12 Haziran’a Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)” **Seta Analiz**, Sayı 40, 2011.
- Özduygün, Yunus, “Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 51, 2021.

- Özkaya Duman, Olcay, Haktan Birsell, “ Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası Ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki eden Dış Gelişmeler”, Mustafa Kemal Üniversitesi AİİTE, **Atatürk Dergisi**, Sayı 1, 2012.
- Özküçük, Adem, “Demokrat Partinin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 12, 2012.
- Saka, Abdülkerim, ‘ 14 Mayıs 1950 Seçimleri Ekseninde Muhalefet ve İktidarın Sesi Olan Zafer ve Ulus Gazeteleri Üzerinde Bir İnceleme’, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Selçuk Üniversitesi SBE, 2015.
- Sal, Özcan, “Zorunlu Göç ve Kentleşme “Siirt Örneği” (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, 2017.
- Siirt Belediyesi Stratejik Planı 2020-2024, Strateji Geliştirme Müdürlüğü 2019.
- Siirt İlinde Doğa Turizmi, “**Mas ter Planı**” (2013-2023).
- Sönmez, Naim, “Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2013.
- Şahin, Enis ve Tunç, Bilal, “Demokrat Partinin Kuruluş Süreci ve DP – CHP’nin , Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırma Dergisi** Cilt 1, Sayı 2, 2015.
- Şahin, Ömer, “Demokrat Parti Dönemi’nde Diyarbakır’da Asayiş Politikaları”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2019.
- Şan, Canan, “Demokrat Parti Döneminde Denizli’de Siyasal Hayat (1950-1960)”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2019.
- Şen, Mustafa, “Türkiye’de İç Göçlerin Neden Ve Sonuçları Kapsamında İncelenmesi, Çalışma ve Toplum:” **Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Sayı 40, 2014.
- Şener, Sefer, “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, **Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2005.

- Tan, Mehmet, “Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş Siirt Düderan Aşiret Örneği”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Dicle Üniversitesi SBE, 2013.
- Taşpınar, İbrahim, “Siirt İli ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Fırat Üniversitesi SBE, 2006.
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “Demokrat Parti Programı 1946”, Yer -2008-563, Yıl 1946.
- TBMM, ALBÜMÜ- 2010 II Ankara TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Cilt: (1950-1960).
- TCBİGM, 22 Ekim **1950 Genel Nüfus Sayımı**, İstanbul-1961.
- TCBİUM, 22 Ekim **1950 Genel Umumi Nüfus Sayımı**, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibarı ile Nüfus, Ankara-1950.
- Tuncel, Metin, “Siirt Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Şehir Ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl, **Türkiye Diyanet Ansiklopedisi**,” Cilt 37.
- Tuba Yolcu, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci İle Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme”, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, **Turkish Studies**, Cilt 14, Sayı 2, 2019.
- Tunç, Bilal, “Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960)”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2016.
- Türk, Medya, “Göçer Aşiretlerinin Gündelik Hayata Tutunma Stratejileri (Batman Örneği), **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2020.
- Uslubaş, Tolga, Kronolojik Türkiye Tarihi – **Geçmişten Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul: Venedik Yayınları, 2017.
- Uyar, Hakkı, “**1950 Genel Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi**”, Uluslararası Türkiye Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2008.
- Uyrun, Melek, “Demokrat Siirt Gazetesine Göre Siirt (1953-1961)”, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Siirt Üniversitesi SBE, 2021.
- Vatandaş, Celaleddin, “**Cumhuriyetin Tarihi**”, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.

- Yeğen, Harun “Demokrat Parti Döneminde Bitlis’te Siyasal Hayat”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, 2019.
- Yıldız, Nuran, “ Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, 1997.
- Yılmaz, Ensar, “1950 Seçimleri ve Önemi Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları”, **Bartın Üniversitesi, Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2010.
- Yılmaz, Ensar, “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları”, **E –Jurnal Of New Word Science Academy Humanities, Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 2010.
- Yurtlu, Nadir, “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Çalışmaları ve Petrol Politikaları (1950-1960)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 10, Sayı 31, 2017.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Yasemin Soner (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

EKLER

Ek-1 Siirt Halkı Bir Arada.²⁵⁶

Yıl : 6 Sayı : 239 247 24 Temmuz - 1954 Cumartesi Fiyat : 10 Kuruş

Bir Fabirka ihtiyacı

Fuat Yargan

Şirvan caddesi üzerindeki sol tarafında tam yedi kahvehane vardır. Dokuz kahvehanın bulduğu mesafe kırk beş metredir. Bu halikat te gösteriyor ki, şehrimizde en bol meşgulliyet yerleri pis, insanın üzerinde merfi bir tesir yaratar, insanı atalet ve sefaletle sürüklüyor kahve köşeleri dir.

Halkın daıma devam ettiği yerler buralardır. Acaba sebebi nedir diye sormamıza mahul kalma dan hemen cevabını verebiliriz. Şehrimizde korunç derecede bir işsizlik vardır. Bu işsizlik halkı korkutçudur atalet ve orgunluğa sevk etmiştir. Beş nüfuslu bir aile reisi

in ilk ve son durağı kahve hanelerdir. Gençlerin, n u nevverlerin, yaşlıların, hat ta bu umumi akıntı ara sında işi gücü olanların da gittikleri ve gidebilecekleri yerler bu kahve hanelerdir. Şehrimizdeki hayat durgunluğunu, işsizliğini ifade eden iki şey vardır. Biri kahvehane bolluğu ötekisi de tezbihidir. Gençlerin, munevverlerin, hemen hemen

(Devamı sa. 2 de)

Japonya ve güney doğu Asya

Tokyo : 22 (s.a) Japon ya Hariciy Vekâleti söz cülerinden biri dün Barışına yaptığı beyanatta, ya

(Devamı sa 3 te)

Cenevredeki Vietnam H.Ve kili istifa etti

Cenevre 22 (s.a) cenevredeki Vi team Dış İşleri vekili Vietnam heyeti Başkanında son toplantıdan sonra Saygona telgraf çekerek muvaffak olmadığı için dış İşleri Vekillikinden affını ve başka bir vazfeye tayini istemiştir.

Tansiyon için yeni bir ilaç

İstanbul (P.Y.H.A.) Birleşik Amerikadaki tib uzmanları tarafından tahlil edilmiş tansiyon vak'larında çok mucusir olçuğu ve tansiyonu düşürerek onu musyren bir seviyeye muhafaza edenilen (resperine) isimli bir ilaç keşfedildiği bildirilmiştir.

Irak Başvekili İstanbul'da

İstanbul: 22 (s.a) Memleketimize hususi bir ziyaret yapmakta olan İrak Başvekili Erşet El Üneri bugün saat 10- 40 da uçakla İstanbula muvasalat etmiştir. İrak Başvekili Erşet El - Üneri memleketimizde bir haftaya kadar kalacaktır.

Güney doğu Asya Güvenliği

Vaşington: (s.a) Siyasi çevrelerden bildirildiğine göre, Amerika ile İngiltere Güney Doğu Asya Güvenlik sistemi hakkında Beynelmül bir Konferans aktı plâolarının hazırlanması hususunun anlaşmaya varmışlar

(Devamı sa. 3 te)

BİR TANIDIGININ KALEMI İLE

Merhum Ömer Atalay

Şehrimizin B ü y ü k değerli Sima ve munevverlerinden vefat eden müftü Ömer Atalayın bazı hallerini beyan etmekle kalbimize teselli vereceğiz.

Merhum 310 Tarihinde bilgi ve faziletine binaen Siirt mahkemesi şerhiye başkتابetine birden tayin edilmiş ve zamanın icabı üzerine Halka teshilat vererek umuri şerhiyeyi bihakkin ifa etmiştir.

Ülusu Arabiye ve İsmun saireyi merhum bederi hacı Abdülkerimden ve ikmalî tahsilini amcası merhum Yusuf Halyıldan almış ve görülen Deraccı İktidarına binaen vakitile meşihatı İslamiye tarafından iki dela rütbe İsmiye ile teklif edilmiştir.

324 tarihinde Hükümet tarafından yapılan tensikatta Aliülala (birincilikle) imtihanı kazanmış 600 kuruşla mahkeme şerhiyede başkatiplikte ipe ka edilmiştir.

337 senesinde Siirt müftülüğüne seçilerek umuru şerhiye vekaleti tarafından menşuri verilmiş O tarihten vefatı gününe kadar Vilayetin merkez müftülüğünde katıpsız olarak ifayı vazife etmiş geceli gündüzlü vaktini lûfû bu İsmiye ve askeri İsmiye ile zaman geçirerek Siirtimiz tarihini yazmış ve Hükümet tarafından memnuniyetle karşılanarak eseri tab ettilmiştir.

Halk umumiyetle vazifesinden memnun olduğu için

Demokrat Siirt'in Objektifi

Sovaklardan bunalıp göçmeye uğunan bir grup

324 tarihinde Hükümet

²⁵⁶ Demokrat Siirt Gazetesi, 24 Temmuz 1954. s.1.

²⁵⁷ Akşam Gazetesi, 24 Temmuz 1946.

İLLER BANKASI UMUM MÜDÜRÜ-
NÜN GAZETEMİZE BEYANATI

Siirt azamî bir sene sonra bol suya
kavuşmuş olacaktır

Geçen ayımızda, ilimizin geleceğini yazdığımız İller Bankası Umum Müdürü Sayın Faik Ergün, dün beraberinde ki zevatla şehrimize gelmiş, Vali T. Cavit Okuyucu, millet vekillerimizden Cemil Yarıdan, Baki Erdem, Demokrat Parti İl Başkanı Dr. Veyis Özen oblağı halinde Botanika gite-i-ler ve buradaki çalışmalar, ya plan işleri tetkik etmişlerdir.

Dün saat 9 da, vilâyet makamında arkadaşlarımızla görüşen İlçem Müdür arkadaşlarımızın konuşmaları üzerine bildirdi:

Çok mütevazı ve güler-

yüzlü olan Umum Müdür, Siirtte gelişmelerin sebebini soru yoruna:

- Botanika suyu çalışmalarını yakından görmeye gidildi. Siirt'in suyu olan üstyayını göz önünde tutarak, hidro elektrikli tesis önce, suyun geliştirilmesi temin etmeye çalışılmaktadır. Şirkette de daha evvel bu konuda mutabık kalınmıştır. Bunun için evvelki an işleri ile ilgili bir karar verildi. Siirt 1954 yılının Eylül ayında suya kavuşmuş olacaktır.

- Botanika çalışmaya hız verilecektir denildi.

- Tabii şekilde mutabık ve projelerimiz vardır. Derhal hammadde bir faaliyet başlatılacaktır.

- Hidro elektrik işi?

- Bilirsiniz ki 1954 yılında hidro elektrik tesisi, ikmal edilmiş olacaktır. Bu bu projeyi değiştirecek. Evvelki suyu sonra da elektrikli getirmeye çalışacağız. Bunun için hidro elektrik işi 1956 yılında ikmal edilmiş olacaktır.

- Sudan evvel şehirden bir kanalizasyon teşkilâtı lazım?

- Bunun derhal ele alınacağı. İhale işi için ihalelerimize başlamışızdır.

- Daha evvel Siirtte varile ile itina. Bu gün Siirtte bir derleme görülmüş mü?

- Eski Ankara ile yeni Ankara arasındaki fark karlar bir değişim görülmüştür.

- Siirtliler hakkındaki in-tilahlarımız.

- Misafirperver, iyi insanlar. Bütün rejime bağlı ve kanunlara çok hürmetkâr ve itaatkârdır.

Kurtalana, suyun açılması merasiminde hazır bulunmak üzere giderek olan bu değerli misafirimize teşekkür ederek ayrıldık.

KURTALANLILAR KANUNLARA
FAZLA HÜRMETKÂR

Kendileriyle görüştükümüz Vali ve Kurtalan kaymakamı Kurtalan halkının bu işteki hassasiyetlerinden dolayı kendilerine teşekkür etmişlerdir.

Ateşli silahlar kanunların mücrifetine girince üzerine Kurtalan ve havaslı halkı, mütevil sebeplerle ve uzun zaman danberi yerlerinde bulunan silahları peyderpey teslim etmeye başlanmıştır.

Silahlar arasında daha ya şüpheli ve sımsıkı saf manevi bir muamele ve kıymetli oblağı için muhafaza edilmiş başak ve tabancalara da mevcuttur. Ve kıymetli buldukları da teslim etmişlerdir. Silah teslim peyderpey devam etmektedir.

İNSAN NAKİPİĞİ
TERFİ ETTİ

İlçem Müdürü Öğretmenlerinden değerli hemşerimiz İhsan Nakipoglu'nun Yeni İhtisabı Başvurusu üzerine yeni terfisi memnuniyetle öğrenmiş bulunuyoruz. Hemşerimize tebrik eder, o devirinde başarılar dileriz.

Görüşüğümüz Kurtalan kaymakamı İrfan İpşekçi Kurtalan halkının kanunlara karşı olan hürmetini ve bu işteki hassasiyetini memnuniyetle karşıladığını söylemiş ve bu işte köyleri görüşmü ve seve ve vasıfını kolaylaştırarak il ve ilâve etmiştir.

Teslim edilen silahları da yetkililere gösteren vali, Kurtalan ve havaslı halkına teşekkür etmiş, Siirt ve havaslı halkı bizzat hep müzaheret eder ve vakitlerini böyle kolaylaştır. Onlara teşekkür ederim demştir.

Hemşerimiz Hâkim
Fikri Şendur gitti

Şabanözü Hâkimi Hemşerimiz Fikri Şendur bir yıllık iznini bitirerek dün öğle başına hareket etmiştir. Hemşerimize hayırlı yolculuklar dileriz.

SIİRT'TE İŞ BANKASI ŞUBESİ
AÇILIYOR

BU İŞ İÇİN GEREKLİ TEDKİK VE TEMASLARDA
BULUNMAK ÜZERE SELÂHIYETLİ BİR ZAT
YAKINDA ŞEHİRİMİZE GELİYOR

Siirtte bir İş Bankası şubesi açılması için gereken tedbirler ikmal edilmiş üzeredir. Bu iş için, Siirtte gerekli tetkik ve temaslarda bulunmak üzere selâhiyetli bir zatın buraya geleceği haber alınmıştır. Siirtte bir İş Bankası şubesinin açılması teşebbüsü büyük bir alaka ve memnuniyet uyandırmıştır.

EKREM BERK

Vali M. Vekâletle deruhte edilmek

Vali muaviniği görevini de ifa etmekte bulunan Hakkı İleri müdürünün mezinin ayrılması halinde, bulunduğu illerden ilimizin değerli Defterdarı sayın Ekrem Berk Vali muaviniği görevini vakkâletle deruhte edilmiştir.

Bu şevketinde de büyük başarılar temenni ederiz.

Atatürk Anıtı
Tamir Ediliyor

Herap bir halde bulunan, Tâminin Güneşine Atatürk Anıtının tamirine Belediyece karar verilmiştir. Lütfen malzeme ikmal edilerek pek yakında tamir işine başlanacaktır.

Kurtalan çiftçilerinin teşekkürü

DEĞERLİ D. P. BAŞKANI YUSUF
ÖÖR VE BELEDİYE R. HASAN
ERKÂN'DAN ALDIĞIMIZ MEK-
TUBU AYNEN NEŞRE DİYÜYÜZ

Bu Yıl tabiat muhalefetinden kazandı çiğçileri etkilediği tohumu dahi alamaması, ne yapacağın şüphelidir. Çok müşkül bir duruma düşülmüş te İken, hükümetimize arz edilen bu derdimiz büyük bir anlayışla tam zamanında ele alınarak Çaylanın Devlet Çiftliğinden ilimizin 3600 ton gibi mazzane bir miktar tahsis edilmiştir. Bu tahsisler bizim katarlar terfili edilerek ekim zamanında evvel yetiştiren hükümetimize halkımıza bir daha nispet ve şükran duyuyoruz.

tabii edile: 1250 ton ilçe ilçe şyaç komisyonunu tarafından halka tevzi edilmektedir. Her derdimizde oblağı gibi bu hususta da Sayın Valimizin bizzat yakın takip ve alakaları ve Ziraat Müdürlüğünün devanb gayretleri halkımız şükranla karşılanmaktadır. Kendilerine Belediye namına teşekkür ederiz.

Kurtalan D. P. Başkanı
Yusuf ÖÖR
Kurtalan Belediye Reisi
H. Erkân

ANKETİMİZ

Değerli hemşerimiz
Faik Olcayın sualle-
rimize cevabı

Bu deruhte mühtaz Tâminin ye toprakları dahilinde bir vakat parçası var. o da Siirt bölgesindedir. Eğer varlığını ortaya çıkarmak için suya ve bakılıp okunursa Siirt ve Siirtliler ne mutlu.

1 - Köylünün hayat seviyesini yükseltmek.

Bunun tabii olarak için:

a) Ziraatın geliştirilmesi, sulama için ilimizde tertiplerin alınması.

b) Hayvan sağlığı ve bakım pratik ve basit formüllerle köylüye anlatılıp öğretilmesi.

c) Cehaletin ortadan kaldırılması için ilimizde okulların açılması.

d) Hükümetin buradaki devanb girişimlerine y a r d ı m ı edilecek yol devanb ilim geliştirilmesi.

Bu mevzuların ele alınması ilimizde geleceği için Siirt ve Siirtliler için büyük bir mütevil işidir.

Çünkü, Siirt o kadar ilimle dolmuş ki, yalnız yuku da suydığını maddeler köylü memur. İhtiyaç da işine mütevil etmek lazımdır.

Bu ilçe bir köylüye nazik olmayan, yalnız Siirt'e kanun tabii kaynaklardan faydalanarak, jektör çok oblağı ilimize geniş bir çalıyış salması temin etmektedir.

(Devamı s. 2 de)

iki Ziraat Memuru
muz kurs görecektir

Tâmin Bakanlığınca ilimize ele alınarak bulunan ye hakikileri civit ve nura tabii mevzusunda Ankara'da açılacak kursa iştirak etmek üzere Kurtalan ziraat memuru Aya Çalkıç ile Beğli ilçe memuru İsmail Kayhan da bu tonda iştirak etmişlerdir. Mühtaz memurlarımıza hayırlı çalışmalarını bu ilçe için dileriz.

DEMOKRAT SİİRT

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

İlk Çıkış: 18-2-948 İkinci Çıkış: 1-10-953 Sayı: 1052 Tl: 99 3 Haziran-1957 pazartesi Fiyatı 10 kuruş

İstifa Ettiler

D.P. Merkez İlçe Bşk.
Adil Yaşa

D. P. İl Sekreteri Müteahhit
Lütfü Gülüoğaa

P. ofis Acentası
Hayriyet Divanı Eği.
Veyal Çalapkulu

Günün en önemli há- / gidişten memnun ol'midik / lktan istifa etmiş'er-
disesi üç belediye ezası / larını beyan ede ek aza / dir.

Bol Işığa kavuştuk

Büyük emak ve m l
yo:lar pshasını tesis edi
len Botan Barajından dın
gelirini bol ışık varlımıdır
Höylence çekilin elektrik ih
(Dev 2 de)

Afganistan Kralı Rusyaya gidiyor

(Londra) Moskova
radyosunun bu sabık bil-
di diğine göre Afgan
Kralı Muhammet Zahir
Dev 2 de

Fikir Adamı ve İfade Ettiği nânayı öğrenmeğe çalışalım

Yazar: Vincent Lorieu
(Fransızca'nın Tercüme Eden: Mukdim Süreer)

Fikir adamı olmak
üpheşiz ki, kolay değil
dir Çok güçtür Bir in
an bu vasfa lâyık ola
ak bir seviyeye gelinci
e kadar, hayatını çok
nemli kısmını ilim ve
fannını arttıracak olan
mümü Kültüre karışmış
e naticede de mensup

olduğu Cemiyetle itimad
ve hürmete değer en
büyük kıymetlerinden bi
ri olmuştur İlim adamı
na karşı gurur ve istih-
faf memleket ve millet
hâdiselerine karşı alaka
sızlığı ve ahlaklılığı ifa
de ve tazımmun eder.
Dev 2 de

Bir Fransız uçağı Tunusu bom baladı

(Tunus) Tunus basını
ve istihbatat dairesi ta
rafında yayımlanan bir
tebliğde ileri sü üldüğüve
göre, dün sabık erken
Dev 2 de

Amerika Rusya ile bir an evvel anlaşmak istiyor

Washington Hariciye
Vakilli Dulles tertip'e tiğ
bir basın konferansında
Amerikan Sovat Rusya
ile mümkün olan en kısa
Dev 2 de

Ek.5 Siirt Halkevlerinde verilen Konferanslara Dair Bir Yazışma.²⁶⁰

T. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Şırnak Halke CUMHURİYET ARŞİVİ
Başkanlığı
Sayı: 28
Sıra No: 21/11/945
C. H. P. Genel Sekreterliği
38553 - 5 Aralık 1945
C.H.P. Eki:
Genel Sekreterliği Yüksek makamına
Ankara

1025 946 2
490 01

1- 7 Kasım 945 gün ve 5-2691 sayılı yüksek Buyruklarınıza karşılıktır;
24/9/945 gün ve 5-2672 sayılı genelge ile yolladığınız Rejistr fişi yanlışlıkla Halkevi başkanımızın fotoğrafı yapıştırılarak 7/11/945 gün ve 25 sayılı yazımızla yüksek makamınıza arz edilmiştir.
Mevcut fişimiz olmadığından rejistrün durumu bildirilememektedir. Bir adet matbu fişin gönderilmesini derin saygılarımla arz eder ellerinizden öperim.

Halkevi Başkanı
Zeki Ergin

4. XII. 1945
Sayın yetkin
Dokuzuncu 6-XII-1945
M. H. H. H.

²⁶⁰ BCA, 490. 01/1025.946.2

EK-6 Siirt Milletvekilinin CHP Genel Sekreterliği İle Bir Yazışması.²⁶¹

T. B. M. M.

Azasma mahsus

DEVLET ARşIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARşIVİ

C . H . P . Genel Sekreterliğine

8 / 11 / 1935

Bundan on yıl evvel teşekkül etmiş olan ve
İstanbul Belediyesi buzlarını satmakta bulunan bir
Şirketin azasından idim. Bu Şirketin müddeti bir ay
sonra bitiyor , benim azalışım da o vakit nihayete
eriyor.

Bundan başka hiç bir işle uğraşmıyorum , ve
Kamutay haricinde ne paralı , ne de parasız hiç bir
vazifem yoktur.

Derin saygılarımı sunarım.

Siirt Saylavı

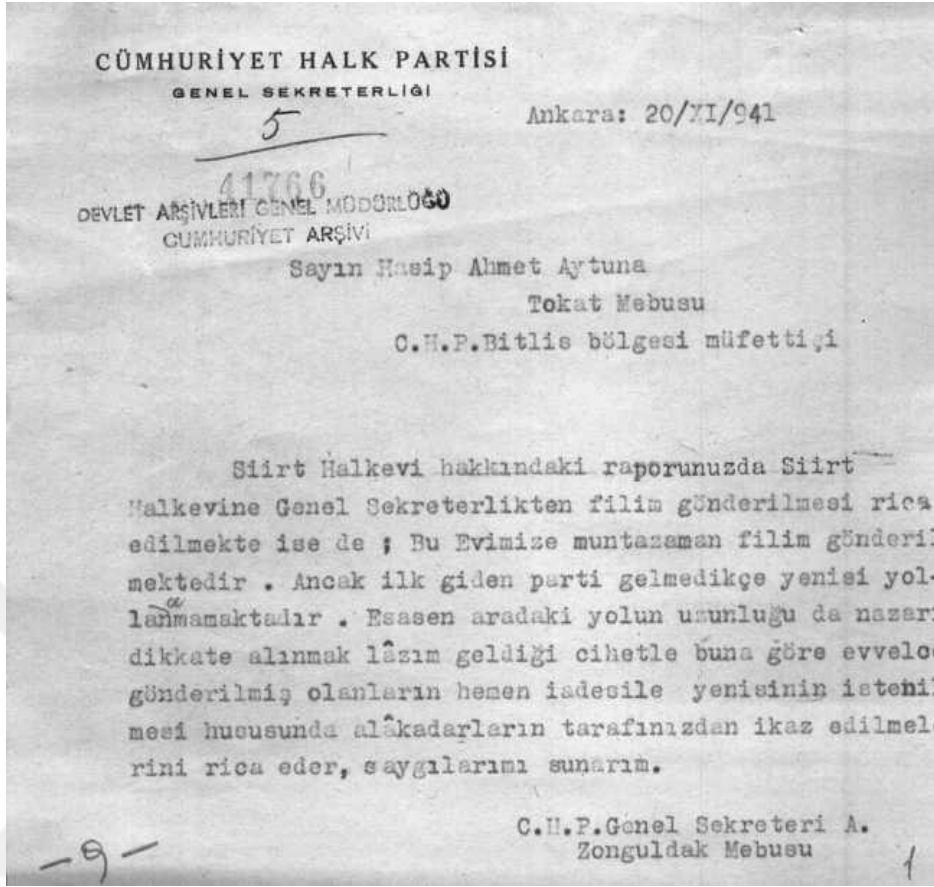
m. emayutay

936
52

5

²⁶¹ BCA, 490. 01/ 235.931.3

EK- 7 Siirt Halkevi Hakkında Yapılan Bir Yazışma.²⁶²

²⁶² BCA, 490. 01/ 235.931.3